ПРИРАЧНИК ЗА НАСТАВНИЦИ

МЕДИУМСКА ПИСМЕНОСТ

Слободен изборен предмет во гимназиското образование

ОКТОМВРИ 2026

Овој документ е изработен во рамките на Western Balkans Youth Lab, проект финансиран од Европската Унија и спроведуван од Регионалниот совет за соработка (RCC). Документот е изработен по иницијатива на Работната група за дезинформации и медиумска писменост од Северна Македонија, формирана во рамките на Тематската лабораторија за младински политики (Thematic Youth Policy Lab).

Одговорноста за содржината, ставовите, толкувањата и заклучоците изнесени во овој документ ја сносат исклучиво авторот/авторите и тие на никаков начин не ги одразуваат ставовите на Регионалниот совет за соработка, неговите учесници, партнери, донатори или Европската Унија.

ИМПРЕСУМ

Автори:
Александар Манасиев
Весна Ивановска Илиевска
Мирко Трајановски
Милена Атанасоска Манасиева

Стручна рецензија:
Сара Ристеска, Евгенија Узунова, Марина Трајкова, Дрита Ризвани, Марина Димитриева Ѓорѓиевска, Александар Јолевски, Ајше Ајрулаи и Билјана Сајковска - Миладиновска

Лектор:
Ивана Кузманоска

Дизајн и техничка обработка:
НаративАИ

Година на издавање: 2026

СОДРЖИНА

1	Вовед	5
2	Како да се користи прирачникот	6
3	Општи принципи за реализација	8
4	Приспособување на наставата според потребите на учениците	9
ТЕМА 1	Современ медиумски и информациски екосистем	10
ТЕМА 2	Информации, убедување и манипулација	38
ТЕМА 3	Дезинформации и проверка на информации	73
ТЕМА 4	Дигитална безбедност, приватност и дигитален идентитет	107
ТЕМА 5	Вештачка интелигенција и синтетички медиуми	140
ТЕМА 6	Одговорно креирање медиумски содржини и завршен проект	171
5	Општи насоки за следење и оценување	190
6	Поимник	192
7	Користени и препорачани извори	198

1. ВОВЕД

Замислете го светот во кој живеат денешните ученици. Тоа е брз, бучен дигитален простор каде што границите меѓу информирањето, забавата, рекламите и обичниот разговор преку дигитални алатки се речиси невидливи. Сè е слеано во едно.

Денес, дури и обичната вест најчесто доаѓа спакувана во кратко видео на социјалните медиуми. Рекламата вешто се маскира како искрена пријателска препорака, додека политичката пропаганда лесно се продава спакувана како чиста забава. А уште покомплицирано? Онаа шокантна фотографија или видео што им изгледа совршено уверливо многу лесно може да биде старо, извадено од контекст или целосно генерирано од вештачка интелигенција.

Во ваква средина, медиумската писменост не е само сувопарно „познавање на медиумите“. Таа е животна вештина.

Тоа значи да се изгради еден внатрешен, секогаш вклучен критички филтер. Инстинкт да се постави вистинското прашање, да се процени изворот и да се препознаат можните интереси и намери зад пораката. Способност да се проверат фактите, и текстуални и визуелни, но и да се знае како одговорно да се плови низ новите технологии и паметно да се создава сопствена содржина.

Овој прирачник е наменет за наставниците што го реализираат слободниот изборен предмет Медиумска писменост во гимназиското образование.

Овој прирачник не е збирка на дефиниции што учениците треба да ги учат напамет. Тој е замислен како практична поддршка за наставникот, со примери, активности и насоки за работа во училницата.

Неговата цел е да му понуди на наставникот:

- ☑ **доволна теориска основа;**
- ☑ **конкретни примери соодветни за учениците;**
- ☑ **готови сценарија за работа во училница;**
- ☑ **прашања за анализа и аргументирана дискусија;**
- ☑ **работни листови и чек-листи;**
- ☑ **модели за формативно оценување;**
- ☑ **офлајн и технички алтернативи;**
- ☑ **можности за приспособување на поддршката според претходните знаења, искуството и потребите на учениците.**

Предметот претставува логична и структурна надградба на знаењата и вештините што учениците ги стекнале во основното и во гимназиското образование. Основните поими накратко се повторуваат кога е потребно, а потоа учениците ги применуваат во задачи што бараат анализа, проверка на информации, аргументирање и создавање медиумски содржини.

Ги насочуваме учениците кон нивна директна примена во реални ситуации кои бараат длабинска анализа, критичка проверка на информации, структурирано аргументирање и одговорно креирање сопствени медиумски содржини.

При реализацијата на слободниот изборен предмет во гимназиското образование, поддршката при реализацијата на активностите се приспособува според претходните знаења, искуството и потребите на учениците.

Во текот на 36 часа учениците постепено преминуваат од разбирање на сопствениот медиумски и информациски екосистем кон анализа на убедувачки и манипулативни пораки, практична проверка на информации и визуелни содржини, дигитална безбедност, критичко користење ВИ и, конечно, кон создавање сопствен проверен и етички медиумски производ.

2. КАКО ДА СЕ КОРИСТИ ПРИРАЧНИКОТ

Прирачникот директно ја следи структурата на Програмата за слободен изборен предмет Медиумска писменост. Прирачникот претставува методичка и практична поддршка за реализација на наставната програма и се користи во согласност со резултатите од учење, содржините, поимите и другите програмски определби утврдени со наставната програма за слободниот изборен предмет Медиумска писменост.

Секоја тема содржи:

Вовед

Ја објаснува улогата на темата во предметот, нејзината поврзаност со другите теми и знаењата и вештините што учениците ќе ги применуваат.

Разработка на наставните часови

За секој час се наведуваат:
- ⟶ стандард за оценување;
- ⟶ клучни поими;
- ⟶ ресурси;
- ⟶ насоки за реализација на часот;
- ⟶ активности со предвидено времетраење;
- ⟶ насочувачки прашања за анализа и дискусија;
- ⟶ завршна дискусија и рефлексија.

Стандардите за оценување наведени во разработката на наставните часови се операционализирани од резултатите од учење, односно од знаењата и вештините утврдени во наставната програма, и служат за насочување на наставникот при следењето и оценувањето на напредокот и постигнувањата на учениците. Насоките за реализација на часот ја обезбедуваат потребната теориска и методичка основа за обработка на содржините. Активностите се разработени преку конкретни задачи, примери и работни листови.

Стекнати ставови и вредности

На крајот од секоја тема се наведуваат ставовите и вредностите што се развиваат преку наставните содржини и активности, во согласност со наставната програма.

Следење и формативно оценување

Во сите шест теми се користи иста табеларна структура:

Активност	**Што се следи / оценува – постигнување на стандардот**	**Оценувам преку**
Назив на активноста	Знаењата и вештините што се следат во однос на стандардот за оценување	Конкретни показатели преку кои се проценува постигнувањето на ученикот

Табелите овозможуваат следење на напредокот преку учеството во активностите, одговорите, образложенијата, работните листови и изработените содржини. Предложените сценарија, активности, примери, прашања за дискусија, работни листови и временски распределби имаат насочувачки карактер. Наставникот може да ги приспособува согласно условите за работа и потребите на учениците, при што треба да обезбеди постигнување на резултатите од учење и стандардите за оценување утврдени со наставната програма. Наведеното времетраење на активностите е ориентациско и наставникот може да го приспособува според условите за работа и потребите на учениците.

3. ОПШТИ ПРИНЦИПИ ЗА РЕАЛИЗАЦИЈА

При реализацијата на сите теми наставникот обезбедува безбедна, инклузивна и поддржувачка средина за учење, со почитување на приватноста, достоинството и личните граници на учениците. Активностите се реализираат со материјали и опрема обезбедени од училиштето.

Од учениците не се бара:

сопствен телефон	**сопствен компјутер**	**личен профил на социјална мрежа**	**покажување лични пораки, фотографии или профили**
јавно објавување на изработените производи	**откривање сопствени политички определби**	**споделување лични искуства со насилство, вознемирување или други чувствителни ситуации**	

За темите 3 и 5 пожелна е работа во компјутерски кабинет.

Кога нема доволно уреди за сите ученици, наставникот може да реализира демонстрација во живо преку проектор или паметна табла со интернет-пристап.

Кога нема интернет или соодветна опрема, се користат:

печатени работни листови	**однапред подготвени снимки од екранот**	**отпечатени резултати од пребарување**	**фотографии**
видеокадри	**транскрипти**	**хипотетички профили**	**други офлајн материјали**

Со овие материјали се овозможува реализација на истите основни активности и постигнување на истите стандарди за оценување, независно од техничките услови во училиштето.

За примери што содржат лични податоци или профили се користат измислени или анонимни материјали од кои не може да се препознае конкретно лице. Примерите со приватна комуникација се целосно измислени.

Политичките содржини се обработуваат како медиумски и комуникациски примери. Се користат измислени, историски или целосно анонимни примери без актуелни партии и кандидати.

Од учениците не се бара да ги изнесуваат сопствените политички ставови и не се оценува политичката позиција на ученикот.

При обработка на сајбер-насилство, дискриминација и говор на омраза, не се користат примери што можат да понижат или да изложат конкретен ученик.

При користење ВИ-алатки, не се внесуваат лични, чувствителни или доверливи податоци.

4. ПРИСПОСОБУВАЊЕ НА НАСТАВАТА СПОРЕД ПОТРЕБИТЕ НА УЧЕНИЦИТЕ

При реализацијата на слободниот изборен предмет Медиумска писменост се применуваат резултатите од учење и стандардите за оценување утврдени со наставната програма. Наставникот ги приспособува поддршката, начинот на реализација на активностите, примерите и дополнителните објаснувања според претходните знаења, искуствата, интересите и потребите на учениците, без притоа да ги менува резултатите од учењето и стандардите за оценување утврдени со наставната програма.

Прирачникот нуди единствени насоки и активности за реализација на наставата. Нивната основна задача, содржина и критериуми за оценување остануваат исти за сите ученици.

На почетокот од секоја тема, преку кратка дискусија или воведна активност, се утврдува колку учениците се запознаени со поимите и вештините што ќе ги применуваат. Врз основа на нивното претходно знаење, искуство и потреби, може да се приспособи начинот на поддршка при реализацијата на активностите.

Поддршката може да вклучува:

- ☑ **кратко потсетување на основните поими;**
- ☑ **дополнително објаснување или пример;**
- ☑ **јасни чекори и структурирани работни листови;**
- ☑ **заедничка демонстрација на постапка за анализа или проверка;**
- ☑ **дополнително време или повратна информација при изработката на задачата.**

За сите ученици остануваат исти стандардите за оценување и основните критериуми за постигнување.

ТЕМА 1:

СОВРЕМЕН МЕДИУМСКИ И ИНФОРМАЦИСКИ ЕКОСИСТЕМ

5 наставни часа

ВОВЕД

Оваа тема е појдовна точка на предметот. Учениците го разгледуваат медиумскиот простор во кој секојдневно се информираат, комуницираат и следат различни содржини. Така се поставува основата за понатамошна анализа на убедувањето, манипулацијата и дезинформациите.

Современата медиумска средина се разликува од традиционалниот модел во кој професионалните медиуми биле главни посредници на информациите. Денес, на ист екран може да се појават новинарска вест, реклама, препорака од инфлуенсер, институционална порака, видео за забава, политичка порака и коментари од корисници.

При разгледувањето на овие содржини, учениците ги поставуваат следните прашања:

- **Кој ја создал содржината?**
- **Која е нејзината цел?**
- **Кому му е наменета?**
- **Што може да влијае врз тоа да ми биде прикажана токму оваа содржина?**
- **Дали зад неа постои комерцијален, политички или друг интерес?**
- **Каква одговорност има оној што ја создава или објавува?**

Медиумските навики на учениците се користат како појдовна точка за анализа, без осудување на нивните избори. Наместо да се означува одредена апликација како „добра“ или „лоша“, се разгледува како функционира, какви содржини нуди и како учениците ги користат и проценуваат тие содржини.

ЧАС 1: МЕДИУМСКИ НАВИКИ И СОПСТВЕНО МЕДИУМСКО ОДНЕСУВАЊЕ

СТАНДАРД ЗА ОЦЕНУВАЊЕ	**Идентификува различни функции на медиумска или дигитална содржина.**
КЛУЧНИ ПОИМИ	**Медиум, медиумски екосистем, традиционален медиум, дигитален медиум, корисничка содржина, медиумски навики, информирање, забава, комуникација, дигитална платформа, социјална мрежа.**
РЕСУРСИ	**Работен лист „Мојот медиумски ден“, мали картички или ливчиња, А3-хартија, маркери.**

НАСОКИ ЗА РЕАЛИЗАЦИЈА НА ЧАСОТ

Првиот час од предметот Медиумска писменост започнува од секојдневното искуство на учениците со медиумите и дигиталните платформи. Учениците ги препознаваат различните функции на медиумите и размислуваат како и за што ги користат во текот на денот.

Фокусот е на свесното набљудување на сопствените медиумски навики, без нивно вреднување како „добри“ или „лоши“ и без споредување на времето што различни ученици го поминуваат онлајн.

Една иста платформа може да има повеќе функции. На пример, „Јутјуб“ може да се користи за гледање образовно видео, слушање музика или следење препорачани забавни содржини. „Инстаграм“ може да се користи за комуникација, информирање, забава и следење креатори или брендови.

Мини предизвик „Една платформа – три функции“: 5 минути

На таблата се запишуваат трите поими: **ИНФОРМИРАЊЕ – ЗАБАВА – КОМУНИКАЦИЈА**

Учениците работат во парови. Секој пар избира една апликација или веб-страница што му е позната, на пример „Јутјуб“, „Инстаграм“ или „Тик-ток“, и размислува како може да се користи за информирање, забава и комуникација.

Секој пар добива три празни картички или ливчиња и на секое запишува по еден пример за користење на избраната платформа: за информирање, забава и комуникација.

Паровите ги поставуваат картичките на таблата под соодветните категории. Ако некој пример одговара на повеќе функции, учениците објаснуваат зошто.

Можни примери:

- ☑ **Информирање:** читање вест на портал, гледање кратко видео за актуелен настан, проверка на временската прогноза.
- ☑ **Забава:** гледање серија, слушање музика, играње видеоигра.
- ☑ **Комуникација:** разговор преку пораки, видеоповик, споделување содржина со пријател.

Прашања за кратка дискусија:

- ☑ Може ли истата платформа да ја користиме за информирање, забава и комуникација?
- ☑ Може ли истата содржина истовремено да нè информира и да нè забавува?

Од активноста се издвојува заклучокот дека една дигитална платформа може да има повеќе функции, а истата содржина може да служи за повеќе цели.

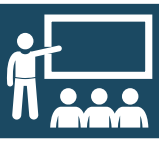

ГЛАВЕН ДЕЛ ОД ЧАСОТ

Активност „Мојот медиумски ден“: 30 минути

Учениците добиваат задача да реконструираат еден типичен ден и да забележат кога, како и зошто користат различни медиуми и дигитални платформи.

Во работниот лист се опишуваат активностите без наведување конкретни профили, кориснички имиња, приватни разговори или други лични податоци.

Учениците пополнуваат:

Период	Вид медиум / платформа	Што правам?	Функција	Сам избрав или ми беше препорачано?

Пример

Период	Вид медиум / платформа	Што правам?	Функција	Сам избрав или ми беше препорачано?
7:15	Апликација за пораки	Проверувам пораки од вибер-група	Комуникација	Сам избрав
7:25	Социјална мрежа	Гледам кратко видео за времето	Информирање	Ми беше препорачано
14:30	„Јутјуб“	Барам објаснување за решавање задача	Информирање	Сам избрав
14:45	„Јутјуб“	Продолжувам да гледам музички и забавни видеа	Забава	Ми беа препорачани
20:00	Стриминг-платформа	Гледам епизода од серија	Забава	Сам избрав

Дискусија

Што е интересно во периодот од 14:30 до 14:45?

Учениците ги споредуваат двете активности и разговараат за тоа со која намера била отворена платформата и како продолжиле потоа да ја користат.

Прашања за дискусија:

Со која цел е отворена платформата во 14:30?

Што се случува во 14:45?

Дали втората активност била однапред планирана?

Каква улога има препорачаната содржина?

Од споредбата се забележува дека користењето на платформата може да започне со една конкретна намера, а потоа да продолжи со друга активност преку препорачана содржина.

Насочувачки прашања

- [x] **Кога првпат во денот користиш некаков медиум?**
- [x] **Дали секогаш знаеш зошто ја отвораш апликацијата?**
- [x] **Дали понекогаш влегуваш „само на минута“, а остануваш подолго?**
- [x] **Кои содржини намерно ги бараш?**
- [x] **Кои содржини ти се појавуваат без да ги побараш?**
- [x] **Колку од информациите што ги добиваш самиот/та си ги побарал/а?**

Доброволна проверка на Screen Time / Digital Wellbeing

Како дополнителна или домашна активност, учениците може доброволно да ја споредат сопствената процена за времето поминато на дигиталните уреди со податоците од Screen Time/Digital Wellbeing.

Резултатот останува личен и служи за индивидуална рефлексија за медиумските навики, вниманието, автоматското отворање апликации и влијанието на препораките и известувањата. Податоците од оваа активност не се користат за оценување или споредување меѓу учениците.

Завршна дискусија: 5 минути

Која платформа ја користиме за повеќе различни цели?

Колку често започнуваме со една активност, а продолжуваме со друга?

Кога самите ја избираме содржината, а кога таа ни е препорачана?

Заклучок: Медиумската писменост започнува со свесност за начинот на кој ги користиме медиумските содржини и дигиталните платформи, а не со нивно ограничување или забрана.

Рефлексија – што научив и каде ќе го применам: 5 минути

Учениците ги дополнуваат реченициите:

„На овој час научив дека...“

„Следниот пат кога ќе отворам апликација или дигитална платформа, ќе обрнам внимание на...“

ЧАС 2: ОДГОВОРНОСТ И ДЕМОКРАТСКА УЛОГА НА МЕДИУМИТЕ

СТАНДАРД ЗА ОЦЕНУВАЊЕ	**Ја објаснува улогата на професионалните медиуми во следењето на работата на институциите и барањето отчетност.**
КЛУЧНИ ПОИМИ	**Редакција, јавен интерес, отчетност, јавна функција, контролна улога, институционална комуникација, промотивна порака, транспарентност, одговорност.**
РЕСУРСИ	**Три кратки измислени текста, работен лист за споредба.**

НАСОКИ ЗА РЕАЛИЗАЦИЈА НА ЧАСОТ

На овој час учениците ги споредуваат институционалната комуникација, независното новинарско информирање и промотивната содржина и ги препознаваат нивните различни функции.

Институцијата информира за сопствената работа од своја перспектива. Промотивната содржина настојува да создаде позитивен впечаток. Професионалното новинарство, покрај информирањето, независно ги проверува релевантните факти, поставува дополнителни прашања и бара отчетност за одлуки, трошење јавни средства и други прашања од јавен интерес.

Институционалното соопштение може да биде точен и важен извор, но ја претставува работата на институцијата од нејзина перспектива. Независното новинарско информирање користи дополнителни извори, проверува информации и обезбедува контекст што ѝ помага на јавноста подобро да ја разбере темата.

Клучното прашање е:

„Кој ја создава информацијата, со која намера и кои дополнителни информации ни се потребни за подобро да ја разбереме темата?“

Игра со улоги „Три гласа – еден настан“: 5 минути

Наставникот го претставува следниот измислен настан:

Општината реконструира спортска сала со јавни средства.

Учениците се делат во три групи. Секоја група добива различна улога:

- ☑ **Институција: Подгответе една реченица со која општината ќе ги информира граѓаните за реконструкцијата.**
- ☑ **Новинар: Поставете едно прашање што би помогнало да се дознае нешто повеќе за проектот.**
- ☑ **Промотивен тим: Смислете кратка порака со која ќе го претставите проектот во позитивно светло.**

Групите имаат една минута за подготовка, а потоа секоја ја претставува својата реченица или прашање. Наставникот ги запишува одговорите на таблата во три категории:

ИНСТИТУЦИЈА – НОВИНАР – ПРОМОЦИЈА

Прашање за кратка дискусија: „Зошто трите групи различно го претставија истиот настан?“

Од играта се издвојува заклучокот дека различни автори можат да претстават ист настан со различна комуникациска цел. Начинот на претставување сам по себе не покажува дали информацијата е точна.

Активност „Истиот настан – различна функција“: 25 минути

Учениците работат во мали групи и споредуваат три кратки содржини за истиот измислен настан.

А. Институционално соопштение

> „Општината ја заврши реконструкцијата на спортската сала. Проектот ќе обезбеди современи услови за младите и за развој на спортот во општината.“

Б. Новинарски текст

> „По седум месеци реконструкција, повторно е отворена спортската сала. Проектот чинел 14 милиони денари. Општината не одговорила дали првично предвиденият буџет бил зголемен и која била причината за продолжувањето на работите.“

В. Промотивна порака

> „Нова сала. Нови можности. Подобри услови за младите. Град што инвестира во иднината.“

За секоја содржина учениците ја пополнуваат табелата:

Прашање	А: Институционално соопштение	Б: Новинарски текст	В: Промотивна порака
Кој ја создава содржината?			

Која е нејзината функција?			
Кои факти ги добиваме?			
Кои дополнителни прашања се отвораат?			
Што е нагласено?			
Кои информации би ни помогнале за поширок разбирање?			

Насочувачки прашања

Ако во дискусијата се појави ставот:

„Новинарскиот текст е најточен“,

може да се разгледа преку прашањата:

- ☑ **Имаме ли доказ дека другите две содржини се неточни?**
- ☑ **Каква функција има секоја од трите содржини?**
- ☑ **Кои информации се нагласени во секоја од нив?**
- ☑ **Кои дополнителни прашања ги отвора новинарскиот текст?**
- ☑ **Што ни помага подобро да ја разбереме темата?**

Од споредбата се забележува дека разликата меѓу содржините не мора да биде во нивната точност, туку во **функцијата, изборот на информации, перспективата и прашањата што се поставуваат.**

Сите три содржини може точно да информираат дека салата е реконструирана. Новинарскиот текст во примерот дополнително отвора прашања за **трошоците, роковите и користењето јавни средства.**

Дополнително објаснување – Контролна улога на медиумите: 5 минути

Контролната улога на професионалните медиуми подразбира независно следење и проверка на работата на институциите, особено кога станува збор за одлуки и прашања од јавен интерес.

При известување за реконструкцијата на спортската сала, релевантни прашања се:

- **Колку чинел проектот?**
- **Од каде се обезбедени средствата?**
- **Дали рокот е испочитуван?**
- **Кој ја извршил работата?**
- **Кои документи или податоци ги потврдуваат информациите?**
- **Какво е влијанието на проектот врз граѓаните?**

Преку вакви прашања професионалните медиуми придонесуваат кон **транспарентност и отчетност на институциите** и ѝ обезбедуваат на јавноста поширок контекст за нивната работа.

Завршна дискусија: 5 минути

- **Што можеме да дознаеме од институционалното соопштение?**
- **Што дополнително ни дава новинарскиот текст?**
- **Каква функција има промотивната порака?**
- **Зошто за прашања од јавен интерес се корисни повеќе извори?**
- **Кои информации би сакале дополнително да ги провериме?**

Заклучок: Институционалното соопштение е важен извор за официјалната позиција и работата на институцијата, додека независното новинарство дополнително проверува, поставува релевантни прашања и обезбедува информации што ѝ помагаат на јавноста подобро да ја разбере работата на институциите.

За прашања од јавен интерес, **независната проверка, дополнителните извори и релевантниот контекст придонесуваат за поцелосно информирање на јавноста.**

Рефлексија – што научив и каде ќе го применам: 5 минути

Учениците ги дополнуваат реченициите:

„На овој час научив дека институционалното соопштение и новинарскиот текст...“

„Кога следниот пат ќе прочитам официјално соопштение за трошење јавни средства, дополнително ќе проверам...“

Можни продолженија:

- „...колку чинел проектот.“
- „...дали бил завршен во предвидениот рок.“
- „...кој ја извршувал работата.“
- „...кои документи ги потврдуваат податоците.“
- „...какво е влијанието на проектот врз луѓето што го користат.“

ЧАС 3: ИНФЛУЕНСЕРИ, КРЕАТОРИ И ПУБЛИКА

СТАНДАРД ЗА ОЦЕНУВАЊЕ	**Прави разлика меѓу професионален медиум, дигитална платформа, социјална мрежа, инфлуенсер / креатор и корисничка содржина и идентификува автор, публика, цел и можен интерес зад содржината.**
КЛУЧНИ ПОИМИ	**Инфлуенсер, креатор на содржина, публика, следбеници, доверба, влијание, комерцијален интерес.**
РЕСУРСИ	**Кратки измислени објави, работен лист за анализа.**

НАСОКИ ЗА РЕАЛИЗАЦИЈА НА ЧАСОТ

Учениците секојдневно следат луѓе што создаваат содржини за спорт, музика, мода, игри, патувања, учење, технологија или општествени теми. Некои имаат голема публика, а други комуницираат со помала заедница. Во двата случаи начинот на комуникација може да создаде чувство на доверба и блискост.

Инфлуенсерите и креаторите можат да создаваат корисни, добро истражени, забавни или едукативни содржини. Фокусот на часот е на тоа **како се проценува пораката**, особено кога се испреплетуваат личната препорака, мислењето и комерцијалниот интерес.

Креаторите често користат непосреден стил на комуникација:

- ☑ **„Вие знаете дека јас секогаш...“**
- ☑ **„Многумина ме прашувавте...“**
- ☑ **„Ова навистина го користам секој ден...“**

Таквиот стил може да создаде чувство дека авторот директно му се обраќа на гледачот и да влијае врз довербата во неговата препорака.

Клучната разлика е:

Довербата кон личноста и доказот за конкретното тврдење се две различни работи.

Игра „Иста порака – четири говорници“: 5 минути

Наставникот ја запишува на таблата следната измислена изјава:

„Овој пијалак ми помага подобро да се концентрирам.“

Потоа открива четири можни говорници:

1. Пријател	2. Лекар	3. Новинар	4. Инфлуенсер

Учениците работат во парови. Секој пар избира еден од четирите говорници чија изјава првично би му звучела најубедливо и го покажува бројот со прстите.

Наставникот повикува неколку пара накратко да го образложат својот избор.

Потоа следува изненадувањето: Наставникот прашува: „Дали некој од четворицата ни понуди доказ дека пијалакот навистина ја подобрува концентрацијата?“

Прашања за кратка дискусија:

Зошто истата изјава може да ни звучи различно во зависност од тоа кој ја кажува?

Дали довербата кон говорникот е доволен доказ за тврдењето?

Каков доказ би бил потребен за да провериме дали пијалакот навистина ја подобрува концентрацијата?

Од играта се издвојува разликата меѓу авторитетот, блискоста и доказот. Довербата кон личноста може да влијае врз тоа како ја доживуваме пораката, но сама по себе не ја потврдува точноста на тврдењето.

Клучни поими и примери: 5 минути

Креатор на содржина е лице што создава и споделува дигитални содржини, како текстови, фотографии, видеа или аудиосодржини, за одредена публика.

Инфлуенсер е креатор или јавна личност чија комуникација и однос со публиката може да влијаат врз ставовите, интересите или одлуките на следбениците.

Комерцијален интерес постои кај дел од креаторските и инфлуенсерските содржини. Кога постои платена соработка, подарок, попуст, партнерство или друга корист, важно е публиката да има јасна информација за таа врска.

На пример: **„Го користам овој ранец веќе една година и ми се допаѓа.“ и: „Овој ранец е најдобриот избор за секој ученик. #платенопартнерство“**

Во првиот пример станува збор за лично искуство. Во вториот е јасно означен и комерцијален интерес.

За двата примери е важно прашањето: **„Што е лично искуство, а што е проверливо тврдење?“**

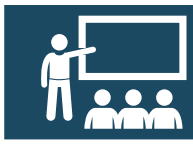

ГЛАВЕН ДЕЛ ОД ЧАСОТ

Активност „Кому и зошто му веруваме?“: 25 минути

Учениците работат во мали групи и анализираат неколку кратки измислени објави.

Пример А

> „Ова протеинско чоколадо го јадам често по тренинг. Ми се допаѓа вкусот. #платенопартнерство“

Пример Б

> „Луѓе, случајно го открив ова протеинско чоколадо и буквално ми го смени животот!“

По првата анализа се додава информацијата:

> **Авторот на Пример Б, исто така, добил надомест од производителот, но тоа не е наведено во објавата.**

Пример В

> „Последниве три недели ја користам оваа апликација за организација на учењето. Ми помогна полесно да ги распоредам задачите.“

Во овој пример нема комерцијална соработка.

Пример Г

> „Ова е единствената апликација што навистина ќе ви ги подобри оценките.“

За ова тврдење не е наведен доказ.

Работен лист

За секоја содржина учениците одговараат:

Прашање	Одговор
Кој ја создава содржината?	
Која е целната публика?	
Која е главната порака?	
Дали станува збор за лично искуство или проверливо тврдење?	
Постои ли можен комерцијален интерес?	
Дали е јасно наведено?	
Што во начинот на комуникација создава доверба?	
Што би сакале дополнително да провериме?	

Насочувачки прашања

Ако во дискусијата се појави ставот: **„Му верувам затоа што го следам долго време“,**

може да се разгледаат прашањата:

- ☑ **Дали долгото следење создава чувство на доверба?**
- ☑ **Дали тоа е доказ дека конкретното тврдење е точно?**
- ☑ **Каков дополнителен доказ би бил потребен?**

Ако се појави ставот: **„Ако е спонзорирано, тогаш сигурно не е вистина“,**

може да се разгледаат прашањата:

- ☑ **Што ни кажува ознаката дека содржината е платена?**
- ☑ **Дали таа ознака сама по себе ни кажува дали тврдењето е точно?**
- ☑ **Како можеме да провериме конкретно тврдење во спонзорирана содржина?**

Заклучок: Комерцијалната врска треба да биде транспарентна, а проверливите тврдења да бидат поткрепени со соодветни докази. Спонзорството само по себе не ја определува точноста на содржината.

Завршна активност: 5 минути

Учениците повторно ја разгледуваат објавата од Пример Б:

> „Луѓе, случајно го открив ова протеинско чоколадо и буквално ми го смени животот!“

Дополнителна информација:

> Авторот добил надомест за промоција на производот.

Задача: Преработете ја објавата така што комерцијалната врска ќе биде јасно видлива за публиката, а авторот ќе може да го изрази своето лично искуство.

На пример:

> **„Платена соработка со бренд X. Производот го користев изминатиот период и лично ми се допаѓа вкусот. Компанијата ми обезбеди производ и надомест за оваа објава.“**

Прашања за дискусија:

Што се промени во преработената објава?

Што сега знае публиката?

Дали авторот и понатаму може да изрази позитивно лично искуство?

Зошто транспарентноста е важна за публиката?

Блискоста со креаторот може да ја зголеми довербата во неговата порака, но довербата не е замена за доказ. Кога постои комерцијален интерес, тој треба да биде јасно и транспарентно наведен.

Рефлексија – што научив и каде ќе го применам: 5 минути

Учениците ги дополнуваат реченициите:

„На овој час научив дека довербата кон креаторот...“

„Кога следниот пат некој креатор ќе препорача производ, услуга или идеја, ќе обрнам внимание на...“

Можни продолженија:

- ☑ **„...дали станува збор за лично искуство или проверливо тврдење.“**
- ☑ **„...дали постои платена соработка.“**
- ☑ **„...дали комерцијалниот интерес е јасно наведен.“**
- ☑ **„...дали постои доказ за тврдењето.“**
- ☑ **„...дали мојата доверба се темели само на тоа што авторот ми е познат.“**

ЧАС 4: АЛГОРИТМИ И ПЕРСОНАЛИЗАЦИЈА

СТАНДАРД ЗА ОЦЕНУВАЊЕ	**Објаснува како алгоритмите и персонализацијата влијаат врз содржините што ги гледа корисникот.**
КЛУЧНИ ПОИМИ	**Алгоритам, персонализација, систем за препораки, лајк, коментар, споделување, информациски меур.**
РЕСУРСИ	**Картички со различни видови содржини, измислени кориснички профили, работен лист.**

НАСОКИ ЗА РЕАЛИЗАЦИЈА НА ЧАСОТ

На овој час учениците истражуваат како содржините што им се прикажуваат на дигиталните платформи може да се разликуваат од корисник до корисник и како врз препораките влијаат различни сигнали од претходното однесување.

Платформите можат да земаат предвид различни сигнали, на пример:

што пребаруваме	**кои профили ги следиме**	**на кои содржини се задржуваме**	**кои содржини ги гледаме докрај**
што гледаме повторно	**што лајкуваме**	**што коментираме**	**што споделуваме**

Точната тежина на овие сигнали се разликува меѓу платформите и може да се менува со текот на времето.

Клучната порака е:

Алгоритамските системи проценуваат кои содржини може да бидат релевантни или интересни за корисникот врз основа на различни сигнали. Таа процена не мора секогаш да биде точна.

Персонализацијата може да им помогне на корисниците полесно да најдат содржини што ги интересираат. Истовремено, честата изложеност на слични теми и перспективи може да го намали контактот со поинакви информации и гледишта.

Игра „Погоди го фидот!“: 10 минути

Се разгледува прашањето:

„Ако двајца корисници во ист момент отворат иста дигитална платформа, дали ќе гледаат исти содржини?“

Наставникот претставува два измислени кориснички профили.

Корисник А последните неколку дена:

- ☑ **пребарувал кошаркарски резултати;**
- ☑ **гледал спортски видеа докрај;**
- ☑ **следел три спортски профили.**

Корисник Б:

- ☑ **пребарувал нова музика;**
- ☑ **гледал музички видеа;**
- ☑ **следел неколку музички изведувачи.**

Предизвик: Наставникот чита четири наслови, еден по еден:

1. „Најинтересните моменти од вчерашниот кошаркарски натпревар“
2. „Нов музички спот“
3. „Познат кошаркар ја објави својата прва песна“
4. „Пет совети за подобро учење“

За секој наслов учениците покажуваат со прстите кому би можела да му биде препорачана содржината: 1 – Корисник А, 2 – Корисник Б, 3 – на двајцата.

По изборот, неколку ученици накратко објаснуваат кој сигнал од претходното однесување би можел да ја објасни препораката.

Кај третиот наслов се поставува прашањето:

„Зошто оваа содржина би можела да им биде интересна на двајцата корисници?“

Кај четвртиот наслов се поставува прашањето:

„Може ли некоја содржина да ни биде препорачана и кога не е поврзана со интересите што ги гледаме во профилот?“

Од играта се издвојува врската:

претходно однесување → сигнал → можна идна препорака

Од играта се издвојува и заклучокот дека станува збор за можни, а не за сигурни препораки. Платформите користат различни сигнали и може да прикажуваат содржини и надвор од вообичаените интереси на корисникот.

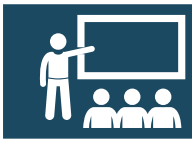

ГЛАВЕН ДЕЛ ОД ЧАСОТ

Активност „Алгоритам во училница“: 20 минути

Учениците работат во мали групи. Секоја група добива картички со различни измислени содржини.

На пример

- [x] **„Најдобрите голови од вчерашниот натпревар“**
- [x] **„Нов музички спот“**
- [x] **„Како може да се користи сончевата енергија?“**
- [x] **„Пет совети за подобро учење“**
- [x] **„Познат инфлуенсер тестира нов телефон“**
- [x] **„Контроверзна изјава предизвика расправија“**
- [x] **„Што се случува со климатските промени?“**
- [x] **„Нова видеоигра излегува следниот месец“**
- [x] **„Мимови од актуелен јавен настан“**
- [x] **„Кратко видео со експеримент по физика“**
- [x] **„Реклама за спортски патики“**
- [x] **„Интервју со млад музичар“**
- [x] **„Видео со теорија што тврди дека ‘медиумите нешто кријат’“**

Секоја група добива и еден измислен кориснички профил.

ПРОФИЛ А: СПОРТ

често гледа спортски видеа докрај;

следи спортски профили;

пребарува резултати од натпревари.

ПРОФИЛ Б: МУЗИКА

најчесто гледа музички видеа;

следи музичари;

често повторно слуша исти песни.

ПРОФИЛ В: ЈАВНИ И КОНТРОВЕРЗНИ ТЕМИ

- често коментира на провокативни јавни содржини;
- се задржува на видеа што предизвикуваат расправии;
- отвора содржини со драматични наслови.

ПРОФИЛ Г: НАУКА И ЖИВОТНА СРЕДИНА

- следи научни и еколошки профили;
- гледа образовни видеа докрај;
- пребарува теми поврзани со климатски промени и технологија.

Задача

Секоја група избира **осум содржини** за кои смета дека би можеле да му бидат препорачани на нејзиниот профил.

За секоја избрана содржина одговара на прашањето:

„Кој претходен сигнал може да ја објасни оваа препорака?“

Работен лист:

Препорачана содржина	Кој претходен сигнал може да влијае?	Зошто ја избравме?

Пример

За **Профил А** може да биде избрана содржината: „Најдобрите голови од вчерашниот натпревар“

Образложение: „Корисникот често гледа спортски видеа докрај и следи спортски профили.“

Може да биде избрана и „Реклама за спортски патики“

Насочувачки прашања

- ☑ **Кој сигнал од профилот може да ја објасни секоја избрана содржина?**
- ☑ **Зошто и рекламна содржина може да биде дел од персонализираниот информациски простор?**
- ☑ **Дали сите избрани содржини мора целосно да одговараат на претходните интереси на корисникот?**

- [ ] **Кои други фактори може да влијаат врз препораките?**
- [ ] **Како би се промениле препораките ако корисникот почне почесто да следи други теми?**

Персонализацијата може да влијае врз различни видови содржини што ги гледаме, вклучително информативни, забавни и комерцијални пораки. Меѓу картичките се вклучува и содржина што не се вклопува целосно во дадениот профил.

На пример, кај профилот што следи спорт може да се појави:

„Кратко видео за загадувањето на воздухот."

Прашања за дискусија:

- **Кои причини би можеле да објаснат ваква препорака?**
- **Дали платформата може да зема предвид повеќе различни сигнали?**
- **Дали може да препорача содржина што е популарна кај поширока публика?**
- **Дали препораките се целосно предвидливи?**

Заклучок: Препораките се резултат на повеќе различни сигнали и не се целосно предвидливи. Платформите може да тестираат нови содржини, да земаат предвид повеќе видови однесување или да прикажуваат содржини што се популарни кај поширока публика.

Завршна дискусија: 5 минути

- [ ] **Дали сите четири профили добија исти информации?**
- [ ] **Кои теми почесто се појавуваат кај еден профил, а поретко кај друг?**
- [ ] **Што е корисно во персонализацијата?**
- [ ] **Кои ограничувања може да ги има персонализираниот тек на содржини?**
- [ ] **Може ли честото појавување на една тема да создаде впечаток дека таа е присутна „насекаде"?**
- [ ] **Како можеме да внесеме повеќе различни теми и перспективи во она што го гледаме?**

Можни начини се:

- [ ] **пребарување различни извори;**
- [ ] **следење повеќе медиуми;**
- [ ] **отворање содржини надвор од вообичаените интереси;**

- [x] **директно посетување информативни извори покрај користењето препорачани содржини.**

Дополнително објаснување – Информациски меур: 5 минути

Информациски меур е ситуација во која корисникот подолг период е изложен на слични содржини, теми или перспективи и може да добие ограничена претстава за тоа какви други информации и ставови постојат.

Врз создавањето информациски меур може да влијаат и алгоритамските препораки и изборите на самиот корисник – кого следи, што пребарува, со кои содржини комуницира и кои теми најчесто ги избира.

Во завршниот разговор се издвојува заклучокот дека **персонализираниот тек на содржини претставува само дел од информациите и перспективите што постојат. Свесното користење подразбира и активно барање различни извори и гледишта.**

Рефлексија – што научив и каде ќе го применам: 5 минути

Учениците ги дополнуваат реченициите:

„На овој час научив дека алгоритамските препораки...“

„Следниот пат кога ќе разгледувам препорачани содржини, ќе обрнам внимание на...“

Можни продолженија:

- [x] **„...кои мои претходни активности можеби влијаеле врз препораката.“**
- [x] **„...дали постојано гледам слични теми.“**
- [x] **„...дали содржината ми е препорачана или сам/а сум ја побарал/а.“**
- [x] **„...дали користам повеќе различни извори.“**
- [x] **„...дали мојот персонализиран тек ми дава доволно различни перспективи.“**

ЧАС 5: ЕКОНОМИЈА НА ВНИМАНИЕ И ЈАВЕН ИНТЕРЕС

СТАНДАРД ЗА ОЦЕНУВАЊЕ	**Разликува економија на внимание, јавен интерес и комерцијален интерес.**
КЛУЧНИ ПОИМИ	**Економија на внимание, кликови, прегледи, реакции, јавен интерес, комерцијален интерес, содржина за привлекување внимание.**
РЕСУРСИ	**Неколку наслови, работен лист за анализа, табела за активноста „24 часа без една апликација“.**

НАСОКИ ЗА РЕАЛИЗАЦИЈА НА ЧАСОТ

Во дигиталната средина различни медиуми, платформи, креатори и компании се натпреваруваат за ограничен ресурс – **вниманието на публиката.**

Колку подолго корисникот останува на некоја платформа или колку често отвора, гледа, коментира и споделува содржини, толку повеќе можности има платформата или авторот да остварат различни цели: да прикажат реклама, да продадат производ или услуга, да изградат публика, да зголемат претплати или да ја зголемат видливоста на содржината.

Различните медиуми и платформи имаат различни деловни модели, па бројот на кликови сам по себе не покажува колкава е заработката. Клучната порака е дека **вниманието на публиката има вредност и содржините често се обликуваат така што ќе го привлечат и задржат тоа внимание.**

Привлечноста и точноста можат да одат заедно. Добриот новинарски наслов истовремено може да го привлече читателот и јасно да ја пренесе главната информација. Потрагата по внимание станува проблематична кога води кон:

- ☑ **преувеличување;**
- ☑ **криење на клучната информација;**
- ☑ **создавање непотребен страв или возбуда;**
- ☑ **сензационалистички наслови;**
- ☑ **давање предност на содржини што предизвикуваат реакции пред содржини што се важни за јавноста.**

Важна е разликата меѓу: **нешто што ја интересира јавноста и нешто што е од јавен интерес.**

Фотографија од приватниот живот на позната личност може да привлече големо внимание, но тоа само по себе не ѝ дава јавна важност. Информација за загадена вода, трошење јавни средства или промена на автобуски линии може да има помалку кликови, а сепак да биде многу поважна за животот на граѓаните.

Игра „Клик или информација?“: 5 минути

Се претставува следниот измислен настан: поради реновирање, од понеделник дел од часовите ќе се одржуваат во други училници.

Учениците разгледуваат два наслови:

Наслов А: „Од понеделник дел од часовите ќе се одржуваат во други училници поради реновирање.“

Наслов Б: „ХАОС ВО УЧИЛИШТЕТО: Од понеделник учениците повеќе нема да знаат каде имаат час!“

Прв круг – Што го привлекува вниманието?

Учениците покажуваат со прстите кој наслов прво би им го привлекол вниманието: 1 за Наслов А или 2 за Наслов Б. Неколку ученици накратко го образложуваат својот избор.

Втор круг – Што навистина дознаваме?

Учениците повторно гласаат, но овој пат одговараат на друго прашање:

„Кој наслов појасно ни кажува што се случило и зошто?“

Се споредуваат одговорите од двата круга.

Изненадување: Наставникот претставува хипотетичка ситуација во која Наслов Б добил десетпати повеќе кликови од Наслов А.

Се поставуваат прашањата:

- ☑ **Што ни кажуваат повеќето кликови за вниманието што го привлекол насловот?**
- ☑ **Дали бројот на кликови докажува дека насловот е поточен или поквалитетен?**
- ☑ **Која информација им е важна на учениците за да знаат како ќе се одвива наставата?**

Од играта се издвојува разликата меѓу популарноста на содржината, квалитетот на нејзиното претставување и нејзината вредност за публиката. Насловот може да привлече големо внимание, а сепак да не ја пренесува јасно и точно главната информација.

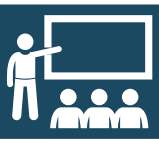

ГЛАВЕН ДЕЛ ОД ЧАСОТ

Активност „Што го привлекува вниманието, а што е важно?“: 15 минути

Се разгледува пример со две содржини објавени во ист момент на информативна страница:

А. „Од утре нов режим на сообраќај пред две основни училишта“

Б. „НЕВЕРОЈАТНА снимка: Погледнете што направи познат пејач во ресторан!“

Прашања за дискусија:

Која содржина ќе собере повеќе кликови?

Која може да има поголемо значење за секојдневниот живот на граѓаните?

Што ни кажува бројот на кликови за важноста на информацијата?

Заклучок: Она што е најпопуларно не мора да биде и најважно.

Потоа учениците работат во мали групи и анализираат три пара наслови.

Пример 1

А: „Училиштето воведува нови правила за користење мобилни телефони за време на наставата“

Б: „НОВИ ЗАБРАНИ ВО УЧИЛИШТЕТО: Учениците остануваат без телефоните!“

Пример 2

А: „АЛАРМАНТНО: Што навистина пиеме секој ден?“

Б: „Општината објави извештај за квалитетот на водата“

Пример 3

А: „Во сабота три улици ќе бидат затворени поради трка“

Б: „ГРАДОТ ЌЕ БИДЕ ПАРАЛИЗИРАН: Подгответе се за хаос!“

За секој пар учениците ја пополнуваат табелата:

Прашање	Одговор
Кој наслов веднаш ја дава главната информација?	
Кој повеќе го привлекува вниманието?	
Со кои зборови?	

Која клучна информација недостига, ако има таква?	
Каква емоција може да предизвика?	
Дали темата е од јавен интерес? Зошто?	

Насочувачки прашања:

Ако во дискусијата се појави ставот: **„Првиот наслов е досаден, а вториот е подобар“,**

може да се разгледаат прашањата:

- ☑ **Што го прави вториот наслов попривлечен?**
- ☑ **Дали привлечноста значи и поголема точност?**
- ☑ **Може ли насловот да биде интересен и истовремено точно да ја пренесува главната информација?**
- ☑ **Кои зборови би можеле да се променат за да се задржи интересот без преувеличување?**

Заклучок: Точноста и привлечноста можат да одат заедно. Квалитетниот наслов го привлекува вниманието и истовремено јасно и верно ја претставува информацијата.

Активност – „Преработи го насловот“: 5 минути

Учениците избираат еден од сензационалистичките наслови и го преработуваат така што ќе биде:

точен	јасен	привлечен	соодветен на тежината на настанот	со јасно наведена главна информација

На пример:

Од:

„НОВИ ЗАБРАНИ ВО УЧИЛИШТЕТО: Учениците остануваат без телефоните!“

Во:

„Од понеделник нови правила за користење мобилни телефони на час: еве што треба да знаат учениците“

Прашања за дискусија:

- **Дали преработениот наслов и понатаму може да привлече внимание?**
- **Која информација читателот ја добива веднаш?**
- **Што е променето во споредба со првичниот наслов?**
- **Како е постигната рамнотежата меѓу точноста и привлечноста?**

Предизвик „24 часа без една апликација“: 10 минути

Активноста ја поврзува економијата на внимание со медиумските навики обработени на првиот час.

Учениците избираат една од две варијанти.

А. Доброволно реално искуство

Ученикот што доброволно пробал еден ден да не користи одредена апликација размислува:

Кога најмногу почувствував потреба да ја отворам?
Зошто?
Што направив наместо тоа?
Дали ми недостигаше конкретна функција или самата навика?

Б. Хипотетичко сценарио

Ученикот размислува за прашањето:

> **„Што би се променило во мојот ден ако 24 часа не ја користам апликацијата што најчесто ја отворам?“**

Се пополнува:

Што би било тешко?	Што би користел/а како замена?	Навика или реална потреба?

Пример:

Што би било тешко?	Замена	Навика или реална потреба?
Да не ја проверувам апликацијата кога ми е здодевно	Да слушам музика или да разговарам со некого	Повеќе навика
Да не ги видам пораките од групата за училиште	Друга апликација за пораки / директен контакт	Реална комуникациска потреба
Да не гледам кратки видеа пред спиење	Книга, музика, поткаст	Навика / забава

Фокусот на активноста е на препознавање на различните функции на дигиталните активности:

комуникациска потреба	информирање	забава
навика	автоматска реакција на известување	пополнување слободно време

Реалното откажување од апликацијата е доброволно, а за рефлексијата може целосно да се користи и хипотетичкото сценарио.

Завршна дискусија: 5 минути

- **Што откривме за сопственото внимание?**
- **Кога свесно избираме содржина, а кога продолжуваме да гледаме препорачани содржини?**
- **Како препознаваме кога начинот на претставување главно се обидува да ни го привлече вниманието?**
- **Дали содржината што привлекува најмногу внимание е секогаш и најважна?**
- **Како го препознаваме јавниот интерес?**

Заклучок: Она што привлекува најмногу внимание не мора да биде и најважно. Медиумски писменият корисник прави разлика меѓу популарноста на содржината, начините со кои таа го привлекува вниманието и нејзината важност за поединецот и за јавноста.

Рефлексија – што научив и каде ќе го применам: 5 минути

Учениците ги дополнуваат реченициите:

„На овој час научив дека моето внимание...“

„Следниот пат кога некој наслов или содржина ќе ми го привлече вниманието, ќе обрнам внимание на...“

Можни продолженија:

- ☑ **„...дали содржината ми дава важна информација или само предизвикува реакција.“**
- ☑ **„...дали насловот точно ја претставува содржината.“**
- ☑ **„...дали темата е од јавен интерес.“**
- ☑ **„...кои зборови или визуелни елементи ми го привлекуваат вниманието.“**
- ☑ **„...дали ја избирам содржината свесно или само продолжувам да гледам.“**

☑ СТЕКНАТИ СТАВОВИ / ВРЕДНОСТИ: ТЕМА 1

Ученикот/ученичката:

- ☑ разбира дека популарноста не е исто што и веродостојноста или јавната вредност;
- ☑ ја вреднува потребата од повеќе извори и различни перспективи;
- ☑ размислува како влијаат сопствените навики, вниманието и алгоритамските препораки врз информираноста;
- ☑ ја вреднува транспарентноста во однос на авторството, целта и комерцијалниот интерес;

СЛЕДЕЊЕ И ФОРМАТИВНО ОЦЕНУВАЊЕ: ТЕМА 1

Активност	Што се следи / оценува – постигнување на стандардот	Оценувам преку
„Мојот медиумски ден“	Препознавање на различните функции на медиумите и начините на нивното користење	Ангажираност во дискусијата; пополнетост и точност на работниот лист; соодветно поврзување на активностите со нивната функција
Споредба на институционална, новинарска и промотивна содржина	Разбирање на различните функции на содржините и на контролната улога на професионалните медиуми	Точност на одговорите во табелата; препознавање на разликите меѓу содржините; образложување на одговорите во дискусијата
„Кому и зошто му веруваме?“	Идентификување автор, публика, цел и можен комерцијален интерес зад медиумската содржина	Правилно препознавање на типот на медиум / дигитален актер или содржина; идентификување автор, публика, цел и можен комерцијален интерес
„Алгоритам во училница“	Објаснување на врската меѓу корисничките сигнали, персонализацијата и препорачаните содржини	Избор и поврзување на содржините со дадениот профил; образложување на изборот; ангажираност во дискусијата
Анализа и преработка на наслов	Разликување на содржина што привлекува внимание од содржина што има јавна вредност и препознавање на влијанието на борбата за внимание	Анализа на насловите; препознавање на преувеличување и изоставена информација; точност и јасност на преработениот наслов
„24 часа без една апликација“	Препознавање на сопствените медиумски навики и различните функции на дигиталните активности	Пополнетост на табелата; индивидуална рефлексија; разликување меѓу навика, комуникациска потреба, информирање и забава

ТЕМА 2:

ИНФОРМАЦИИ, УБЕДУВАЊЕ И МАНИПУЛАЦИЈА

6 наставни часа

ВОВЕД

Втората тема се однесува на продлабочување на знаењата и вештините на учениците да препознаваат и да прават разлика меѓу информативните, убедувачките и манипулативните содржини.

Темата е поставена како втора затоа што учениците преку неа стекнуваат важни вештини што се основа за следните теми. Способноста да се прави разлика меѓу информативна содржина, реклама, промоција, убедување и манипулација го олеснува разбирањето на дезинформациите, проверката, дигиталната безбедност, ВИ и одговорното создавање содржини.

Учениците ги применуваат претходните знаења за факт, мислење, интерпретација и вреднесен суд при процена на проверливи тврдења и докази.

Главните знаења и вештини се:

- **препознавање рекламирање, прикриено рекламирање и пласирање производи;**
- **идентификување политичко-пропагандни техники;**
- **препознавање наслови-мамки и сензационализам;**
- **анализа на емоционалното и визуелното влијание;**
- **анализа на политичка пристрасност преку избор на теми, извори, соговорници, рамка, јазик и визуелен избор.**

Границата меѓу информирањето, убедувањето и манипулацијата не е секогаш јасна.

Проблемот се јавува кога важни информации се изоставуваат, фактите се претставуваат селективно, се употребуваат силни емоции наместо аргументи или се создава погрешна слика преку избор на извори, фотографии и јазик.

Учениците развиваат навика критички да ја анализираат медиумската порака преку следните прашања:

- **Кој ја испраќа пораката?**
- **Што точно тврди?**
- **Може ли да се провери?**
- **Кои докази се нудат?**
- **Што е нагласено?**
- **Што недостига?**
- **Каква реакција сака да предизвика?**

ЧАС 1: ПРОВЕРЛИВИ ТВРДЕЊА, ДОКАЗИ И РАМКА НА ПРЕТСТАВУВАЊЕ

СТАНДАРД ЗА ОЦЕНУВАЊЕ	**Разликува факт, мислење и интерпретација и идентификува соодветен доказ.**
КЛУЧНИ ПОИМИ	**Факт, мислење, интерпретација, вредносен суд, доказ, проверливо тврдење.**
РЕСУРСИ	**Кратки искази и наслови за анализа.**

НАСОКИ ЗА РЕАЛИЗАЦИЈА НА ЧАСОТ

Учениците веќе се сретнале со поимите факт и мислење. На овој час тие го надградуваат претходното знаење преку препознавање на тоа **што точно може да се провери и каков доказ е потребен за проверката.**

Некои реченици може да звучат како факти, а сепак да бидат премногу општи за непосредна проверка.

На пример:

„Учениците не се задоволни од новиот распоред.“

За да се процени ваквото тврдење, потребно е да се знае на кои ученици се однесува, колкумина се опфатени и врз кои податоци се заснова заклучокот.

Клучното прашање на часот е: **„Што точно се тврди и како можеме да го провериме?“**

Предизвик „Детективи за докази“: 10 минути

На таблата се прикажуваат пет искази:

1. „Во училиштето учат 380 ученици.“
2. „Нашето училиште е најдобро во градот.“
3. „Учениците не се задоволни од новиот распоред.“
4. „Новиот распоред создава повеќе проблеми отколку што решава.“
5. „Според анкета со 290 ученици, 62 % не го поддржуваат новиот распоред.“

Предизвик: Учениците работат во парови. Секој пар добива еден од исказите и има три минути да одговори на две прашања:

- ☑ **Што точно можеме да провериме во ова тврдење?**
- ☑ **Кој извор, податок или дополнителна информација ни е потребна?**

Неколку пара ги претставуваат своите одговори. Потоа заеднички се разгледуваат сите пет искази.

Насочувачки прашања:

- ☑ **Кој документ може да го потврди бројот на ученици?**
- ☑ **Што значи „најдобро училиште“ и според кој критериум би го проценила тоа?**
- ☑ **Како би утврдиле дали учениците се незадоволни од распоредот?**
- ☑ **Како би провериле дали новиот распоред создава повеќе проблеми отколку што решава?**
- ☑ **Дали податокот „62 %“ е доволен ако не знаеме како е спроведена анкетата и кои ученици биле опфатени?**

Можни извори и докази:

за бројот на ученици	→	**официјална евиденција**
за „најдобро училиште“	→	**јасно утврдени критериуми и соодветни податоци за споредба**
за незадоволството од распоредот	→	**анкета или друго релевантно истражување**
за проблемите со распоредот	→	**јасно определени показатели и споредба со претходниот распоред**
за резултатот од анкетата	→	**самата анкета, примерокот и начинот на кој е спроведена**

Завршно прашање: „Дали за сите пет тврдења ни е потребен ист вид доказ?“

Од играта се издвојува заклучокот дека различните тврдења бараат различни видови докази. Некои може непосредно да се проверат, додека за други прво треба да се разјасни што точно се тврди и според кои критериуми ќе се проценува.

Клучни поими и примери: 5 минути

Факт е нешто за кое се знае дека се случило или дека постои, особено нешто за кое постои доказ или за кое има достапни информации.

„Филмот трае 110 минути.“

Мислење е личен став или впечаток.

> „Филмот беше здодевен.“

Интерпретација е објаснување на значењето, причините или последиците од некој настан. Таа може да биде повеќе или помалку убедлива во зависност од аргументите и доказите.

> „Филмот се чини бавен затоа што во првата половина има малку промени во дејството.“

Вредносен суд е процена дали нешто е добро, лошо, правилно, неправедно, успешно и слично.

> „Одлуката да не се објасни што се случило со главниот лик беше лош избор.“

Фокусот е на практичното разликување на категориите и на јасното одвојување на **проверливите факти од мислењата и интерпретациите**.

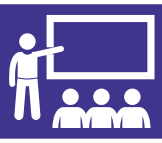

ГЛАВЕН ДЕЛ ОД ЧАСОТ

Активност „Каков доказ ни е потребен?“: 10 минути

Учениците го разгледуваат тврдењето: **„Минатата година училиштето организирало 12 настани.“**

Прашање за дискусија: **„Што би прифатиле како доказ за ова тврдење?“**

Можни одговори:

годишен извештај	**календар на активности**	**официјални објави**	**документација на училиштето**

Потоа се разгледува тврдењето: **„Средношколците повеќе не читаат книги.“**

Насочувачки прашања:

- ☑ **На кои средношколци се однесува тврдењето?**
- ☑ **Во споредба со кој период?**
- ☑ **Како е измерено читањето?**
- ☑ **Колкав е примерокот?**
- ☑ **Кога е спроведено истражувањето?**
- ☑ **Дали податоците го оправдуваат тврдењето „повеќе не читаат книги“?**

Заклучок: Колку е тврдењето пошироко и поопшто, толку попрецизни и посеопфатни докази се потребни за неговата проверка.

Активност „Ист настан – различна рамка“: 10 минути

Се разгледува следниот настан: **Општината одлучила дел од центарот да стане пешачка зона.**

Три наслови:

„Конечно почист центар без автомобили“

„Возачите остануваат без пристап до центарот“

„Новата пешачка зона ги подели мислењата на граѓаните“

Прашања за дискусија:

Дали трите наслови се однесуваат на истиот настан?

Што нагласува секој од нив?

Каков впечаток создава секој наслов?

Кои соговорници би ги очекувале во секоја верзија?

Кои информации може да бидат ставени во втор план?

Кои дополнителни информации би помогнале за подобро разбирање на темата?

Рамката го определува аспектот од настанот што се става во фокус. Таа сама по себе не значи манипулација или неточност. Професионалното информирање вклучува релевантни извори, факти и перспективи што ѝ овозможуваат на публиката да ја разбере темата **точно, фер и во соодветен контекст.**

Активност „Што недостига?“: 5 минути

Учениците го разгледуваат тврдењето: **„Бројот на заболени е зголемен за 100 %.“**

Потоа ги споредуваат двете можности:

2 → 4 и **200 → 400**

Прашања за дискусија:

Дали процентот е точен во двата случаи?

Дали двата случаи имаат исто значење?

Која информација е потребна покрај процентот?

Како основната бројка го менува нашето разбирање?

Заклучок: Точен податок може да создаде погрешен впечаток кога недостига важен контекст.

Завршна задача и рефлексија – што научив и каде ќе го применам: 5 минути

Учениците ги разгледуваат следните искази:

„Во училишната библиотека има 4.200 книги.“

„Новата библиотека е многу попријатна.“

„Библиотеката е попосетена по реновирањето.“

„Реновирањето придонесе учениците почесто да ја користат библиотеката.“

За секој исказ одговараат:

1. Каков вид тврдење е?
2. Може ли да се провери?
3. Кој доказ би бил најсоодветен?

Потоа ги дополнуваат реченицте:

„На овој час научив дека за да проверам некое тврдење, треба да...“

„Следниот пат кога ќе прочитам тврдење што звучи уверливо, ќе проверам...“

ЧАС 2: РЕКЛАМА, ПРИКРИЕНО РЕКЛАМИРАЊЕ И ПЛАСИРАЊЕ ПРОИЗВОДИ

СТАНДАРД ЗА ОЦЕНУВАЊЕ	**Разликува реклама, спонзорирана содржина, прикриено рекламирање и пласирање производи.**
КЛУЧНИ ПОИМИ	**Реклама, спонзорирана содржина, прикриено рекламирање, пласирање производи, бренд, комерцијален интерес.**
РЕСУРСИ	**Четири измислени примери на комерцијални содржини, работен лист за анализа.**

НАСОКИ ЗА РЕАЛИЗАЦИЈА НА ЧАСОТ

Учениците лесно ја препознаваат класичната реклама, додека комерцијалните пораки во дигиталната средина може да се појават и како препорака, кратко видео, рецензија, инфлуенсерска објава или како дел од филм, серија или друга забавна содржина.

За разлика од **Тема 1, Час 3**, каде што фокусот е на тоа како стилот на комуникација на креаторот може да создаде чувство на блискост и доверба кај публиката, на овој час фокусот е на **препознавање на комерцијалниот интерес и неговата транспарентност**, независно од тоа колку авторот ѝ е познат на публиката или колку таа му верува.

Клучните прашања се:

„Дали ова е реклама?“

„Постои ли комерцијален интерес и дали публиката јасно знае за него?“

Спонзорираната содржина може да содржи точни и корисни информации. Ознаката за спонзорство ѝ овозможува на публиката да ја препознае комерцијалната врска меѓу авторот и производот или брендот. Проверливите тврдења во таквата содржина се проценуваат според доказите со кои се поткрепени.

Предизвик „Реклама или нешто друго?“: 5 минути

Учениците работат во парови. Наставникот им претставува четири ситуации, една по една:

1. Телевизиска реклама за мобилен телефон.
2. Инфлуенсер препорачува слушалки.

3. Главниот лик во серија постојано користи телефон од конкретен бренд.
4. Текст со наслов „Пет најдобри телефони за оваа година“, платен од еден производител.

Предизвик: За секоја ситуација паровите избираат еден од три одговори:

А – Јасно е дека станува збор за реклама или платена содржина.
Б – Можно е да постои комерцијален интерес, но ни требаат дополнителни информации.
В – Немаме основа да утврдиме дека постои комерцијален интерес.

Неколку парови накратко ги образложуваат своите одговори.

Насочувачки прашања:

- [x] **Во кои ситуации комерцијалниот интерес е јасно видлив?**
- [x] **Што би требало дополнително да дознаеме за препораката на инфлуенсерот и телефонот во серијата?**
- [x] **Дали самото појавување на бренд е доказ за платена соработка?**
- [x] **Како може публиката да дознае дека постои комерцијална врска?**

Од предизвикот се издвојува заклучокот дека комерцијалната порака може да има различни форми и не секогаш изгледа како традиционална реклама. За нејзино препознавање е важно да се утврди дали постои комерцијален интерес и дали тој е јасно означен.

Клучни поими и примери: 15 минути

Класична реклама јасно се претставува како промотивна содржина и може да има цел:

купување производ	користење услуга	препознавање и запомнување бренд	создавање позитивно чувство кон производот или компанијата

Рекламата може да го поврзе производот и со идеи како **успех, популарност, слобода, припадност или одреден начин на живот.**

Спонзорирана содржина е содржина во која постои комерцијална врска што е јасно наведена.

На пример: „Платено партнерство со бренд Х.“ или: „Овој производ ми е испратен бесплатно од компанијата Х.“

Прикриено рекламирање се јавува кога комерцијалниот интерес не е јасно видлив за публиката.

На пример: „Луѓе, случајно ги открив овие слушалки и навистина се најдобрите што сум ги користел!“

Дополнителна информација:

> **Компанијата му платила на авторот да го претстави производот, а комерцијалната врска не е наведена во објавата.**

Прашање за дискусија:

> **„Како дополнителната информација го менува начинот на кој ја доживуваме препораката?“**

Пласирање производи е намерно вклучување производ или бренд во филм, серија, видео или друга содржина.

На пример, лик во серија постојано користи конкретен модел телефон, а логото јасно се гледа.

Појавувањето на бренд во кадар само по себе не е доволен доказ за платено пласирање производ. За таков заклучок се потребни дополнителни информации за комерцијалната врска.

Активност „Пронајди го комерцијалниот интерес“: 15 минути

Учениците работат во мали групи и анализираат четири измислени примери.

Пример А

> „Нови слушалки X – 20 % попуст до крајот на неделата. Платена реклама.“

Пример Б

> „Многумина ме прашувате кои слушалки ги користам. Овие се убедливо најдобрите што сум ги пробал! #платенопартнерство“.

Пример В

> „Конечно најдов слушалки што навистина вредат. Ги користам секој ден и ви ги препорачувам.“

Дополнителна информација:

> **Авторот добил надомест од производителот, а тоа не го навел во објавата.**

Пример Г

Во измислена серија главниот лик во повеќе сцени консумира ист пијалак, со јасно видливо лого.

Работен лист:

Прашање	Одговор
Што се промовира?	
Кој ја создава пораката?	
Која е целната публика?	
Постои ли комерцијален интерес?	
Дали тој е јасно означен?	
Што ја прави убедлива содржината?	
Што би сакале дополнително да знаеме?	

Насочувачки прашања:

Ако во дискусијата се појави ставот: **„Ако пишува дека е платена содржина, тогаш не треба да ѝ веруваме“,**

може да се разгледаат прашањата:

- ☑ **Што точно ни кажува ознаката дека содржината е платена?**
- ☑ **Дали ознаката за спонзорство ни кажува дека конкретното тврдење е точно?**
- ☑ **Како можеме да провериме тврдење во спонзорирана содржина?**
- ☑ **Што добива публиката со јасното означување на комерцијалната врска?**

Заклучок: Ознаката за спонзорство ѝ дава на публиката важна информација за комерцијалниот интерес зад пораката. Точноста на проверливите тврдења се проценува според доказите што ги поткрепуваат.

Завршна активност и дискусија: 5 минути

Учениците ја преработуваат нетранспарентната препорака:

> „Конечно најдов слушалки што навистина вредат. Ги користам секој ден и ви ги препорачувам.“

Дополнителна информација:

> Авторот добил производ и надомест од компанијата.

Задача: Преработете ја објавата така што комерцијалната врска ќе биде јасно видлива за публиката, а авторот ќе може да го изрази своето лично искуство.

На пример: **„Платена соработка со бренд X. Компанијата ми ги обезбеди слушалките и надомест за оваа објава. Ги користев изминатиот период и ова е моето лично искуство со нив.“**

Прашања за дискусија:

Што сега знае публиката што претходно не го знаеше?

Дали авторот и понатаму може да има позитивно мислење за производот?

Каква е разликата меѓу лично искуство и проверливо тврдење?

Зошто е важна транспарентноста на комерцијалната врска?

Заклучок: Комерцијалната содржина може да се појави во различни форми. За нејзино препознавање се важни авторот, интересот зад пораката и транспарентноста на комерцијалната врска. Проверливите тврдења се проценуваат според доказите, независно од тоа дали содржината е спонзорирана.

Рефлексија – што научив и каде ќе го применам: 5 минути

Учениците ги дополнуваат реченициците:

„На овој час научив дека комерцијалниот интерес...“

„Следниот пат кога ќе видам препорака за производ или услуга, ќе обрнам внимание на...“

Можни продолженија:

- ☑ **„...кој ја создава содржината.“**
- ☑ **„...дали постои комерцијална врска.“**
- ☑ **„...дали таа врска е јасно означена.“**
- ☑ **„...дали станува збор за лично искуство или проверливо тврдење.“**
- ☑ **„...какви докази го поткрепуваат тврдењето.“**

ЧАС 3: ПОЛИТИЧКО-ПРОПАГАНДНИ И МАНИПУЛАТИВНИ ТЕХНИКИ

СТАНДАРД ЗА ОЦЕНУВАЊЕ	**Препознава пропагандни и манипулативни техники, вклучително емоционална манипулација, поларизација, идеализирање на личности, повторување, селективно претставување и изоставување контекст.**
КЛУЧНИ ПОИМИ	**Убедување, политичка пропаганда, целна група, емоционална манипулација, поларизација, идеализирање личности, повторување, селективно претставување, изоставен контекст.**
РЕСУРСИ	**Пет кратки измислени пораки, работен лист за групна анализа и измислена порака за завршниот мини предизвик.**

НАСОКИ ЗА РЕАЛИЗАЦИЈА НА ЧАСОТ

Луѓето секојдневно се обидуваат да влијаат едни врз други преку аргументи, реклами, кампањи, јавни говори или објави на социјалните мрежи. Убедувањето е вообичаен дел од комуникацијата, а клучното прашање е **како се убедува публиката.**

Аргументираното убедување нуди причини, податоци и аргументи што публиката може да ги процени.

Пропагандната комуникација настојува систематски да создаде поддршка за одредена идеја, група, политика или актер. Таа може да користи и точни информации, но да ги избира или претставува на начин што поддржува однапред определена порака.

Манипулацијата може да вклучува преувеличување, прикривање важен контекст, создавање лажни поделби или употреба на силни емоции на начин што го отежнува самостојното проценување на пораката.

Фокусот на часот е на п**репознавање на комуникациските техники**, независно од политичката позиција или согласувањето со пораката. За активностите се користат измислени, историски или анонимни примери.

Предизвик „Пронајди го аргументот!“: 10 минути

Учениците работат во парови и споредуваат две пораки за иста тема.

Порака А

> „Училиштето треба да постави повеќе корпи за селектирање отпад бидејќи во моментов има само две, поставени во еден дел од училиштето, па учениците од другите простории немаат лесен пристап до нив.“

Порака Б

> „Ако веднаш не поставиме повеќе корпи, училиштето ќе се претвори во депонија. Тие што се против ова очигледно не се грижат за здравјето на учениците.“

Предизвик: Секој пар има неколку минути да пронајде:

една причина што може да се провери	**еден пример на преувеличување**	**едно тврдење за кое недостига доказ.**

Неколку парови ги споделуваат своите одговори и посочуваат конкретни зборови или реченици од пораките.

Насочувачки прашања:

Која порака нуди причина што можеме да ја провериме?

Дали знаеме дека училиштето навистина има само две корпи?

Дали од несогласувањето следува дека некој „не се грижи за здравјето на учениците“?

Каква реакција може да предизвика втората порака?

На крајот се открива дека Пораката А е пример за аргументирано убедување, додека Пораката Б користи преувеличување и неосновано припишување намери на оние што не се согласуваат со неа.

Заклучок: Силната порака сама по себе не е манипулативна. Важно е дали заклучокот произлегува од понудените аргументи и докази.

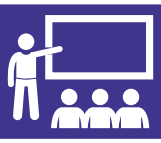

ГЛАВЕН ДЕЛ ОД ЧАСОТ

Активност „Како пораката се обидува да влијае врз нас?“: 25 минути

Учениците работат во мали групи и анализираат пет кратки измислени пораки. Целта е да препознаат различни начини на убедување и манипулативно претставување и да утврдат што точно во пораката влијае врз впечатокот на публиката и какви докази или дополнителен контекст недостига.

На учениците им се даваат само петте пораки, без називите на техниките и објаснувањата. Тие ги анализираат пораките во групи и ги образложуваат своите заклучоци. Називите и објаснувањата се користат при заедничката споредба на одговорите.

Секоја група ги разгледува следните примери:

Пример 1 – Злоупотреба на емоции

„Ако не го поддржиме овој план, иднината на нашите деца е уништена.“

Емоциите се нормален дел од комуникацијата. Проблем се појавува кога стравот, бесот, гордоста и чувството на закана го заменуваат аргументот, го прикриваат недостигот на докази или водат кон заклучок што не произлегува од фактите.

Насочувачки прашања:

- ☑ **Која емоција се обидува да ја предизвика пораката?**
- ☑ **Кое тврдење се изнесува?**
- ☑ **Каков доказ би ни бил потребен пред да го прифатиме заклучокот?**
- ☑ **Дали силната емоција е замена за аргумент?**

Пример 2 – „Ние против нив“

„Ние сме луѓето што навистина се грижат за нашиот град. Тие другите сакаат само да го уништат.“

Насочувачки прашања:

- ☑ **Кој е претставен како „ние“, а кој како „тие“?**
- ☑ **Какви особини им се припишуваат на двете групи?**
- ☑ **Дали цела група е претставена како да има исти ставови и намери?**
- ☑ **Кои можни позиции остануваат надвор од оваа поделба?**

Техниката „ние против нив“ ја поедноставува сложената реалност преку создавање две спротивставени групи, како „добрите“ и „лошите“, „вистинските“ и „непријателите“ или „со нас“ и „против нас“.

Пример 3 – Идеализирање или митологизирање на лидер

„Без Лидер А, нашиот град нема иднина. Само тој може да ги реши сите проблеми.“
Насочувачки прашања

- ☑ **Дали пораката зборува за конкретни мерки или главно за личноста?**
- ☑ **Какви способности му се припишуваат на лидерот?**
- ☑ **Каков доказ се нуди дека само едно лице може да го реши проблемот?**
- ☑ **Кои дополнителни информации би биле потребни за да се процени тврдењето?**

Техниката може да се препознае кога на политички или на друг јавен лидер му се припишуваат исклучителни способности или незаменлива улога без доволно конкретни докази.

Пример 4 – Повторување

Во три различни измислени објави се повторува истиот слоган:

„Само Планот А носи сигурна иднина.“

Насочувачки прашања:

- ☑ **Што се случува кога истата порака ја гледаме повеќепати?**
- ☑ **Дали со повторувањето добиваме нов доказ?**
- ☑ **Може ли често повторувана порака да почне да ни изгледа попозната или поприфатлива?**
- ☑ **Што треба да провериме без оглед на тоа колку често сме ја слушнале?**

Повторувањето може да создаде чувство на познатост, но не претставува доказ дека тврдењето е точно.

Пример 5 – Селективно претставување

Се разгледува тврдењето:

„Во последната година општината изгради пет нови спортски терени.“

Потоа учениците добиваат дополнителни информации:

планот предвидувал десет	три од петте сè уште не се целосно опремени	претходната година биле изградени осум

Насочувачки прашања:

- ☑ **Дали првичната информација е точна?**
- ☑ **Како дополнителните податоци го менуваат начинот на кој ја разбираме?**
- ☑ **Кои информации биле избрани во првичната порака?**
- ☑ **Кој важен контекст недостигал?**

Од примерот се забележува дека и точни факти можат да создадат едностран или погрешен впечаток кога се избрани селективно, а релевантен контекст е изоставен.

Групите ги бележат своите заклучоци во едноставна табела:

Порака	Што забележуваме?	Како може да влијае врз публиката?	Кој доказ или контекст недостига?
Порака 1			
Порака 2			
Порака 3			
Порака 4			
Порака 5			

По анализата, групите ги споредуваат своите заклучоци и посочуваат конкретни зборови, формулации или изоставени информации што ги поткрепуваат. Потоа заеднички се разгледуваат називите и објаснувањата на петте техники, а учениците ги поврзуваат со пораките што ги анализирале.

Заклучок: Различните техники можат да влијаат врз начинот на кој публиката ја доживува пораката преку емоции, поделби, идеализирање личности, повторување или селективен избор на информации. Нивното присуство не се утврдува само според впечатокот што го создава пораката, туку преку анализа на конкретните елементи, аргументите, доказите и контекстот.

Мини предизвик „Кои техники ги препознаваш?“: 5 минути

Учениците ја разгледуваат целосно измислената и анонимна порака:

> „Нашиот град со години го уништуваат тие што не се грижат за обичните луѓе. Ние сме единствените што можеме да го вратиме на вистинскиот пат. Нашиот лидер секогаш бил со народот и само тој има сила да му стави крај на хаосот. Време е да избереме: или сме со оние што го градат градот или со оние што го уништуваат.“

Во групите учениците издвојуваат:

најмалку две техники што ги препознаваат	конкретен збор или реченица што го поткрепува нивниот заклучок	еден пример за информација или доказ што недостига

Неколку групи накратко ги споделуваат своите одговори.

Клучно прашање:

„Дали можеме да определиме дека некоја порака користи пропагандна техника само затоа што не се согласуваме со неа?“

Се издвојува дека анализата се заснова на **конкретните техники, јазикот, аргументите, доказите и изоставениот контекст,** а не на личното согласување или несогласување со пораката.

Рефлексија – што научив и каде ќе го применам: 5 минути

Учениците ги дополнуваат реченицте:

„На овој час научив дека една порака може да се обидува да ме убеди преку...“

„Следниот пат кога ќе видам политичка или друга убедувачка порака, ќе обрнам внимание на...“

ЧАС 4: НАСЛОВИ-МАМКИ И СЕНЗАЦИОНАЛИЗАМ

СТАНДАРД ЗА ОЦЕНУВАЊЕ	**Препознава наслов-мамка и сензационалистички елементи.**
КЛУЧНИ ПОИМИ	**Наслов-мамка, сензационализам, преувеличување, кликови, емоционална реакција.**
РЕСУРСИ	**Примери на наслови и основни информации за нивна анализа и преработка**

НАСОКИ ЗА РЕАЛИЗАЦИЈА НА ЧАСОТ

Насловот има двојна функција: да ја пренесе суштината на информацијата и да ѝ го привлече вниманието на публиката. Привлечноста сама по себе не го прави насловот сензационалистички. Добриот наслов може истовремено да биде интересен, јасен и точен.

Сензационалистички елементи се појавуваат кога насловот:

преувеличува	**користи драматичен јазик што не одговара на фактите**	**создава погрешен впечаток**	**ја задржува клучната информација со цел да предизвика клик**

Фокусот на часот е на споредување на јазикот на насловот со фактите што стојат зад него и на создавање наслови што привлекуваат внимание без да ја искривуваат информацијата.

Предизвик „Кој наслов би го објавиле?“: 10 минути

Учениците работат во парови. Секој пар добива основна информација за измислен настан:

> „Поради дефект на водоводната мрежа, дел од населбата останал без вода два часа.“

Потоа разгледуваат три предложени наслови:

Наслов А: „Поради дефект, дел од населбата два часа без вода“

Наслов Б: „АЛАРМАНТНО: Жителите останаа без најосновното!“

Наслов В: „Нема да поверувате што им се случи на жителите!“

Предизвик: Паровите имаат две минути да изберат еден наслов што би го објавиле и да посочат:

- ☑ **Кој наслов најјасно ја пренесува главната информација?**
- ☑ **Кој најмногу се потпира на драматичен јазик или љубопитност?**
- ☑ **Која важна информација недостига во некои од насловите?**

Неколку парови накратко го образложуваат својот избор.

Дополнителен предизвик – „Пронајди го непотврдениот детал!“

Се прикажува четвртиот наслов: „Дефект остави дел од населбата без вода два часа – екипите интервенираат“

Се поставува прашањето:

„Дали од основната информација знаеме дека екипите интервенираат?“

Учениците утврдуваат дека четвртиот наслов содржи дополнителна информација што не е наведена во почетниот опис и треба да се провери пред објавувањето.

Од предизвикот се издвојува заклучокот дека привлечноста и точноста можат да одат заедно, но насловот треба јасно да ја пренесува главната информација и да не додава непотврдени тврдења. Бројот на кликови сам по себе не го определува квалитетот на насловот.

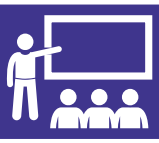

ГЛАВЕН ДЕЛ ОД ЧАСОТ

Активност „Од сензација до точен наслов“: 30 минути

Сензационалистичката содржина го засилува драматичниот или емоционалниот впечаток повеќе отколку што го оправдуваат фактите. Чести зборови и конструкции се: хаос, скандал, шок, драма, алармантно, неверојатно, „сите се во паника“ и „никогаш досега“.

Насловот-мамка создава информациска празнина: го привлекува вниманието, а клучната информација ја остава надвор од насловот.

Учениците работат во парови или мали групи.

За секој пример, наставникот им ги прикажува само насловот и основната информација.

За секој пример, учениците:

1. го издвојуваат зборот или делот што преувеличува;
2. утврдуваат која клучна информација недостига или е недоволно јасна;
3. создаваат свој точен, јасен и привлечен наслов.

Можните преработки наведени под примерите се користат откако учениците ќе ги предложат своите верзии, за споредба и дискусија. Тие не се прикажуваат однапред.

ПРИМЕР 1	
Наслов:	**„ХАОС ВО УЧИЛИШТЕТО: Учениците останаа без греење!“**
Основна информација:	**Поради дефект на греењето, наставата била прекината два часа.**
Можна преработка:	**„Дефект на греењето ја прекина наставата два часа“**

ПРИМЕР 2	
Наслов:	„ШОК ЗА УЧЕНИЦИТЕ: Од следната недела сè се менува!“
Основна информација:	Училиштето воведува нов распоред на часовите.
Можна преработка:	„Нов распоред на часовите: учениците да ги проверат измените“

ПРИМЕР 3	
Наслов:	РОДИТЕЛИТЕ ВО ПАНИКА: Нов проблем се шири меѓу тинејџерите!“
Основна информација:	Училиштен психолог посочил дека дел од учениците почесто користат мобилни телефони за време на наставата.
Можна преработка:	„Училиштен психолог: дел од учениците почесто користат мобилни телефони на час“

ПРИМЕР 4	
Наслов:	„НЕМА ДА ВЕРУВАТЕ што направија учениците на големиот одмор!“
Основна информација:	Учениците организирале хуманитарен базар.
Можна преработка:	„Учениците го претворија големиот одмор во хуманитарен базар“

ПРИМЕР 5	
Наслов:	„НЕМА ДА ВЕРУВАТЕ што ќе се случи со цените!“
Основна информација:	Цената на јавниот превоз ќе се зголеми за 10 %.
Можна преработка:	„Јавниот превоз поскапува за 10 %“

ПРИМЕР 6	
Наслов:	„ДРАМА НА УЛИЦИТЕ: Градот целосно блокиран!“
Основна информација:	Две улици биле затворени три часа поради спортски настан.
Можна преработка:	„Две улици затворени три часа поради спортски настан“

Насочувачки прашања

- ☑ **Кои зборови го засилуваат впечатокот?**
- ☑ **Што точно знаеме од фактите?**
- ☑ **Која клучна информација недостига?**
- ☑ **Каква љубопитност или емоција создава насловот?**
- ☑ **Дали јазикот одговара на тежината на настанот?**
- ☑ **Како може да се вклучи клучната информација, а насловот да остане привлечен?**
- ☑ **Како преработката го менува впечатокот за настанот?**

Завршна споредба

Се споредуваат две или повеќе ученички преработки.

Учениците разгледуваат кој наслов:

најјасно ја пренесува главната информација	останува привлечен иако е прецизен	избегнува непотребно преувеличување	не крие важна информација од публиката

Заклучок: Добриот наслов го привлекува вниманието и верно ја претставува суштината на информацијата. Сензационализмот се препознава кога јазикот создава посилен впечаток отколку што го оправдуваат фактите, а насловот-мамка кога клучната информација намерно се остава надвор за да создаде љубопитност.

Рефлексија – што научив и каде ќе го применам: 5 минути

Учениците ги дополнуваат реченициите:

„На овој час научив дека насловот-мамка или сензационалистичкиот наслов...“

„Следниот пат кога ќе видам наслов што силно ми го привлекува вниманието, ќе проверам...“

ЧАС 5: ЕМОЦИОНАЛНА И ВИЗУЕЛНА МАНИПУЛАЦИЈА

СТАНДАРД ЗА ОЦЕНУВАЊЕ	**Анализира како текстуалните, визуелните и звучните елементи влијаат врз впечатокот што го создава медиумската содржина.**
КЛУЧНИ ПОИМИ	**Страв, бес, сочувство, кадрирање, боја, музика, јазик, повторување.**
РЕСУРСИ	**Две фотографии или илустрации со различен кадар од ист измислен настан, две кратки верзии на текст и, по можност, два различни звучни примери.**

НАСОКИ ЗА РЕАЛИЗАЦИЈА НА ЧАСОТ

Медиумските содржини ги доживуваме преку фактите, но и преку зборовите, фотографиите, кадарот, боите, музиката, звукот и редоследот на информациите.

Емоционалните и визуелните средства се вообичаен дел од медиумското претставување. Секоја медиумска содржина прави избор: која фотографија ќе биде употребена, кој кадар ќе биде прикажан, кои зборови ќе бидат избрани и кои информации ќе бидат нагласени.

Манипулативен впечаток може да се создаде кога овие избори значително го менуваат начинот на кој публиката го доживува настанот во однос на расположливите факти и поширокиот контекст.

Клучното прашање на часот е:

„Што знам од фактите, а што чувствувам поради начинот на кој е претставена содржината?“

Предизвик „Пронајди го зборот!“: 10 минути

Учениците работат во парови и споредуваат две реченици за ист измислен настан.

Реченица А: „Околу 300 граѓани присуствуваа на јавниот собир.“

Реченица Б: „Стотици револтирани граѓани го преплавија центарот!“

Предизвик: Секој пар има задача да ги пронајде зборовите и изразите во втората реченица што создаваат поинаков впечаток за настанот.

Потоа неколку парови ги споделуваат своите одговори и објаснуваат како избраните зборови влијаат врз начинот на кој ја доживуваме информацијата.

Насочувачки прашања:

- ☑ **Дали изразот „стотици граѓани“ е во согласност со бројката од околу 300 присутни?**
- ☑ **Каков впечаток создава зборот „револтирани“? Имаме ли доказ за таквата емоционална состојба?**
- ☑ **Што сугерира изразот „го преплавија центарот“? Дали знаеме колкав простор зафаќал собирот?**
- ☑ **Како би ја преработиле втората реченица за да го задржи интересот на публиката, без да додава непотврдени информации?**

Од предизвикот се издвојува заклучокот дека начинот на формулирање може значително да го промени впечатокот и кога основниот настан е ист. Зборовите што создаваат посилен впечаток треба да се проценуваат во однос на фактите и контекстот.

Активност „Како се создава впечаток?“: 30 минути

Учениците работат во мали групи и анализираат како различни елементи на медиумската содржина можат да влијаат врз впечатокот што го добива публиката.

Наставникот последователно им ги прикажува примерите со зборови, фотографии или илустрации и описи на звук. Учениците ги анализираат примерите и ги бележат своите заклучоци. Заклучоците наведени под примерите се користат по ученичката анализа, за споредба и заокружување на дискусијата.

ПРИМЕР 1 - Емоционален јазик	
Учениците ги споредуваат изразите:	**„граѓани“**
	„револтирани граѓани“
	„разбеснета толпа“

Насочувачки прашања:

- ☑ **Кој израз е најнеутрален?**
- ☑ **Кој израз содржи процена за емоционалната состојба на присутните?**

- ☑ Каков доказ би бил потребен за употреба на изразот „разбеснета толпа“?
- ☑ Какво чувство кај публиката може да предизвика секој израз?
- ☑ Дали употребениот збор е оправдан со фактите и контекстот?

Заклучок: Емоционалниот јазик се проценува според тоа дали е поткрепен со она што навистина се случило и каков впечаток создава кај публиката.

ПРИМЕР 2 – Кадар	
Се споредуваат две фотографии или илустрации од истиот измислен настан:	**Фотографија А:** крупен кадар од делот каде што луѓето стојат најблиску еден до друг.
	Фотографија Б: широк кадар во кој се гледа и поголем празен простор околу присутните.

Насочувачки прашања:

- ☑ На која фотографија настанот изгледа помасовен?
- ☑ Што прикажува секој од двата кадри?
- ☑ Што останува надвор од кадарот?
- ☑ Како изборот на кадар влијае врз впечатокот?
- ☑ Кои дополнителни информации би помогнале да се процени колку луѓе навистина присуствувале?

Заклучок: Кадарот претставува избор. Автентична фотографија може да прикажува само еден дел од поширокаата слика и на тој начин да влијае врз впечатокот за настанот.

ПРИМЕР 3 – Боја, музика и звук	
Се споредуваат две верзии на ист кадар:	**Верзија А:** нормално осветлување, природен звук, аплауз.
	Верзија Б: потемна обработка, драматична музика, засилен звук од неколку извици.

Насочувачки прашања:

- ☑ Што останува исто во двете верзии?
- ☑ Како се менува чувството за настанот?

- [ ] **Која верзија создава посмирен, а која позаканувачки впечаток?**
- [ ] **Каква улога има музиката?**
- [ ] **Што можеме да заклучиме од звукот, а за што ни е потребен дополнителен доказ?**

Заклучок: Звукот и визуелната обработка можат да го насочат емоционалното доживување на содржината, додека доказите за самиот настан треба да се бараат во проверливите информации.

ПРИМЕР 4 – Избор и повторување	
Се разгледува пример:	**На собир што траел два часа имало еден краток конфликт од околу 30 секунди. Во видеоприлогот истиот конфликт се прикажува три-пати.**

Насочувачки прашања:

- [ ] **Каков впечаток може да добие гледачот за целиот настан?**
- [ ] **Дали прикажаната снимка може да биде автентична?**
- [ ] **Како повторувањето влијае врз значењето што му го даваме на краткиот конфликт?**
- [ ] **Колкав дел од целиот настан претставуваат тие 30 секунди?**

Заклучок: Автентична снимка може да создаде искривен впечаток кога краток момент е издвоен од поширокиот контекст и непропорционално се повторува.

Заедничка анализа

Откако ќе ги разгледаат поединечните елементи, учениците добиваат еден пример во кој тие се комбинирани.

Основниот проверлив факт е: **„На јавен собир во центарот присуствуваа околу 300 луѓе.“**

Потоа ги споредуваат двете медиумски претставувања.

Верзија А

Наслов: „Стотици граѓани испратија силна порака од центарот“
Визуелно: Крупен кадар од најгусто собраната група луѓе.
Звук: Енергична музика, аплауз и извици од публиката.
Избор на кадри: Неколкупати се прикажуваат моменти со аплауз.

Верзија Б

Наслов: „Слаб интерес за вчерашниот собир“
Визуелно: Широк кадар во кој се гледа поголем празен простор.

Звук: Тивка, мрачна музика.
Избор на кадри: Се прикажуваат луѓе што заминуваат по завршувањето на настанот.

Учениците ја пополнуваат табелата:

Прашање	Верзија А	Верзија Б
Кој е проверливиот факт?		
Кои зборови влијаат врз впечатокот?		
Каков ефект создава кадарот?		
Како влијае звукот?		
Што е избрано или повторено?		
Што недостига за поширок контекст?		

Насочувачки прашања

- ☑ **Кои елементи од двете верзии се засноваат на проверливиот факт?**
- ☑ **Каков впечаток создава насловот во секоја верзија?**
- ☑ **Како фотографијата и кадарот го менуваат впечатокот?**
- ☑ **Каква улога има звукот?**
- ☑ **Што е избрано да се прикаже, а што останува надвор?**
- ☑ **Дали двете верзии може да користат автентични елементи, а сепак да создаваат различен впечаток?**
- ☑ **Што дополнително би требало да знаеме за да добиеме поширока слика за настанот?**

На крајот групите ги споредуваат своите анализи и посочуваат **кој конкретен збор, кадар, звучен елемент или избор на материјал го поткрепува нивниот заклучок.**

Заклучок: Впечатокот може да се насочи преку селективен избор на зборови, фотографии, кадри, звук и повторување, дури и кога самите елементи се автентични. Затоа при

анализата е важно да се споредат начинот на претставување, проверливите факти и поширокиот контекст.

Рефлексија – што научив и каде ќе го применам: 5 минути

Учениците ги дополнуваат реченициите:

„На овој час научив дека впечатокот што го создава една медиумска содржина може да зависи од...“

„Следниот пат кога ќе гледам фотографија, видео или медиумска објава, ќе обрнам внимание на...“

ЧАС 6: ПОЛИТИЧКА ПРИСТРАСНОСТ И СПОРЕДБЕНА АНАЛИЗА

СТАНДАРД ЗА ОЦЕНУВАЊЕ	**Анализира политичка пристрасност и нејзиното влијание врз информираноста и перцепцијата на гласачите.**
КЛУЧНИ ПОИМИ	**Автор, цел, публика, политичка пристрасност, избор на тема, извори, соговорници, рамка, визуелен избор, изоставени информации.**
РЕСУРСИ	**Две измислени медиумски верзии за ист настан, работен лист за споредбена анализа.**

НАСОКИ ЗА РЕАЛИЗАЦИЈА НА ЧАСОТ

Политичката пристрасност се анализира преку **конкретни уредувачки избори**, а не според тоа дали содржината ни се допаѓа или дали се согласуваме со нејзината порака.

При анализата се разгледува:

- ☑ **која тема е избрана;**
- ☑ **кој добива простор да зборува;**
- ☑ **кои факти се нагласени;**
- ☑ **кои информации се изоставени;**
- ☑ **како е формулиран насловот;**
- ☑ **каков јазик се користи;**
- ☑ **која фотографија или снимка е избрана.**

Секоја медиумска содржина вклучува избор на факти, извори, соговорници и визуелни елементи. Затоа поединечен избор сам по себе не е доволен за заклучок за пристрасност. Важно е да се утврди дали комбинацијата од такви избори создава **систематски попоболен или понеповолен впечаток** и дали публиката ги добива релевантните информации потребни за разбирање на темата.

Фер и точно информирање не значи механички еднаков простор за сите можни страни, туку вклучување на **релевантните извори, факти и контекст потребни за разбирање на темата.**

Во активностите се анализираат измислени или анонимни политички примери. Политичките ставови на учениците не се предмет на дискусија или оценување.

Предизвик „Што знаеме, а што претпоставуваме?“: 10 минути

На таблата се запишуваат елементите:

НАСЛОВ – ИЗВОРИ – ЈАЗИК – ФОТОГРАФИЈА – ФАКТИ – ШТО НЕДОСТИГА?

Учениците работат во парови и разгледуваат измислен настан:

„Градоначалникот отвори нов парк.“

За истиот настан се прикажуваат два наслови:

Наслов А: „Нов парк за граѓаните: Завршен уште еден проект на општината“

Наслов Б: „Парк наместо нерешени проблеми: Општината промовира нов проект“

Прв круг – Пронајди ја разликата!

Паровите имаат две минути да издвојат по еден збор или израз од секој наслов што влијае врз впечатокот за настанот.

.

Неколку парови ги споделуваат своите одговори и објаснуваат каков впечатоk создава секој наслов.

Втор круг – Што не знаеме?

Се поставува предизвикот:

„Можете ли само од овие два наслови да утврдите кој медиум е политички пристрасен?“ Паровите избираат два елементи од таблата за кои им се потребни дополнителни информации и објаснуваат што би сакале да проверат.

На пример, може да предложат да ги разгледаат изворите што се користени, фактите што се вклучени или фотографиите што ги придружуваат текстовите.

Насочувачки прашања:

- ☑ **Кои зборови придонесуваат за различниот впечатоk?**
- ☑ **Што можеме да забележиме од насловите, а што не можеме да утврдиме?**

- [ ] **Кои дополнителни информации би ни биле потребни за да ги процениме двата текста?**
- [ ] **Зошто само еден наслов не е доволен за заклучок за политичка пристрасност?**

Заклучок: Политичката пристрасност се проценува преку поширока анализа на изборот на факти, извори, јазик, визуелни елементи и контекст, а не врз основа на еден збор или еден наслов.

Активност „Ист настан – две медиумски претставувања“: 20 минути

Се разгледува измислен настан: **Градоначалникот најавува дека следната година општината планира да изгради нов младински центар.**

Учениците добиваат две различни медиумски верзии.

МЕДИУМ А

Наслов: „Нов младински центар: Општината инвестира во иднината на младите“

Содржината вклучува:

изјава од градоначалникот	**фотографија со насмеани млади**	**опис на планираните содржини**	**проценета вредност на проектот**	**изјава дека центарот треба да се отвори следната година**

МЕДИУМ Б

Наслов: „Нови ветувања пред избори: Ќе го добијат ли младите центарот кој одамна им се ветува?“

Содржината вклучува:

изјава од опозициски советник	**изјава од млад човек кој вели дека долго се чека простор за млади**	**информација дека сличен проект бил најавен три години претходно**	**фотографија од запуштената локација на која е планирана изградбата**

Работен лист

Прашање	Медиум А	Медиум Б
Каков впечаток создава насловот?		

Која е главната порака?		
Кои извори се користат?		
Кој релевантен извор недостига?		
Кои факти се нагласени?		
Кои факти се ставени во втор план или недостигаат?		
Како е претставен градоначалникот?		
Каков впечаток создава фотографијата?		
Што би сакале дополнително да провериме?		

Насочувачки прашања

Ако во дискусијата се појави ставот: **„Медиум А е пристрасен затоа што е позитивен“**,

може да се разгледаат прашањата:

- ☑ **Кои конкретни елементи создаваат позитивен впечаток?**
- ☑ **Како е формулиран насловот?**
- ☑ **Кој добива простор да зборува?**
- ☑ **Каква фотографија е избрана?**
- ☑ **Кои релевантни информации недостигаат?**
- ☑ **Дали позитивниот тон сам по себе е доволен доказ за пристрасност?**

Ако се појави ставот: **„Медиум Б е подобар затоа што е критички“,**

може да се разгледаат прашањата:

- ☑ **Кои конкретни факти ја поткрепуваат критичката рамка?**
- ☑ **Кои извори се вклучени?**
- ☑ **Кој релевантен извор недостига?**
- ☑ **Дали критичкиот тон сам по себе значи дека публиката добива доволно релевантни информации?**

Заклучок: Анализата се темели на конкретните докази и уредувачки избори, а не само на позитивниот или критичкиот тон на содржината.

Дополнителна активност – „Медиум В“: 5 минути

Учениците составуваат кратка верзија од три до четири реченици во која ќе ги вклучат релевантните информации што недостигаат во првите две верзии.

На пример: **„Општината најави изградба на младински центар следната година, проект чија проценета вредност изнесува 10 милиони денари. Градоначалникот вели дека центарот ќе обезбеди нови содржини за младите. Сличен проект бил најавен и пред три години, а дополнително треба да се провери што се случило со него. Од општината треба дополнително да се побара информација што се променило и дали се обезбедени средства за реализација.“**

Насочувачки прашања

- ☑ **Кои информации од Медиум А ги задржавме?**
- ☑ **Кои информации од Медиум Б ги задржавме?**
- ☑ **Кој дополнителен контекст е важен за публиката?**
- ☑ **Кои информации сè уште треба да се проверат?**
- ☑ **Како дополнителниот контекст го менува разбирањето на темата?**

Дополнителен пример за анализа

Истата анализа може да се реализира и преку измислен пример за **избор на претседател на училишната заедница.**

Два училишни текста може различно да го претставуваат истиот измислен кандидат:

едниот со позитивно формулиран наслов и фотографија од успешна активност	**другиот со критички наслов и фотографија од неуспешен настан**

Учениците повторно ги анализираат истите елементи:

наслов – извори – факти – фотографија – што недостига.

Завршна дискусија: 5 минути

Знаењата од часовите во оваа тема се поврзуваат преку седум прашања што учениците можат да ги применуваат при анализа на различни медиумски содржини.

СЕДУМ ПРАШАЊА ПРЕД ДА ПОВЕРУВАМ ИЛИ СПОДЕЛАМ

1. **Кој ја создаде пораката?**
2. **Што точно тврди?**
3. **Може ли тврдењето да се провери?**
4. **Кои извори и докази се понудени?**
5. **Што сака да почувствувам?**
6. **Што е нагласено, а што недостига?**
7. **Што сака да направам?**

Учениците избираат едно од двете медиумски претставувања од главната активност и ги применуваат седумте прашања.

Заклучок: Политичката пристрасност се анализира преку конкретни елементи на медиумската содржина: насловот, изворите, фактите, јазикот, визуелниот избор и контекстот што е вклучен или изоставен. Согласувањето или несогласувањето со политичката порака не е критериум за процена на пристрасноста.

Рефлексија – што научив и каде ќе го применам: 5 минути

Учениците ги дополнуваат реченицте:

„На овој час научив дека за да проценам политичка пристрасност, треба да обрнам внимание на...“

„Следниот пат кога ќе споредувам две медиумски содржини за иста тема, ќе проверам...“

☑ СТЕКНАТИ СТАВОВИ / ВРЕДНОСТИ: ТЕМА 2

Ученикот/ученичката:

- ☑ **прави разлика меѓу проверливи тврдења, мислења и интерпретации;**
- ☑ **ја вреднува транспарентноста во рекламирањето и спонзорираните содржини;**
- ☑ **ги препознава убедувачките и манипулативните техники независно од тоа дали се согласува со пораката;**
- ☑ **им дава предност на точноста, доказите и релевантниот контекст пред сензационалистичкото претставување;**
- ☑ **развива критички однос кон начинот на кој се претставуваат информациите;**
- ☑ **препознава како емоционалниот јазик, фотографијата, кадарот, звукот и другите елементи можат да влијаат врз впечатокот;**
- ☑ **ја вреднува потребата од релевантни извори и различни перспективи при разбирање на медиумската содржина.**

СЛЕДЕЊЕ И ФОРМАТИВНО ОЦЕНУВАЊЕ: ТЕМА 2

Активност	Што се следи / оценува – постигнување на стандардот	Оценувам преку
Класификација и анализа на искази	Разликување факт, мислење и интерпретација и идентификување соодветен доказ	Точност на класификацијата; избор на соодветен доказ; образложување на одговорите
Анализа на рекламни и спонзорирани содржини	Препознавање реклама, прикриено рекламирање, пласирање производи и комерцијален интерес	Пополнетост и точност на работниот лист; препознавање на комерцијалната врска; процена на нејзината транспарентност
Анализа на политичко-пропагандна порака	Идентификување конкретни политичко-пропагандни и манипулативни техники	Препознавање на конкретната техника; издвојување зборови или реченици што го поткрепуваат заклучокот; образложување во дискусијата
Од сензација до точен наслов	Препознавање наслов-мамка и сензационалистички елементи и создавање попрецизен наслов	Препознавање преувеличување и изоставена информација; точност, јасност и привлечност на преработениот наслов
Анализа на емоционална и визуелна манипулација	Анализа на влијанието на јазикот, фотографијата, кадарот, звукот и повторувањето врз впечатокот	Точност на споредбата; издвојување конкретни текстуални, визуелни и звучни елементи; образложување на нивниот ефект
„Ист настан – две медиумски претставувања“	Анализа на политичка пристрасност преку наслов, извори, факти, рамка, визуелен избор и изоставен контекст	Пополнетост и точност на споредбената табела; препознавање конкретни уредувачки избори; образложување како тие избори може да влијаат врз информираноста и перцепцијата на публиката и гласачите; изработка на целосна информативна медиумска верзија врз основа на релевантните информации
„Седум прашања“	Поврзување и примена на постапките за анализа на медиумска содржина	Самостојна примена на седумте прашања; избор на релевантни докази; јасност и аргументираност на заклучокот

ТЕМА 3:

ДЕЗИНФОРМАЦИИ И ПРОВЕРКА НА ИНФОРМАЦИИ

7 наставни часа

ВОВЕД

Третата тема го надградува критичкото читање со **конкретни постапки за проверка на информации**. Учениците веќе знаат дека медиумската содржина може да биде селективна, пристрасна, извадена од контекст или манипулативно претставена. Во оваа тема тие учат како практично да постапат кога ќе наидат на сомнително тврдење, фотографија, видео или објава.

Фокусот се преместува од прашањето:

„Дали ова ми изгледа точно?“

кон:

„Што точно се тврди, од каде потекнува информацијата и со какви докази може да се провери?“

Учениците постепено развиваат едноставна и применлива постапка:

Тврдење	→	првичен извор	→	датум и контекст	→	докази	→	споредба со други извори	→	заклучок

Важно е наставникот да нагласи дека проверката не е „лов на лаги“, ниту натпревар кој прв ќе прогласи нешто за точно или неточно. Таа е процес на внимателно утврдување:

- **што навистина знаеме;**
- **кои информации се потврдени со релевантни докази;**
- **што останува непотврдено;**
- **кој дел од контекстот недостига;**
- **кои дополнителни извори треба да се проверат;**
- **и каков заклучок е оправдан врз основа на достапните информации.**

Особено е важно учениците да научат дека **„не можам да потврдам“ е легитимен и одговорен заклучок** кога доказите се недоволни.

Во текот на темата тие ќе работат со различни видови содржини: текстуални тврдења, фотографии, видеа, профили и објави на социјални мрежи. Целта е да развијат навика **пред споделување или донесување заклучок да ги проверат изворот, контекстот и доказите.**

ЧАС 1: ДЕЗИНФОРМАЦИЈА, МИСИНФОРМАЦИЈА И МАНИПУЛАЦИЈА СО КОНТЕКСТ

СТАНДАРД ЗА ОЦЕНУВАЊЕ	**Разликува дезинформација, мисинформација и манипулација со контекст.**
КЛУЧНИ ПОИМИ	**Дезинформација, мисинформација, манипулација со контекст, намера, последици.**
РЕСУРСИ	**Три кратки сценарија и работен лист за анализа.**

НАСОКИ ЗА РЕАЛИЗАЦИЈА НА ЧАСОТ

Неточните и проблематичните информации може да се појават на различни начини. Понекогаш некој споделува неточна информација затоа што верува дека е точна. Во друг случај, содржината може намерно да биде создадена или изменета за да доведе во заблуда. Автентична фотографија, видео, изјава или друг податок, исто така, може да биде претставен во погрешен контекст.

Затоа при анализата се разграничуваат три прашања:

1. **Дали информацијата е точна?**
2. **Дали контекстот е точен?**
3. **Што можеме да утврдиме за намерата на оној што ја објавил или споделил?**

Често е најтешко да се утврди намерата и потребни се соодветни докази. Затоа неточноста сама по себе не е доволна за заклучок дека некоја содржина е намерно создадена за да доведе во заблуда.

Вовед и клучни поими: 10 минути

Мисинформација е неточна информација што се пренесува без нужно да постои намера за измама.

На пример:

> Ученик споделува старо училишно известување дека наставата ќе биде во прекин, мислејќи дека се однесува на тековната недела.

Дезинформација е неточна или измамничка информација што е создадена или употребена со намера да доведе во заблуда.

На пример:

> Некој намерно изработува лажно известување со логото на училиштето дека наставата е откажана.

Манипулација со контекст се јавува кога автентична фотографија, видео, изјава или друг податок се претставува во погрешен контекст.

На пример:

> Фотографија од редици пред продавници направена за време на голема празнична распродажба се објавува неколку месеци подоцна со опис: „Граѓаните повторно чекаат во редици поради недостиг на основни производи.“

Фотографијата може да биде автентична, а сепак да биде претставена со погрешен временски или причински контекст.

Клучната разлика е:

> **Неточната информација не е автоматски намерно создадена за да доведе во заблуда, а автентичната содржина може да биде погрешно претставена.**

Активност „Што точно е проблемот?“: 25 минути

Учениците работат во мали групи од три до четири члена. Секоја група ги добива трите сценарија и заеднички ги анализира.

За секое сценарио групата треба да утврди што е точно, што е неточно или погрешно претставено, каков е контекстот и што може да се заклучи за намерата на авторот.

Учениците заеднички го пополнуваат работниот лист, а потоа секоја група претставува еден од своите заклучоци и ги наведува информациите што го поткрепуваат.

Сценарио А

Ученик во група споделува известување: „Утре часовите ќе траат 30 минути.“

Известувањето навистина било објавено од училиштето, но пред два месеца. Ученикот не го забележал датумот и мислел дека е ново.

Сценарио Б

Анонимен измислен профил објавува: „ОФИЦИЈАЛНО: Училиштето утре нема да работи поради дефект.“

Училиштето не објавило такво известување, а во сценариото е наведено дека авторот намерно го создал лажниот текст за да предизвика забуна.

Сценарио В

Автентична фотографија покажува голем број ученици во училишниот хол.

Објавена е со опис: „Секој ден учениците се туркаат во преполните ходници."

Подоцна се утврдува дека фотографијата е направена за време на училишна приредба кога во холот биле собрани ученици, родители и гости.

Работен лист:

Сценарио	Што е точно?	Што е неточно или погрешно претставено?	Каков е контекстот?	Што можеме да утврдиме за намерата?
А				
Б				
В				

Насочувачки прашања

ЗА СЦЕНАРИО А:
Дали самото известување е автентично?
Кој податок го менува неговото значење?
Што знаеме за намерата на ученикот?
Во која категорија најсоодветно би го сместиле примерот?

ЗА СЦЕНАРИО Б:
Дали постои вистинско училишно известување
Кој дел од информацијата е измислен?
Што ни кажува сценариото за намерата на авторот?
По што овој пример се разликува од Сценарио А?

ЗА СЦЕНАРИО В:
Дали фотографијата е автентична?
Дали фотографијата го потврдува тврдењето „секој ден“?
Кој контекст недостига?
Како се менува значењето кога ќе дознаеме кога и зошто е направена фотографијата?

За споредба на трите сценарија:

> **„Каде точно се наоѓа проблемот: во содржината, датумот, описот, контекстот или намерата?“**

Од анализата се забележува дека различни проблематични информации може да имаат различна причина и затоа не се класифицираат на ист начин.

Завршна дискусија: 5 минути

Главно прашање: **„Дали мора да ја знаеме намерата за да утврдиме дека некоја информација треба дополнително да се провери пред да се сподели?“**

Насочувачки прашања

- [x] **Ако намерата не ни е позната, што сепак можеме да провериме?**
- [x] **Може ли стара точна информација да создаде погрешен впечаток ако се претстави како нова?**
- [x] **Може ли автентична фотографија да се користи како поткрепа за неточно тврдење?**
- [x] **Кои податоци треба да ги провериме пред да споделиме ваква содржина?**
- [x] **Зошто е важно да се прави разлика меѓу неточност и намера?**

Заклучок: Точноста, датумот и контекстот може да се проверуваат и кога намерата на авторот не ни е позната. Намерата е важна за разликување на мисинформацијата од дезинформацијата, но за неа е потребно да имаме соодветни докази.

Рефлексија – што научив и каде ќе го применам: 5 минути

Учениците ги дополнуваат реченициите:

„На овој час научив дека неточна информација не е автоматски дезинформација затоа што...“

„Следниот пат кога ќе видам сомнителна информација, прво ќе проверам...“

Можни продолженија:

- ☑ **„...дали информацијата е точна.“**
- ☑ **„...кога е објавена.“**
- ☑ **„...дали фотографијата или видеото е претставено во точниот контекст.“**
- ☑ **„...што навистина можам да утврдам за намерата.“**
- ☑ **„...дали постои оригинален или официјален извор.“**

ЧАС 2: ИЗВОР, АВТОР, ДАТУМ И КОНТЕКСТ

СТАНДАРД ЗА ОЦЕНУВАЊЕ	**Идентификува извор, автор, датум, контекст и докази во медиумска или дигитална содржина.**
КЛУЧНИ ПОИМИ	**Извор, автор, датум, контекст, примарен извор, секундарен извор, доказ.**
РЕСУРСИ	**Краток пример со синџир на пренесување, работен лист „Следи го изворот“.**

НАСОКИ ЗА РЕАЛИЗАЦИЈА НА ЧАСОТ

Во дигиталната средина една информација може повеќепати да биде пренесена пред да стигне до корисникот. Објава на социјална мрежа може да се повикува на портал, порталот на друг медиум, а тој на институционален документ, база на податоци или оригинална изјава.

При секое пренесување дел од информацијата може да биде скратен, поедноставен, преувеличен или претставен без важен контекст.

На овој час учениците ја следат информацијата наназад и утврдуваат **од каде потекнува тврдењето, кој е најблискиот достапен првичен извор и дали пренесената верзија верно го претставува оригиналниот доказ.**

Клучното прашање е:

„Од каде, всушност, потекнува ова тврдење и што кажува оригиналниот доказ?“

Секундарниот извор може квалитетно да обработи, објасни и да стави во контекст информација од примарен извор. Затоа при проценатa се разгледуваат и **потеклото на информацијата и начинот на кој таа е пренесена и обработена.**

Предизвик „Врати се до изворот!“: 10 минути

Учениците работат во парови и го разгледуваат следниот синџир на пренесување информација:

Социјална објава	→	**портал**	→	**друг портал**	→	**соопштение на институција**

Социјална објава: „Од следната недела сите ученици ќе имаат пократки часови!“

Портал: „Се разгледува можност за промена на времетраењето на часовите.“

Порталот се повикува на друг текст, а тој на официјално соопштение во кое пишува:

Официјално соопштение: „Работна група ќе разгледува повеќе можни модели на организација на наставата.“

Предизвик: Паровите имаат две минути да го следат тврдењето наназад, од социјалната објава до официјалното соопштение, и да откријат кои зборови или информации го промениле неговото значење.

Неколку парови ги споделуваат своите одговори.

Насочувачки прашања:

- ☑ **Каде првпат го видовме тврдењето, а до кој најблизок достапен првичен извор стигнавме?**
- ☑ **Дали „ќе разгледува повеќе можни модели“ значи дека веќе е донесена одлука за пократки часови?**
- ☑ **Од каде потекнува тврдењето дека промената ќе важи за сите ученици од следната недела?**
- ☑ **Можеме ли да утврдиме во која фаза точно се појавила промената ако го немаме целиот текст од секој извор?**

Заклучок: Местото каде што ја гледаме информацијата не мора да биде и местото од кое таа потекнува. При пренесувањето, можност или предлог може да биде претставен како веќе донесена одлука. Затоа е важно тврдењето да се следи до најблискиот достапен првичен извор и да се спореди со она што навистина го кажува.

Клучни поими и примери: 5 минути

Примарен извор е извор што е директно поврзан со оригиналниот настан, одлука, податок или изјава.

НА ПРИМЕР:
оригинален документ;
официјална одлука;
оригинална изјава или интервју;
база на податоци;
оригинална фотографија или видео;
официјален документ или соопштение од институцијата што ја донела одлуката.

Секундарен извор пренесува, обработува, анализира или објаснува информација добиена од друг извор.

НА ПРИМЕР:
новинарски текст што цитира извештај или документ;
анализа;
коментар;
објава што пренесува информација од медиум или институција.

При анализата се разгледуваат две прашања:

1. **Колку сме блиску до оригиналниот доказ?**
2. **Дали пренесената содржина верно го претставува она што го кажува оригиналниот доказ?**

Примарниот извор може да претставува само една перспектива, додека добро подготвен секундарен извор може да обезбеди дополнителен контекст, споредба и други релевантни извори. Затоа ознаките „примарен“ и „секундарен“ кажуваат **од каде потекнува информацијата**, а квалитетот се проценува и според точноста, релевантноста и контекстот.

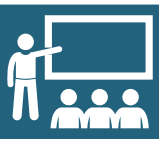

ГЛАВЕН ДЕЛ ОД ЧАСОТ

Активност „Следи го изворот“: 20 минути

Учениците добиваат краток синџир на пренесување на информација или, доколку постојат технички услови, следат неколку линкови до најблискиот достапен првичен документ.

Се разгледува тврдењето на социјална мрежа: „Општината ги укинува сите спортски активности за млади.“

Објавата води до портал што пишува: **„Општината го намалува буџетот за дел од спортските програми.“**

Порталот се повикува на предлог-буџет во кој се гледа дека:

една ставка е намалена	**други спортски програми остануваат**	**документот сè уште е предлог, а не конечна одлука.**

Работен лист: „Следи го изворот“

Тврдење:
Каде првпат го видовме:
Кој го објавил:
На кој извор се повикува:
Кој е најблискиот достапен првичен извор:

Автор / институција:
Датум:
Каков е контекстот:
Што точно кажува оригиналниот доказ:
Дали првичното тврдење верно го пренесува доказот:
Што се променило или изгубило во пренесувањето:

Насочувачки прашања

- ☑ **Дали пренесеното тврдење и оригиналниот документ го кажуваат истото?**
- ☑ **Дали „се разгледува“ во некоја верзија станало „се воведува“?**
- ☑ **Дали „дел од програмите“ станало „сите програми“?**
- ☑ **Дали предлог е претставен како конечна одлука?**
- ☑ **Каква улога има датумот?**
- ☑ **Кој услов или ограничување од оригиналниот извор исчезнал во пренесената верзија?**
- ☑ **Кој дел од првичното тврдење е поткрепен со оригиналниот доказ, а кој не е?**

Од анализата се забележува дека проблематичното пренесување не мора да подразбира целосно измислена информација. Значењето може да се промени и преку **скратување, преувеличување, промена на статусот на информацијата или изоставување важен контекст.**

Завршна дискусија: 5 минути

Главно прашање: **„Што се сменило во информацијата додека се пренесувала?“**

Можни согледувања:

- **„Предлог“ станал „конечна одлука“.**
- **„Дел од програмите“ станале „сите програми“.**
- **Датумот или статусот на документот исчезнал.**
- **Насловот содржи посилно тврдење од оригиналниот извор.**
- **Важен услов или ограничување не е пренесено.**

Заклучок: Проверката на информацијата подразбира следење на тврдењето до најблискиот достапен првичен извор и споредување на пренесената верзија со оригиналниот доказ, неговиот датум и контекст.

Рефлексија – што научив и каде ќе го применам: 5 минути

Учениците ги дополнуваат реченициите:

„На овој час научив дека местото каде што првпат сум ја видел/а информацијата...“

„Следниот пат кога некоја објава ќе се повикува на друг извор, ќе проверам...“

Можни продолженија:

- ☑ **„...од каде потекнува тврдењето.“**
- ☑ **„...кој е оригиналниот документ или изјава.“**
- ☑ **„...кој е авторот или институцијата.“**
- ☑ **„...кога е објавен изворот.“**
- ☑ **„...дали оригиналниот доказ навистина го поддржува тврдењето.“**
- ☑ **„...дали во пренесувањето е изоставен важен контекст.“**

ЧАС 3: ПРОВЕРКА НА ФОТОГРАФИИ

СТАНДАРД ЗА ОЦЕНУВАЊЕ	**Користи основни техники за проверка на фотографии и формулира аргументиран заклучок заснован на докази.**
КЛУЧНИ ПОИМИ	**Фотографија, визуелен доказ, пребарување наназад, контекст, манипулација, погрешен опис.**
РЕСУРСИ	**2-3 однапред подготвени фотографии со различен контекст, компјутери со интернет или отпечатени резултати од пребарување наназад.**

НАСОКИ ЗА РЕАЛИЗАЦИЈА НА ЧАСОТ

Фотографијата често ја доживуваме како силен доказ затоа што создава чувство дека директно гледаме што се случило. Сепак, само од фотографијата не можеме секогаш да утврдиме **кога, каде и во какви околности е направена.**

Во дигиталната средина автентична или постара фотографија може повторно да биде споделена со нов опис што не одговара на нејзиниот првичен контекст.

На пример, фотографија од голем пожар од пред неколку години може повторно да се појави со тврдењето:

„Ова се случува вечерва во близина на нашиот град.“

Фотографијата може да биде автентична, а нејзиниот **датум, локација или контекст да не одговара на тврдењето со кое е споделена.**

Затоа при проверката се разгледува:

„Од каде потекнува фотографијата, кога се појавила, што прикажува и дали навистина го поткрепува тврдењето што ја придружува?“

Предизвик „Фотографија под лупа“: 5 минути

Учениците работат во парови и разгледуваат фотографија од поплавена улица со опис: „Ова е денес во нашиот град.“

ПРВ КРУГ – ШТО НАВИСТИНА ЗНАЕМЕ?

Паровите имаат една минута да издвојат две информации што можат директно да ги забележат на фотографијата и две информации што не можат да ги потврдат само врз основа на неа.

Неколку парови накратко ги споделуваат своите одговори

ВТОР КРУГ – НОВ ДОКАЗ!

Се открива дополнителна информација: Фотографијата била објавена три години порано и во друга држава.

Паровите повторно го разгледуваат првичното тврдење и одговараат на прашањето: „Што се промени во нашето разбирање на фотографијата?“

Насочувачки прашања:

- ☑ **Што можеме да видиме на фотографијата, а што не можеме да утврдиме само од неа?**
- ☑ **Дали фотографијата го поткрепува тврдењето дека поплавата се случила денес во нашиот град?**
- ☑ **Што е проблематично во овој пример: самата фотографија или тврдењето со кое е споделена?**

Заклучок: Фотографијата може да биде автентична, а сепак да биде употребена како доказ за тврдење што не го поткрепува.

Активност – Клучни чекори при проверка на фотографија: 10 минути

При проверката учениците разгледуваат неколку прашања:

1. **Од каде потекнува фотографијата?**
2. **Кога е објавена?**
3. **Каде е направена?**
4. **Кој ја објавил или создал?**
5. **Каков бил најраниот достапен контекст што можеме да го пронајдеме?**
6. **Дали тој контекст одговара на сегашното тврдење?**

Една од техниките што може да помогне е **пребарување наназад по фотографија**. Наместо пребарување со зборови, фотографијата се внесува во алатка што помага да се пронајдат нејзини претходни или слични појавувања на интернет.

Пребарувањето наназад дава т**раги за понатамошна проверка**. Пронајдениот резултат сам по себе не утврдува која е оригиналната фотографија или дали таа е автентична.

Исто така, најстариот резултат што ќе се појави во пребарувањето не мора да биде и првата објава што некогаш постоела. Затоа попрецизна формулација е:

„најрана достапна објава што ја пронајдовме“

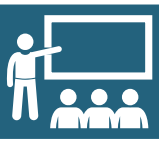

ГЛАВЕН ДЕЛ ОД ЧАСОТ

Активност „Провери ја фотографијата“: 20 минути

Учениците работат во парови или мали групи и добиваат фотографија придружена со тврдење.

На пример: **„Невремето вчера предизвика огромна штета во градот.“**

Проверката се спроведува во неколку чекори.

1. УТВРДИ ШТО ТОЧНО СЕ ТВРДИ	
Учениците издвојуваат што се тврди за фотографијата:	**кога е направена;**
	каде е направена;
	што наводно прикажува.

2. НАПРАВИ ПРЕБАРУВАЊЕ НАНАЗАД
Доколку има интернет, може да се користи достапна алатка за пребарување наназад по фотографија, на пример, Google Lens, TinEye или друга соодветна алатка.
Доколку нема технички услови, се користат однапред подготвени и отпечатени резултати со различни датуми, извори и описи.

3. СПОРЕДИ ГИ ПРОНАЈДЕНИТЕ РЕЗУЛТАТИ	
Учениците бараат:	**најрана достапна објава што можат да ја пронајдат;**
	датум;
	наведена локација;
	автор или извор;
	постар опис на фотографијата;
	други релевантни извори што го потврдуваат контекстот.

Работен лист:

Тврдење со кое е споделена фотографијата:
Најрана достапна објава што ја пронајдовме:
Датум:
Извор / автор:
Локација:
Што кажува постариот опис:

Најдовме ли дополнителна потврда од друг извор:
Дали фотографијата го поткрепува сегашното тврдење:
Кои докази го поддржуваат нашиот заклучок:

Насочувачки прашања

- [x] **Дали фотографијата постоела пред настанот за кој сега се тврди дека го прикажува?**
- [x] **Дали различни извори наведуваат иста локација?**
- [x] **Кога е најраното достапно појавување што го пронајдовме?**
- [x] **Од каде потекнува описот на фотографијата?**
- [x] **Дали друг релевантен извор го потврдува настанот?**
- [x] **Дали датумот и локацијата се совпаѓаат со сегашното тврдење?**
- [x] **Дали ја проверуваме само фотографијата или и тврдењето што ја придружува?**
- [x] **Кои докази ни овозможуваат да донесеме заклучок?**

Доколку пребарувањето не даде доволно резултати, соодветен заклучок е: **„Не успеавме да го потврдиме потеклото на фотографијата.“**

Отсуството на резултати од пребарувањето не ја потврдува автентичноста на фотографијата. Во таков случај заклучокот се ограничува на она што навистина може да се потврди со достапните докази.

Завршна дискусија: 5 минути

Секој тим го образложува својот заклучок користејќи ги пронајдените докази.

На пример: **„Фотографијата не го поткрепува тврдењето затоа што пронајдовме постара објава од 2023 година во која се наведуваат друга држава и друг настан.“**

Или: **„Не успеавме сигурно да го утврдиме потеклото на фотографијата, па со достапните докази не можеме да ја користиме како потврда за тврдењето.“**

Заклучок: Автентичната фотографија не мора да биде доказ за тврдењето со кое е споделена. За нејзина проверка се споредуваат потеклото, датумот, локацијата, најраниот достапен контекст и другите релевантни извори.

Рефлексија – што научив и каде ќе го применам: 5 минути

Учениците ги дополнуваат реченициите:

„На овој час научив дека фотографијата сама по себе...“

„Следниот пат кога ќе видам фотографија со важно или необично тврдење, ќе проверам...“

Можни продолженија:

- [ ] **„...каде се појавила претходно.“**
- [ ] **„...кога е објавена.“**
- [ ] **„...која локација ја наведуваат постарите извори.“**
- [ ] **„...во каков контекст била претходно употребена.“**
- [ ] **„...дали фотографијата навистина го поткрепува тврдењето.“**
- [ ] **„...дали постојат и други извори што го потврдуваат контекстот.“**

ЧАС 4: ПРОВЕРКА НА ВИДЕО

СТАНДАРД ЗА ОЦЕНУВАЊЕ	**Користи основни техники за проверка на видеа и формулира аргументиран заклучок заснован на докази.**
КЛУЧНИ ПОИМИ	**Видео, кадар, монтажа, опис, звук, геолокација, контекст.**
РЕСУРСИ	**Кратко однапред подготвено видео или низа видеокадри, работен лист за проверка, компјутер и интернет или отпечатени материјали.**

НАСОКИ ЗА РЕАЛИЗАЦИЈА НА ЧАСОТ

Видеото може да создаде силно чувство на веродостојност затоа што истовремено гледаме движење и слушаме звук. Сепак, од самото видео не можеме секогаш да утврдиме:

кога е снимено	**каде е снимено**	**кој го снимил**	**што се случувало пред и по прикажаниот момент**
дали звукот е оригинален	**дали видеото е скратено или монтирано**	**дали описот со кој е споделено точно го претставува настанот**	

При проверката важно е да се одвои она **што навистина се гледа и слуша** од она што го тврди описот или објавата што го придружува видеото.

Клучното прашање е: **„Што можам да потврдам од видеото, а за што ми е потребен дополнителен доказ?“**

За практичната проверка може да се користат алатки како **InVID-WeVerify** и други алатки за издвојување клучни кадри од видео. Издвоените кадри потоа може дополнително да се проверуваат преку пребарување наназад по фотографија.

Подготовка на материјалот за часот

Наставникот однапред избира и презема кратко видео (10-20 секунди) од Pexels или Pixabay. Во пребарувањето може да внесе зборови на англиски јазик како protest, crowd, street или people walking.

Се избира видео од јавен простор на кое се гледаат повеќе луѓе, улица или дел од објект, но од самата снимка не може сигурно да се утврдат датумот и локацијата. Пред преземањето се проверуваат условите за користење на видеото.

За потребите на вежбата, видеото се прикажува со целосно измислен опис: „Снимено утрово пред училиштето.“ Учениците се информираат дека станува збор за наставна симулација, а не за вистинско тврдење за снимката.

Доколку нема можност за прикажување видео, наставникот однапред издвојува неколку фотографии (кадри) од видеото, ги печати и им ги дава на учениците за анализа. Во тој случај не се поставуваат прашањата за звукот.

Предизвик „Видео под лупа“: 10 минути

Учениците работат во парови и разгледуваат однапред подготвено кратко видео со измислен опис:

„Снимено утрово пред училиштето.“

На видеото се гледаат повеќе луѓе, улица и дел од објект, но нема јасен податок за датумот и локацијата.

Предизвик: Секој пар има една минута да ги раздвои информациите во две категории:

- [x] **Што гледаме или слушаме? – информации што можеме директно да ги забележиме во видеото.**
- [x] **Што тврди описот? – информации што не можеме да ги потврдиме само од прикажаното.**

Неколку парови накратко ги споделуваат своите одговори.

Насочувачки прашања:

- [x] **Што навистина гледаме на видеото?**
- [x] **Можеме ли да потврдиме дека видеото е снимено утрово?**
- [x] **Можеме ли да потврдиме дека е снимено пред конкретното училиште?**
- [x] **Кој дополнителен доказ би ни помогнал да ги провериме датумот и локацијата?**

Заклучок: Од предизвикот се издвојува разликата меѓу содржината на видеото и тврдењето што го придружува. Она што го гледаме или слушаме не мора да го потврдува датумот, локацијата или поширокиот контекст наведени во описот.

Клучни чекори при проверка на видео: 5 минути

При проверката учениците бараат траги поврзани со неколку елементи.

Извор: Кој е најраниот достапен извор или објава што можеме да ја пронајдеме?

Датум: Кога е објавено видеото? Постојат ли постари верзии?

Локација: Дали во видеото се гледаат препознатливи елементи, на пример:

име на улица	продавница	училиште	споменик	сообраќаен знак	друг препознатлив објект

Звук: Што точно се слуша? Дали звукот помага да се разбере настанот и дали изгледа поврзан со прикажаното видео?

Кадар и монтажа: Дали видеото прикажува подолг тек на настанот или само краток дел? Дали има прекини или видливи монтажни резови?

Поширок контекст: Постои ли подолга верзија? Дали други релевантни извори го потврдуваат истиот настан?

Постапката може да се сведе на едноставен редослед:

извор	→	датум	→	локација	→	содржина	→	дополнителни потврди	→	заклучок

Учениците внимателно ги разграничуваат потврдените информации од претпоставките.

Активност „Што можеме да потврдиме?“: 20 минути

Учениците работат во групи со кратко измислено сценарио.

Објава: **„Видео од хаосот што се случи утрово пред нашето училиште.“**

Во видеото:

- → се гледа група луѓе;
- → во заднина има објект;
- → се слушаат повишени гласови;
- → видеото трае 15 секунди;
- → нема јасно видлив датум или локација.

Учениците проверуваат:

1. Кој го објавил видеото?
2. Кога е објавено?
3. Постојат ли постари објави?
4. Кои визуелни траги се гледаат?
5. Кои елементи може да помогнат да се утврди локацијата?
6. Што точно се слуша?
7. Што можеме да заклучиме од 15 секунди видео?
8. Постои ли подолга верзија?
9. Дали друг релевантен извор го потврдува истиот настан?

Работен лист:

Потврдено	Непотврдено	Што дополнително треба да провериме?
На видеото има група луѓе	Дека е снимено утрово	Да најдеме постара објава
Се слушаат повишени гласови	Дека станува збор за „хаос“	Подолга верзија од видеото
Во заднина има голем објект	Дека тоа е конкретното училиште	Да ја споредиме локацијата

Насочувачки прашања

- ☑ **Дали „се слушаат повишени гласови“ е исто што и „имало хаос“?**
- ☑ **Дали група луѓе пред зграда е доволен доказ дека се случувал протест?**
- ☑ **Кои тврдења можеме директно да ги потврдиме од видеото?**
- ☑ **Кои заклучоци би барале дополнителни докази?**
- ☑ **Како должината на видеото влијае врз тоа што можеме да го заклучиме?**
- ☑ **Што може да ни открие подолга верзија?**
- ☑ **Кои визуелни или звучни траги би можеле дополнително да ги провериме?**

Од анализата се забележува дека **набљудувањето и заклучокот не се исто.** Она што го гледаме и слушаме може да биде потврдено непосредно, додека објаснувањето што значи тоа често бара дополнителни докази.

Дополнителен контекст

По првичната анализа учениците добиваат дополнителна информација:

> Видеото навистина е снимено пред училиштето, но не утрото кога е споделено. Станува збор за снимка од училишна приредба од претходната година, а повишените гласови се дел од прослава по завршувањето на настанот.

Насочувачки прашања

- ☑ **Кој дел од првичното тврдење се покажа како точен?**
- ☑ **Кој дел не е потврден?**
- ☑ **Како датумот го менува значењето на видеото?**

- [x] Како информацијата за причината за собирот го менува нашето разбирање?
- [x] Дали самото видео е автентично?
- [x] Дали описот со кој е споделено верно го претставува неговиот контекст?

Заклучок: Автентично видео може да биде употребено како поткрепа за неточно тврдење кога датумот, локацијата или причината за настанот е претставена погрешно.

Завршна дискусија: 5 минути

Главно прашање: **„Што можеме сигурно да тврдиме врз основа на видеото, а што бара дополнителна проверка?“**

Учениците разговараат за:

- она што директно го гледаат и слушаат;
- информациите што ги добиваат од описот;
- ограничувањата на краткиот кадар;
- важноста на датумот и локацијата;
- потребата од подолга верзија и дополнителни извори.

Видеото прикажува дел од некој настан, но за потврдување на датумот, локацијата, причината и поширокиот контекст често се потребни дополнителни докази. Одговорната проверка јасно го одвојува потврденото од претпоставеното.

Рефлексија – што научив и каде ќе го применам: 5 минути

Учениците ги дополнуваат речениците:

„На овој час научив дека од кратко видео можам да потврдам...“

„Кога видеото не ми дава доволно докази за датумот, локацијата или контекстот, мојот заклучок ќе биде...“

Соодветен заклучок е: **„Не можам да потврдам.“**

ЧАС 5: БОТОВИ, ТРОЛОВИ И СОМНИТЕЛНИ ПРОФИЛИ

СТАНДАРД ЗА ОЦЕНУВАЊЕ	**Препознава сомнителни профили, лажни профили, тролови, ботови и координирано манипулативно однесување.**
КЛУЧНИ ПОИМИ	**Бот, трол, лажен профил, сомнителен профил, координирано однесување, манипулација.**
РЕСУРСИ	**Измислени профили или картички со карактеристики на профили, работен лист „Профил под лупа“.**

НАСОКИ ЗА РЕАЛИЗАЦИЈА НА ЧАСОТ

Во дигиталната средина одделни карактеристики на профилот не се доволни за сигурен заклучок дека станува збор за лажен профил, бот или трол. Корисник може да нема лична фотографија, да објавува многу често или да има мал број следбеници од различни легитимни причини.

Затоа при анализата е важно да се бара **комбинација од повеќе показатели** и да се разгледува однесувањето на профилот во поширок контекст.

Клучното правило на часот е: **Еден сомнителен знак може да биде причина за дополнителна проверка, но сам по себе не е доволен доказ.**

Вовед и клучни поими: 10 минути

Бот е автоматизиран или делумно автоматизиран профил или систем што може автоматски да објавува, споделува или да реагира на содржини.

Ботовите може да имаат и корисни функции, на пример:

автоматски да објавуваат временска прогноза	**да известуваат за земјотреси**	**да споделуваат резултати или други податоци**

Автоматизираното однесување станува проблематично кога се користи, на пример, за масовно ширење пораки, вештачко засилување на видливоста на одредена содржина или создавање впечаток дека одреден став е пошироко прифатен отколку што навистина е.

Трол е лице или профил што намерно провоцира, навредува или го нарушува разговорот со цел да предизвика конфликт, силна емоционална реакција или да ја одвлече дискусијата од темата.

Клучната разлика е: **Тролањето се препознава преку однесувањето, а не според тоа дали се согласуваме со нечие мислење.**

Координирано однесување може да се забележи кога повеќе профили дејствуваат на сличен или усогласен начин, на пример, кога во краток период објавуваат идентични пораки, користат исти формулации или постојано засилуваат иста содржина.

Сличноста меѓу објавите сама по себе е **показател за дополнителна проверка**, а за посигурен заклучок, потребни се повеќе поврзани докази.

Активност „Профил под лупа“: 20 минути

Учениците работат во парови и анализираат целосно измислен профил. Секој пар ги разгледува неговите карактеристики и заеднички одлучува кои од нив претставуваат показатели за дополнителна проверка и какви докази би биле потребни за посигурен заклучок.

ПРОФИЛ X
отворен пред две недели;
нема лична фотографија;
објавува околу 70 пати дневно;
голем дел од објавите се исти или речиси идентични;
ретко одговара на прашања од други корисници;
објавува во речиси еднакви временски интервали;
повеќе други нови профили споделуваат идентични пораки во краток временски период.

Наместо веднаш да го означат профилот како „бот“, паровите ја анализираат секоја карактеристика и ја проценуваат како:

вообичаено или можно корисничко однесување / показател за дополнителна проверка / посилен доказ ако се потврди со други информации.

Паровите заеднички го пополнуваат работниот лист. Потоа неколку парови ги претставуваат своите заклучоци и објаснуваат зошто одделна карактеристика не е доволна за сигурно да се утврди дека профилот е бот.

Работен лист „Профил под лупа“

Карактеристика	Обично однесување / можен показател / посилен доказ	Зошто?
Профилот е нов		
Нема лична фотографија		
Објавува 70 пати дневно Повеќепати објавува ист текст		
Неколку профили објавуваат идентичен текст во исто време		
Речиси никогаш не комуницира со други корисници		

Насочувачки прашања

- [x] **Дали новиот профил мора да биде лажен?**
- [x] **Кои легитимни причини може да постојат за профил без лична фотографија?**
- [x] **Може ли медиум, организација или автоматизиран сервис оправдано да објавува многу пати дневно?**
- [x] **Кога честото објавување станува показател што вреди дополнително да се провери?**
- [x] **Што се менува ако повеќе нови профили објавуваат идентичен текст во истата минута?**
- [x] **Кои други информации би ни биле потребни за посигурен заклучок?**
- [x] **Кои карактеристики гледани заедно создаваат посилна основа за проверка?**

Учениците објаснуваат кои карактеристики ги сметаат за показатели и врз кои докази го засноваат заклучокот.

Дополнителна активност – трол или критички корисник?: 5 минути

Учениците споредуваат две измислени реакции.

Корисник А: „Не се согласувам со текстот затоа што изворот што го користите е стар. Има понови податоци.“

Корисник Б: „Какви глупости пишувате? Сите што ви веруваат се глупави. Ајде да видиме колку ќе издржите ако сите ве нападнеме во коментари.“

Насочувачки прашања

- [x] **Кој корисник изразува несогласување со аргумент?**
- [x] **Кој користи навредување и се обидува да предизвика конфликт?**
- [x] **Дали критиката сама по себе претставува тролање?**
- [x] **Кои конкретни елементи од однесувањето на Корисник Б се проблематични?**
- [x] **Како го разликуваме несогласувањето од намерната провокација?**

Заклучок: Различното мислење и критиката се дел од јавната комуникација. Тролањето се анализира преку начинот на однесување: намерна провокација, навредување, поттикнување конфликт или попречување на дискусијата.

Завршна дискусија: 5 минути

Насочувачки прашања

- **Кои карактеристики на профилот се само показатели за дополнителна проверка?**
- **Кога комбинацијата од повеќе показатели станува поважна?**
- **Што би претставувало посилен доказ за автоматизирано однесување?**
- **Кои обрасци може да укажуваат на координирано однесување меѓу повеќе профили?**
- **Зошто е важно да не се носи заклучок само врз основа на профилна фотографија, број на објави или различно мислење?**
- **Што треба да можеме да образложиме пред да кажеме дека некој профил е сомнителен?**

Заклучок: Проценета на сомнително однесување се темели на повеќе поврзани показатели и достапни докази. Една необична карактеристика може да биде причина за дополнителна проверка, но не е доволна за сигурен заклучок.

Рефлексија – што научив и каде ќе го применам: 5 минути

Учениците ги дополнуваат реченициите: **„На овој час научив дека показател и доказ не се исто затоа што...“**

„Следниот пат кога некој профил ќе ми изгледа сомнително, ќе проверам...“

Можни продолженија:

- [x] **„...повеќе различни показатели.“**
- [x] **„...како профилот се однесува подолг период.“**
- [x] **„...дали постои образец на повторување или координација.“**
- [x] **„...дали мојот заклучок се темели на докази, а не на една карактеристика.“**
- [x] **„...дали станува збор за критика или за намерна провокација.“**

ЧАС 6: ПРАКТИЧНА ПРОВЕРКА НА СОМНИТЕЛНА ОБЈАВА

СТАНДАРД ЗА ОЦЕНУВАЊЕ	**Применува основни чекори за проверка на текстуална информација и формулира аргументиран заклучок заснован на докази.**
КЛУЧНИ ПОИМИ	**Проверка на факти, листа за проверка, докази, веродостојност, заклучок.**
РЕСУРСИ	**2-3 однапред подготвени сомнителни објави, работен лист „Мини проверка на факти“, компјутери со интернет или отпечатени извори и материјали.**

НАСОКИ ЗА РЕАЛИЗАЦИЈА НА ЧАСОТ

Овој час ги поврзува вештините од претходните часови. Учениците веќе проверувале извор, датум и контекст, работеле со фотографии и видеа и анализирале сомнително однесување на профили. Сега ги применуваат овие чекори при проверка на една конкретна објава.

Фокусот е на прашањето: **„Што можеме да потврдиме, што останува непотврдено и каков заклучок дозволуваат доказите?“**

Проверката не мора секогаш да заврши со категоричен одговор „точно“ или „неточно“. Кога доказите се ограничени, **„потребна е дополнителна проверка“** е оправдан заклучок.

Активност „Мини проверка на факти“: 35 минути

Учениците работат во мали тимови. Секој тим добива однапред подготвена сомнителна објава.

На пример: **„Од следниот месец сите ученици во средните училишта ќе мора да ги остават мобилните телефони на влез во училиштето.“**

Објавата се повикува на „нова одлука“, но не наведува документ, институција или линк. Учениците ја проверуваат објавата низ следните чекори.

1. Што точно се тврди?

Тврдењето се сведува на една јасна реченица.

На пример: **„Постои официјална одлука според која од следниот месец сите средношколци ќе ги остават телефоните на влез.“**

Со ова се одвојува проверливото тврдење од коментарите, претпоставките или дополнителните оцени во објавата.

2. Кој е првичниот извор?

Учениците проверуваат:

- ⟶ кој ја објавил информацијата;
- ⟶ на кој извор се повикува;
- ⟶ дали постои официјален документ, изјава или соопштение;
- ⟶ кој е најблискиот достапен првичен извор.

3. Кој е датумот?

Се проверува:

- ⟶ кога е објавена информацијата;
- ⟶ кога е објавен документот или изворот;
- ⟶ дали информацијата е актуелна;
- ⟶ дали можеби станува збор за постара информација што повторно се споделува.

4. Каков е контекстот?

Насочувачки прашања

- ⟶ Дали станува збор за предлог или конечна одлука?
- ⟶ Дали информацијата важи за сите училишта или само за едно?
- ⟶ Дали тврдењето во објавата е пошироко од она што го кажува оригиналниот извор?
- ⟶ Кој важен услов или ограничување треба да се земе предвид?
- ⟶ Дали дел од контекстот исчезнал при пренесувањето?

5. Кои други извори го потврдуваат тврдењето?

Учениците бараат најмалку уште еден релевантен извор што се однесува на истото тврдење.

Тоа може да биде:

- ⟶ институционална веб-страница;
- ⟶ официјален документ;
- ⟶ релевантен медиум;

⟶ соопштение;
⟶ база на податоци.

Учениците избираат релевантни и квалитетни извори што директно се однесуваат на тврдењето.

6. Кои се најсилните докази?

Тимот избира еден или два докази што најдиректно го поддржуваат неговиот заклучок.

На пример: **„Документот на кој се повикува објавата се однесува само на едно конкретно училиште и не содржи одлука што важи за сите средни училишта.“**

Овој доказ директно се однесува на тврдењето и затоа е посилен од аргумент како: „Никој друг не го споделил.“

7. Што останува непознато?

Учениците ги бележат и ограничувањата на проверката.

На пример:

⟶ „Не знаеме кој прв ја создал објавата.“
⟶ „Не можеме да ја утврдиме намерата.“
⟶ „Не го пронајдовме целосниот документ.“
⟶ „Не можеме да потврдиме дали правилото ќе се прошири и на други училишта.“

Добрата проверка јасно покажува **што е потврдено и што останува непознато.**

8. Формулирање заклучок

Тимот формулира краток заклучок од две до три реченици.

На пример: **„Објавата не е потврдена. Документот на кој се повикува се однесува само на едно училиште и не содржи одлука што важи за сите средношколци. Потребна е дополнителна официјална потврда пред информацијата да се сподели.“**

Работен лист „Мини проверка на факти“

Тврдење:

Каде е објавено:

Првичен извор:

Датум:

Контекст:
Извор 1:
Извор 2:
Најсилен доказ:
Што останува непознато:
Заклучок:

Редакциска одлука

- ☐ **Информацијата е потврдена**
- ☐ **Потребна е дополнителна проверка**
- ☐ **Информацијата нема доволно основа за споделување**

Под **редакциска одлука** се подразбира практичното прашање: **„Што би направиле со оваа информација ако треба да одлучиме дали сме подготвени да ја објавиме или споделиме?“**

На тој начин проверката се поврзува со одговорноста пред објавување и споделување информација.

Завршна дискусија: 10 минути

Секој тим накратко претставува:

1. што проверувал;
2. каква редакциска одлука донел;
3. кој доказ најмногу го поддржува заклучокот.

Насочувачки прашања

☑	**Зошто токму овој доказ го сметате за најсилен?**
☑	**Дали постои доказ што би можел да го промени заклучокот?**
☑	**Што остана непотврдено?**
☑	**Дали заклучокот оди подалеку од она што го дозволуваат доказите?**
☑	**Што дополнително би провериле пред објавување или споделување?**

Ако различни тимови стигнат до различни заклучоци, се споредуваат **доказите и образложенијата**, а не кој „погодил“.

Заклучок: Добрата проверка започнува со јасно формулирано тврдење и продолжува со релевантни извори и докази. Кога доказите не се доволни, оправдана одлука е информацијата дополнително да се провери пред да се објави или сподели.

ЧАС 7: ПРЕЗЕНТАЦИЈА И АРГУМЕНТИРАЊЕ

СТАНДАРД ЗА ОЦЕНУВАЊЕ	**Избира најсилни докази и формулира аргументиран заклучок за точноста или сомнителноста на една содржина.**
КЛУЧНИ ПОИМИ	**Аргументација, докази, заклучок, редакциска одлука.**
РЕСУРСИ	**Резултатите од „Мини проверка на факти“, краток образец за презентација и лист за индивидуална рефлексија.**

НАСОКИ ЗА РЕАЛИЗАЦИЈА НА ЧАСОТ

Овој час ја заокружува темата преку презентирање и образложување на резултатите од проверката.

Учениците покажуваат дека можат **кратко и јасно да објаснат каков заклучок донеле и кои докази го поддржуваат.**

Фокусот е на четири елементи:

што било проверувано	**каков е заклучокот**	**кој доказ најмногу го поддржува**	**што останало непознато или непотврдено**

Аргументираниот заклучок ги вклучува и ограничувањата на проверката. Кога нешто не може да се утврди со достапните докази, тоа јасно се наведува.

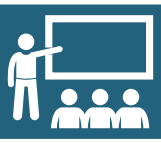

ГЛАВЕН ДЕЛ ОД ЧАСОТ

Презентација на тимовите: 30 минути

Секој тим има до 2-3 минути за презентација на својата „Мини проверка на факти“.

Презентацијата ја следи структурата:

1. Што проверувавме?

Кое беше главното тврдење?

2. Каков е нашиот заклучок?

Тимот ја наведува својата редакциска одлука:

→ информацијата е потврдена;

⟶ потребна е дополнителна проверка;
⟶ информацијата нема доволно основа за споделување.

3. Кој е нашиот најсилен доказ?

Кој документ, извор, фотографија, видео или друг податок најдиректно го поддржува заклучокот?

4. Што остана непотврдено?

Кои прашања останаа отворени и што би било потребно дополнително да се провери?

Пример

Тим го проверувал тврдењето: „Од следниот месец сите средношколци ќе мора да ги остават телефоните на влез во училиштето."

Презентацијата може да гласи: **„Не најдовме доказ дека постои одлука што важи за сите средни училишта. Објавата се повикува на документ што се однесува само на едно училиште. Нашиот најсилен доказ е оригиналниот документ, во кој нема општа мерка за сите ученици. Не можевме да утврдиме дали слично правило дополнително се разгледува на друго ниво."**

Од примерот се гледа дека **аргументот ја поврзува донесената одлука со конкретните докази што ја поддржуваат.**

Прашања од учениците: 10 минути

По секоја презентација друг тим поставува едно прашање.

Основното прашање може да биде: **„Кој доказ најмногу го поддржува вашиот заклучок и зошто?"**

Насочувачки прашања

- ☑ **Дали го пронајдовте најблискиот достапен првичен извор?**
- ☑ **Кој доказ најдиректно се однесува на тврдењето?**
- ☑ **Кој дополнителен доказ би можел да го промени заклучокот?**
- ☑ **Што остана непотврдено?**
- ☑ **Дали заклучокот е попрецизен од почетната претпоставка?**
- ☑ **Дали заклучокот останува во границите на она што го дозволуваат доказите?**

Ако во презентацијата се појави формулацијата: **„Ние мислиме дека информацијата е лажна",**

може да се разгледаат прашањата:

- ⟶ Кој конкретен доказ го поткрепува овој заклучок?
- ⟶ Дали доказите овозможуваат да кажеме дека информацијата е неточна?
- ⟶ Или попрецизна формулација би била: **„Не успеавме да ја потврдиме“?**

На тој начин учениците ја препознаваат разликата меѓу **неточна информација и информација за која нема доволно докази за потврда.**

Рефлексија – што научив и каде ќе го применам: 5 минути

По презентациите секој ученик самостојно одговара:

1. **Која моја почетна претпоставка се промени за време на проверката?**
2. **Кој доказ најмногу влијаеше врз таа промена?**
3. **Кој чекор од проверката ми беше најкорисен?**
4. **Каде направивме претпоставка за која немавме доволно докази?**
5. **Што би направил/а поинаку следниот пат кога ќе наидам на сомнителна информација?**

Рефлексијата се насочува кон тоа **како влијаеле доказите врз размислувањето и заклучокот,** а не кон тоа дали првичната претпоставка била точна.

Заклучок: Аргументираниот заклучок јасно покажува кои извори и докази го поддржуваат, што останало непотврдено и со колкава сигурност може да се донесе одредена одлука. Добрата проверка подразбира и подготвеност заклучокот да се промени кога новите докази го бараат тоа.

☑ СТЕКНАТИ СТАВОВИ / ВРЕДНОСТИ: ТЕМА 3

Ученикот/ученичката:

- ☑ **развива свест за одговорност при споделување информација за која нема доволно докази;**
- ☑ **вреднува заклучоци засновани на извори и докази, а не на прв впечаток;**

СЛЕДЕЊЕ И ФОРМАТИВНО ОЦЕНУВАЊЕ: ТЕМА 3

Активност	Што се следи / оценува – постигнување на стандардот	Оценувам преку
Три сценарија	Разликување дезинформација, мисинформација и манипулација со контекст и образложување на заклучокот	Точност на класификацијата; препознавање што е неточно или погрешно претставено; разграничување на контекстот и намерата; образложување на одговорите

„Следи го изворот“	Проверка на извор, автор, датум и контекст и поврзување на тврдењето со најблискиот достапен првичен извор	Пополнетост и точност на работниот лист; пронаоѓање на првичниот извор; споредување на пренесеното тврдење со оригиналниот доказ; препознавање изоставен или изменет контекст
Проверка на фотографија	Проверка на потеклото, датумот, локацијата и изворниот контекст на фотографијата	Употреба на релевантни траги и извори; споредување на постари објави; поврзување на фотографијата со тврдењето; формулирање заклучок заснован на докази
Проверка на видео	Идентификување елементи за проверка и разграничување на потврдените информации од претпоставките	Препознавање визуелни и звучни траги; проверка на датум, локација и извор; правилно пополнување на категориите „потврдено“ и „непотврдено“; образложување на заклучокот
„Профил под лупа“	Разликување показател од доказ при анализа на сомнително, автоматизирано или координирано однесување	Класификација на карактеристиките на профилот; препознавање комбинација од повеќе показатели; разликување критика од тролање; образложување без избрзани заклучоци
„Мини проверка на факти“	Спроведување структуриран процес на проверка и образложување на заклучок со релевантни извори и докази	Јасно формулирање на тврдењето; избор на релевантни извори; проверка на датум и контекст; избор на најсилен доказ; наведување што останува непознато; соодветна редакциска одлука
Презентација и аргументирање	Формулирање аргументиран заклучок заснован на релевантни извори и докази	Јасност на презентацијата; поврзување на заклучокот со најсилниот доказ; наведување на ограничувањата на проверката; одговарање на прашања со образложение

ТЕМА 4:

ДИГИТАЛНА БЕЗБЕДНОСТ, ПРИВАТНОСТ И ДИГИТАЛЕН ИДЕНТИТЕТ

6 наставни часа

ВОВЕД

Дигиталната безбедност не се однесува само на лозинки и техничка заштита. Таа ги опфаќа и секојдневните одлуки што ги носиме кога користиме дигитални уреди и платформи: што објавуваме, кои дозволи им ги даваме на апликациите, што споделуваме за себе и за другите и како реагираме кога некој е изложен на онлајн вознемирување. Овие постапки можат да влијаат врз приватноста, дигиталната репутација, чувството на безбедност и достоинството на учениците.

Бидејќи темата може да допре до лични и чувствителни искуства, важно е активностите да се реализираат внимателно и со почитување на приватноста на учениците. Од нив не треба да се бара да ги отвораат или да ги покажуваат своите лични профили, пораки или други приватни содржини. Исто така, не треба да се очекува јавно да споделуваат сопствени искуства со сајбер-насилство или онлајн вознемирување.

За дискусија и анализа се користат измислени примери, со цел училницата да остане безбеден простор за учење, разговор и развивање практични вештини.

ЧАС 1: ЛИЧНИ ПОДАТОЦИ, ПРИВАТНОСТ И ДИГИТАЛЕН ОТПЕЧАТОК

СТАНДАРД ЗА ОЦЕНУВАЊЕ	**Идентификува лични податоци и дигитални траги и објаснува како се создава дигитален отпечаток.**
КЛУЧНИ ПОИМИ	**Лични податоци, приватност, дигитален отпечаток, дигитални траги, јавни и приватни информации.**
РЕСУРСИ	**Целосно измислен документ со јасна ознака „ИЗМИСЛЕН ПРИМЕР“, работен лист, проектор или отпечатена верзија.**

НАСОКИ ЗА РЕАЛИЗАЦИЈА НА ЧАСОТ

Личните податоци не се ограничуваат само на име, адреса или матичен број. Одредена информација може сама по себе да открива малку, но во комбинација со други податоци да помогне во идентификување конкретно лице.

На пример, фотографија, име на училиште, спортски клуб и податок за возраста заедно можат да откријат значително повеќе отколку секој од овие податоци одделно.

Фокусот на часот е учениците да размислуваат **кој може да пристапи до одредена информација, што може дополнително да дознае од неа и дали за истата цел може да се споделат помалку податоци.**

Клучните прашања се: **„Кој може да ја види оваа информација?“ и „Што дополнително може да дознае од неа?“**

За активностите се користат исклучиво измислени примери. Учениците не ги отвораат или анализираат сопствените профили, лични документи или приватни податоци.

Предизвик „Кој е Алекс?“: 5 минути

Личен податок е информација што се однесува на конкретно лице или што може директно или индиректно да помогне во неговото идентификување.

Примери се:

- име и презиме;
- фотографија;

- адреса;
- телефонски број;
- електронска адреса;
- датум на раѓање;
- корисничко име;
- локација;
- училиште или работно место, кога во комбинација со други информации може да упати на конкретно лице.

Учениците работат во парови и разгледуваат два измислени описи.

Опис А: „Алекс има 16 години.“

Опис Б: „Алекс има 16 години, учи во конкретно училиште, игра во одреден клуб и на фотографијата носи дрес со своето презиме.“

Предизвик: Паровите имаат две минути да откријат кои дополнителни информации во Опис Б би можеле да помогнат да се идентификува Алекс.

Неколку парови ги споделуваат своите одговори и објаснуваат зошто комбинацијата од податоци може да открие повеќе отколку секој податок поединечно.

Насочувачки прашања:

- ☑ **Што можеме да дознаеме од првиот опис?**
- ☑ **Кои дополнителни информации ги добиваме во вториот?**
- ☑ **Кои податоци, кога ќе се поврзат, го олеснуваат идентификувањето?**
- ☑ **Дали информација што сама по себе изгледа безопасно може да открие повеќе кога ќе се поврзе со други информации?**

Клучни поими: Дигитална трага и дигитален отпечаток: 5 минути

Дигитална трага е поединечен запис што останува при користење дигитални услуги, на пример:

објава	коментар	фотографија	пребарување	пријавување локација	реакција на содржина

Дигитален отпечаток е поширокатa слика што со текот на времето може да се создаде од повеќе дигитални траги.

На пример, една објава може да покаже дека некој сака кошарка. Повеќе објави заедно може да откријат кој клуб го следи, каде тренира, кога најчесто е на тренинг, со кого се дружи или во кој дел од градот престојува.

Заклучок: Идентификувањето на едно лице не зависи само од неговото име и презиме. Повеќе навидум обични информации, кога ќе се поврзат, може да откријат за кого станува збор.

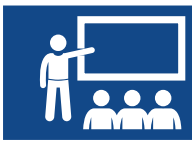

ГЛАВЕН ДЕЛ ОД ЧАСОТ

Активност „Добра намера, безбедно решение“: 20 минути

Учениците добиваат сценарио со јасно видлива ознака:

ИЗМИСЛЕН ПРИМЕР

Сценарио: **„Пред училиштето наоѓате изгубена картичка со лични податоци. Сакате да му помогнете на сопственикот што побрзо да ја пронајде.“**

На картичката може да има:

- име и презиме;
- фотографија;
- датум на раѓање;
- адреса;
- телефонски број;
- број на картичката;
- име на организација или училиште.

1. Што гледаме?

Учениците ги означуваат информациите што претставуваат или можат да претставуваат лични податоци.

Насочувачки прашања

- ☑ **Кои податоци директно го идентификуваат лицето?**
- ☑ **Кои податоци можат да помогнат во идентификацијата кога ќе се поврзат со други?**
- ☑ **Каква информација открива фотографијата?**
- ☑ **Што може да открие бројот на картичката?**
- ☑ **Кои од овие податоци се потребни за сопственикот да биде известен дека картичката е пронајдена?**

2. Добрата намера и приватноста

Се разгледува следната можност: **„Го најдов овој документ. Ако го познавате сопственикот, кажете му.“**

Под објавата е поставена целосна фотографија од картичката.

Насочувачки прашања

- ☑ **Кој би можел да ја види фотографијата ако објавата е јавна?**

- ☑ **Кои лични податоци стануваат достапни за поширока публика?**
- ☑ **Кои од тие податоци се навистина потребни за да се пронајде сопственикот?**
- ☑ **Како може да се постигне истата цел со помалку јавно споделени информации?**

Од анализата се забележува дека д**обрата намера и заштитата на приватноста можат да одат заедно** ако се избере соодветен начин на постапување.

3. Побезбедно решение

Учениците предлагаат начини како да му се помогне на сопственикот со минимално изложување на личните податоци.

На пример:

- ⟶ картичката да се предаде во училиштето, институцијата или друго соодветно место;
- ⟶ сопственикот да се контактира директно ако постои безбеден начин;
- ⟶ при јавно известување да се сподели само информацијата што е неопходна;
- ⟶ фотографијата од целиот документ да не се објавува јавно.

Пример за известување: **„Пронајдена е картичка во близина на училиштето. Сопственикот може да се обрати во училишната служба.“**

Насочувачки прашања

- ☑ **Дали и со оваа порака ја постигнуваме целта?**
- ☑ **Кои лични податоци останууваат заштитени?**
- ☑ **Која е минималната информација што треба да се сподели?**
- ☑ **Кое решение најдобро ја поврзува помошта со заштитата на приватноста?**

Мини активност „Една трага или дигитален отпечаток?“: 5 минути

Учениците разгледуваат неколку измислени објави од ист профил:

„Прв ден во новото училиште!“

„Секој вторник и четврток – тренинг во 19 часот.“

„Конечно дома во Аеродром.“

Фотографија со видлив натпис на спортски клуб.

Насочувачки прашања

- ☑ **Што открива секоја објава одделно?**
- ☑ **Што можеме да дознаеме кога ќе ги поврземе сите информации?**
- ☑ **Кои информации укажуваат на место, време или навики?**
- ☑ **Дали комбинацијата открива повеќе отколку секоја објава одделно?**

Фокусот е на разбирање како **повеќе дигитални траги можат да создадат поширок дигитален отпечаток**, без анализирање вистински лица или профили.

Завршна дискусија: 5 минути

Учениците ја дополнуваат реченицата: **„Добрата намера треба да биде придружена и со размислување за...“**

Можни продолженија:

- **„...кои лични податоци ги споделуваме.“**
- **„...кој ќе може да ги види.“**
- **„...дали споделуваме повеќе информации отколку што е потребно.“**
- **„...дали постои побезбеден начин да ја постигнеме истата цел.“**

Заклучок: Приватноста подразбира внимателен избор кои податоци ги споделуваме, со кого и за која цел. Една дигитална трага може да открива малку, но повеќе поврзани траги можат да создадат значително подетална слика за едно лице.

Рефлексија – што научив и каде ќе го применам: 5 минути

Учениците ги дополнуваат реченициte:

„На овој час научив дека личен податок може да биде...“

„Пред да споделам информација за себе или за друго лице, ќе се запрашам...“

Можен одговор:

„Кој ќе може да ја види и што дополнително може да се дознае од неа?“

ЧАС 2: УСЛОВИ ЗА КОРИСТЕЊЕ И ДОЗВОЛИ НА АПЛИКАЦИИ

СТАНДАРД ЗА ОЦЕНУВАЊЕ	**Препознава ризици поврзани со дозволи на апликации, услови за користење и споделување лични податоци.**
КЛУЧНИ ПОИМИ	**Услови за користење, дозволи, локација, камера, микрофон, контакти, фотографии, апликации.**
РЕСУРСИ	**Опис на измислена апликација, картички или работен лист со дозволи.**

НАСОКИ ЗА РЕАЛИЗАЦИЈА НА ЧАСОТ

При инсталирање или користење апликација, таа може да побара пристап до различни функции или податоци на уредот, како камера, микрофон, локација, фотографии или контакти.

Одредени дозволи се директно поврзани со функцијата на апликацијата. На пример, апликација за видеоповици има потреба од камера и микрофон за да ја обезбеди основната услуга. Кај други апликации врската меѓу дозволата и функцијата може да биде помалку очигледна и да бара дополнителна проверка.

Учениците проценуваат дали конкретната дозвола е оправдана според функцијата на апликацијата.

Клучното прашање е: **„Што прави апликацијата и зошто за таа функција ѝ е потребна токму оваа дозвола?“**

Активностите се реализираат со измислени примери. Учениците не ги отвораат сопствените телефони и не покажуваат кои апликации, дозволи или поставки ги користат.

Предизвик „Дозволи или провери?“: 10 минути

Учениците работат во парови и разгледуваат две измислени ситуации:

Ситуација А: Апликација за мапи бара пристап до локацијата.

Ситуација Б: Апликација за калкулатор бара пристап до локацијата.

Предизвик: За секоја ситуација паровите избираат еден од два одговори:

1. Јасно ни е за која функција би можела да биде потребна локацијата.
2. Потребни ни се дополнителни информации за да ја разбереме причината.

Паровите истовремено ги покажуваат своите одговори со прстите. Неколку парови накратко ги образложуваат своите избори.

Насочувачки прашања:

За што би можела апликацијата за мапи да ја користи локацијата?

Зошто барањето за локација од апликација за калкулатор може да отвори дополнителни прашања?

Што треба да провериме пред да дозволиме пристап до локацијата?

Дали тоа што дозволата има јасна намена значи дека мора да ја одобриме?

Заклучок: Значењето на дозволата зависи од функцијата за која се бара и од начинот на кој ќе ја користи апликацијата. Пред да одобриме пристап, важно е да разбереме зошто се бара дозволата и дали е неопходна за функцијата што сакаме да ја користиме.

Активност „Дали оваа дозвола има смисла?“: 20 минути

Учениците разгледуваат целосно измислена апликација:

QuickLight – батериска светилка

Опис: „QuickLight е едноставна апликација која го користи светлото на телефонот како батериска светилка.“

При првото користење апликацијата бара пристап до:

камера	микрофон	точна локација	контакти	пријавување

Првото прашање е: **„Која е основната функција на апликацијата?“**

Потоа учениците ја проценуваат секоја дозвола.

Работен лист

Дозвола	Неопходна	Можеби оправдана	Не гледам јасна причина	Треба повеќе информации
Камера				
Микрофон				
Локација				
Контакти				
Фотографии				

Учениците го образложуваат својот избор.

На пример:

За камерата:	**„Не можеме само од описот да утврдиме дали пристапот до камерата е потребен. Треба да провериме дали и како е поврзан со функцијата на светилката.“**
За контактите:	**Не гледам јасна врска меѓу контактите и функцијата батериска светилка.“**
За микрофонот:	**„Ако апликацијата нема функција што користи звук или гласовни команди, би проверил/а зошто го бара.“**

Со ова се воведува и можниот заклучок: **„Потребни се повеќе информации.“**

Насочувачки прашања

- ☑ **Која функција на апликацијата би ја оправдала конкретната дозвола?**
- ☑ **Кои дозволи имаат јасна врска со опишаната функција?**
- ☑ **За кои дозволи ни недостига објаснување?**
- ☑ **Што би сакале дополнително да дознаеме пред да дадеме пристап?**
- ☑ **Дали дозволата е потребна постојано или само додека се користи одредена функција?**

Втор чекор – што се менува кога дознаваме повеќе?

Учениците добиваат дополнителна информација: **„Апликацијата има функција со која светлото може да се вклучи со гласовна команда.“**

Насочувачки прашања

- ☑ **Како оваа информација ја менува проценатa за пристапот до микрофонот?**
- ☑ **За која конкретна функција би се користел микрофонот?**
- ☑ **Дали ова ни дава појасна причина за дозволата?**

Потоа се додава: **„Апликацијата овозможува испраќање на моменталната локација до избран контакт во итен случај.“**

Насочувачки прашања

- ☑ **Каква врска сега има локацијата со функцијата на апликацијата?**
- ☑ **Во кој момент е потребен пристапот до локацијата?**
- ☑ **Дали пристапот би можел да се користи само кога е активирана конкретната функција?**
- ☑ **Кои дополнителни информации би ни помогнале да одлучиме?**

Заклучок: Истата дозвола може да има различно значење во зависност од функцијата на апликацијата и начинот на кој се користи пристапот.

Предизвик – „Три прашања пред ‘Дозволи’“: 10 минути

Наставникот чита неколку кратки измислени ситуации, на пример:

⟶ апликација за видеоповици бара пристап до камерата и микрофонот;
⟶ апликација за временска прогноза бара пристап до точната локација;
⟶ апликација за автобуски линии бара пристап до контактите.

За секоја ситуација учениците во парови брзо одговараат на три прашања:

1. **Зошто е потребна дозволата?**
2. **Што ќе се случи ако ја одбијам?**
3. **Како ќе се користи податокот?**

Потоа избираат една од трите можности:

⟶ **Има јасна врска со функцијата.**
⟶ **Потребни ни се повеќе информации.**
⟶ **Не гледаме јасна причина за дозволата.**

Неколку парови накратко го образложуваат својот избор.

При проценатa се прави разлика меѓу дозволата што ја даваме преку уредот и информациите за приватноста и условите за користење. **Дозволата** покажува до што ѝ овозможуваме пристап на апликацијата, додека информациите за **приватноста** може да објаснат

кои податоци се обработуваат и за која цел. **Условите за користење** ги објаснуваат правилата за користење на услугата.

Заклучок: Пред да дадеме дозвола, не е доволно само да видиме што бара апликацијата. Важно е да размислиме зошто го бара пристапот, дали е потребен за функцијата што сакаме да ја користиме и како ќе се користат податоците.

Рефлексија – што научив и каде ќе го применам: 5 минути

Учениците ги дополнуваат реченицте:

„На овој час научив дека истата дозвола...“

„Пред да изберам ‘Дозволи’, ќе проверам...“

Можни продолженија:

„...зошто апликацијата го бара пристапот.“

„...дали дозволата е поврзана со функцијата што ја користам.“

„...што ќе се случи ако ја одбијам.“

„...дали пристапот е потребен постојано или само при користење одредена функција.“

„...дали ми се потребни дополнителни информации за да одлучам.“

ЧАС 3: ДИГИТАЛНА РЕПУТАЦИЈА

СТАНДАРД ЗА ОЦЕНУВАЊЕ	**Проценува последици од јавни објави, фотографии, видеа и коментари.**
КЛУЧНИ ПОИМИ	**Дигитална репутација, јавна објава, публика, последици, контекст, долгорочни дигитални траги.**
РЕСУРСИ	**Измислена објава, три картички со различни публики и работен лист „Иста објава, нова публика“.**

НАСОКИ ЗА РЕАЛИЗАЦИЈА НА ЧАСОТ

Дигиталната репутација е сликата што другите можат да ја создадат за едно лице врз основа на информации достапни во дигиталната средина. Таа може да се обликува преку сопствени објави, но и преку фотографии, коментари, означувања или содржини што други лица ги објавиле.

Содржина објавена во еден момент може да биде видлива и подоцна и да биде разгледувана од друга публика, на пример, при запишување на факултет, аплицирање за стипендија или барање работа.

Значењето на една објава зависи и од **публиката и контекстот**. Пријател што ја знае ситуацијата може лесно да разбере шега или сарказам, додека лице што ја гледа истата содржина подоцна и без тој контекст може да создаде поинаков впечаток.

Клучното прашање е: **„Кој може да ја види оваа содржина и како би ја разбрал ако не го знае оригиналниот контекст?“**

За активностите се користат само измислени примери. Учениците не ги отвораат или анализираат сопствените профили и објави.

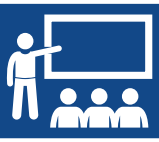

ГЛАВЕН ДЕЛ ОД ЧАСОТ

Активност „Иста објава, нова публика“: 25 минути

Учениците работат во групи од по четири члена и разгледуваат измислена објава: **„Еве го нашиот ‘генијален’ тим по денешниот хаос 😀“**

На фотографијата се неколку ученици по завршување на училишна активност.

Во оригиналниот контекст, зборот „хаос“ е интерна шега: за време на активноста неколку работи не оделе според планот, но тимот на крајот успешно ја завршил задачата.

Задача: Секоја група ја анализира истата објава од перспектива на три различни публики. Тројца членови првично разгледуваат по една публика, а четвртиот ги бележи разликите во нивните толкувања. Потоа сите четворица заеднички ги разгледуваат трите перспективи и го пополнуваат работниот лист.

Публика 1: Близок пријател

Пријателот:

- ги познава учениците;
- знае што се случувало тој ден;
- го разбира сарказмот;
- знае дека зборот „генијален“ е употребен како шега.

Насочувачки прашања

- [ ] **Како веројатно ќе ја разбере објавата?**
- [ ] **Кој дел од контекстот му е веќе познат?**
- [ ] **Каква улога имаат наводниците и емотиконот?**
- [ ] **Дали има голема можност пораката да биде погрешно разбрана?**

Публика 2: Целото училиште

Објавата се споделува пошироко и ја гледаат ученици и наставници кои не биле присутни.

Насочувачки прашања

- [ ] **Дали сите ќе знаат што значи „хаос“?**
- [ ] **Какви различни толкувања може да се појават?**
- [ ] **Дали „генијален“ може да се разбере како потсмевање?**
- [ ] **Што открива фотографијата за лицата што се на неа?**
- [ ] **Дали сите лица на фотографијата би сакале содржината да биде достапна пред толку широка публика?**

Публика 3: Непознато лице неколку години подоцна

Објавата сè уште е достапна и ја гледа лице што:

- не ги познава учениците;
- не знае кога и зошто е направена фотографијата;
- не ја знае интерната шега;
- ја гледа објавата издвоено од другите содржини.

Насочувачки прашања

- ☑ **Што може ова лице да заклучи само од она што го гледа?**
- ☑ **Кој дел од оригиналниот контекст повеќе не му е достапен?**
- ☑ **Како може да бидат протолкувани зборовите „генијален“ и „хаос“?**
- ☑ **Каков впечаток може да создаде објавата кога се гледа изолирано?**

Од споредбата се забележува дека **иста содржина може да создаде различен впечаток кај различна публика и во различен временски и комуникациски контекст.**

Работен лист „Иста објава, нова публика“

Публика	Што знае за контекстот?	Што може погрешно да разбере?	Дали се открива нешто за други лица?	Дали би ја изменила објавата?
Близок пријател				
Целото училиште				
Непознато лице години подоцна				

Активност – „Како би ја изменила објавата?“: 10 минути

Учениците предлагаат верзија што може полесно да се разбере и без познавање на интерната шега.

На пример, наместо: „Еве го нашиот ‘генијален’ тим по денешниот хаос 😀“

Може: **„Не одеше сè според планот, но тимот успешно ја заврши денешната задача.“**

Насочувачки прашања

- ☑ **Што се промени во новата верзија?**
- ☑ **Дали пораката сега полесно се разбира без дополнителен контекст?**
- ☑ **Кои можности за погрешно толкување се намалени?**
- ☑ **Дали фотографијата е неопходна за пораката?**
- ☑ **Што треба да се земе предвид ако на неа има и други лица?**

Дополнителен пример – повторна употреба

Учениците разгледуваат второ измислено сценарио:

Ученик јавно објавува фотографија од маскенбал на која е облечен во необичен костим. Неколку години подоцна друг профил ја презема фотографијата и ја користи како меме, без објаснување кога и зошто е направена.

Насочувачки прашања

- ☑ **Во каков контекст била објавена фотографијата првично?**
- ☑ **Како се менува контекстот кога фотографијата станува меме?**
- ☑ **Каков впечаток може да создаде новата употреба?**
- ☑ **Што губи публиката кога оригиналниот контекст не е наведен?**
- ☑ **Како повторната употреба може да влијае врз дигиталната репутација на лицето?**

Заклучок: Јавната достапност на содржината не го прави контекстот неважен. Кога фотографија, објава или друг материјал се пренесува во нов контекст, може да создаде значење и впечаток различни од првичните.

Завршна дискусија: 5 минути

Учениците разгледуваат три прашања што можат да ги користат пред објавување:

Кој може да го види ова?
Што може да разбере ако не го знае контекстот?
Дали содржината открива нешто и за друго лице?

Заклучок: Дигиталната репутација не зависи само од намерите на лицето што објавува, туку и од тоа кој ја гледа содржината, во каков контекст ја гледа и како може таа повторно да биде употребена.

Рефлексија – што научив и каде ќе го применам: 5 минути

Учениците ги дополнуваат реченицете:

„На овој час научив дека истата објава може...“

„Пред да објавам фотографија или содржина со други лица, ќе размислам...“

„Ако некој ја види мојата објава без оригиналниот контекст, може...“

Можни продолженија:

- **„...да има различно значење за различна публика.“**
- **„...да биде погрешно разбрана кога ќе се гледа подоцна.“**
- **„...да открие информации и за луѓе што не ја објавиле.“**
- **„...да биде повторно употребена во друг контекст.“**
- **„...да влијае врз впечатокот што другите го создаваат за едно лице**

ЧАС 4: САЈБЕР-НАСИЛСТВО И ОНЛАЈН ПРИТИСОК

СТАНДАРД ЗА ОЦЕНУВАЊЕ	**Разликува конфликт, шега, навреда и сајбер-насилство и предлага чекори за реакција, пријавување и барање поддршка.**
КЛУЧНИ ПОИМИ	**Сајбер-насилство, вознемирување, врснички притисок, конфликт, шега, навреда, пријавување, поддршка, сведок.**
РЕСУРСИ	**Измислен симулиран разговор, работен лист со улоги и можни реакции.**

НАСОКИ ЗА РЕАЛИЗАЦИЈА НА ЧАСОТ

Непријатната комуникација на интернет може да има различни форми и различно ниво на сериозност. Несогласувањето меѓу две лица се разликува од навредување, организирано исмевање, закана или постојано вознемирување, кои можат да имаат сериозни последици врз секојдневниот живот, односите и чувството на безбедност на лицето.

Конфликт може да настане кога две или повеќе лица имаат несогласување и меѓусебно реагираат.

Навреда е понижувачки или навредлив збор или порака насочена кон друго лице.

Онлајн притисок се појавува кога некој се обидува да натера друго лице да направи нешто што тоа не го сака, на пример, да сподели фотографија, да учествува во исмевање или да се приклучи кон групен напад.

Сајбер-насилството може да вклучува повторено вознемирување, понижување, закани, исклучување, ширење навредливи содржини или други постапки со кои лице се повредува преку дигитални средства. Во дигиталната средина и една објава може да предизвика продолжена штета ако многупати се споделува, коментира или повторно се објавува.

При анализата фокусот е на прашањата: **„Што се случува, кој врши притисок, кој е изложен на штета и што можат да направат другите присутни?“**

Сите сценарија се измислени. Учениците не се повикуваат јавно да споделуваат сопствени искуства со сајбер-насилство, вознемирување или други чувствителни ситуации.

Предизвик „Препознај ја разликата!“: 5 минути

Учениците работат во парови и разгледуваат три измислени пораки:

Порака А: „Не се согласувам со тебе.“

Порака Б: „Само глупак би го кажал тоа.“

Порака В: „Аj сите да ја споделиме неговата фотографија за да му се смееме.“

Порака Г: „Денес половина клас ги заборавивме пенкалата – изгледа треба да отвориме продавница “

Предизвик: Паровите имаат две минути да ја поврзат секоја порака со една од следните категории:

Несогласување	Шега	Навреда	Повикување други луѓе да се вклучат во понижувањето

Неколку парови ги споделуваат своите одговори и посочуваат кои зборови им помогнале да ја препознаат разликата.

Насочувачки прашања:

- ☑ **Зошто несогласувањето само по себе не е навреда?**
- ☑ **Што ја прави втората порака навредлива?**
- ☑ **По што третата порака се разликува од обична навреда?**
- ☑ **Какви последици може да има доколку други луѓе навистина ја споделат фотографијата?**
- ☑ **Како можат другите учесници да придонесат да не се прошири штетата?**

Заклучок: Несогласувањето, навредата и повикувањето други луѓе да се вклучат во понижувањето имаат различни карактеристики и можни последици. Начинот на кој реагираат учесниците може дополнително да ја намали или да ја зголеми штетата.

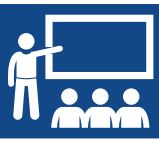

ГЛАВЕН ДЕЛ ОД ЧАСОТ

Активност „Што се случува во разговорот?“: 30 минути

Учениците анализираат целосно измислен симулиран разговор:

А: „Сериозно пак го носиш тоа?“
Б: „Остави ме.“
В: „Аj сите да ја споделиме фотката “
Г: „Не е смешно. Избришете ја.“
А: „Ако не ја споделиш и ти, и тебе ќе те ставиме следен.“

Учениците ги анализираат конкретните пораки и постапки.

Порака / постапка	Што препознаваме?	Кој може да биде погоден?	Каква реакција би била безбедна?	Дали би ја изменile објавата?
„Сериозно пак го носиш тоа?“				
„Ај сите да ја споделиме фотката.“				
„Не е смешно. Избришете ја.“				
„Ако не ја споделиш... и тебе ќе те ставиме следен.“				

Насочувачки прашања

- ☑ **Каде препознаваме исмевање?**
- ☑ **Каде има обид да се прошири содржината?**
- ☑ **Кој врши притисок врз друго лице?**
- ☑ **Во која порака се појавува закана?**
- ☑ **Кој се обидува да ја прекине ситуацијата?**
- ☑ **Кој е директно погоден, а кој е сведок?**
- ☑ **Кои постапки можат дополнително да ја зголемат штетата?**
- ☑ **Кои постапки можат да помогнат да се намали?**

Посебно се разгледува улогата на **Г**, кој/која не е директно нападнат/а, но реагира: **„Не е смешно. Избришете ја.“**

Сведокот може активно да придонесе за намалување на штетата преку:

- ⟶ одбивање да ја сподели содржината;
- ⟶ поддршка на лицето што е изложено на напад;
- ⟶ користење на можностите за пријавување содржина или профил;
- ⟶ барање помош од возрасно лице на кое му верува;
- ⟶ јасно покажување, кога ситуацијата е безбедна, дека не го поддржува штетното однесување.

Задача 1: Порака за поддршка

Учениците составуваат кратка порака што сведок може приватно да му ја испрати на лицето што е изложено на напад.

На пример: **„Го видов разговорот. Тоа што се случува не е во ред. Не ја споделив фотографијата. Ако сакаш, можам да ти помогнам да ја пријавиме или да разговараме со некој на кој му веруваш.“**

Насочувачки прашања

- ☑ **Дали пораката покажува поддршка?**
- ☑ **Дали нуди конкретна помош?**
- ☑ **Дали го почитува изборот на лицето што е изложено на напад?**
- ☑ **Како може пораката да придонесе лицето да се чувствува помалку изолирано?**

Задача 2: Два безбедни чекори

Секој тим предлага два чекори што би можеле да помогнат во дадената ситуација.

На пример: **Чекор 1:** Да се прекине понатамошното споделување и да се избегне одговарање со нови навреди. **Чекор 2:** Да се зачува релевантен доказ за случувањето, кога тоа е безбедно, и да се искористат можностите за блокирање, пријавување или барање помош.

Реакцијата зависи од сериозноста на ситуацијата. Кај закана, уцена, сериозно вознемирување или ризик за безбедноста, ученикот треба да побара поддршка од **родител или старател, класен раководител, стручна служба или директор на училиштето**. Во посериозни ситуации може да биде потребно вклучување и на надлежните институции, вклучително и полицијата, најсоодветно со поддршка од родител или старател.

Завршна дискусија: 5 минути

Се разгледува дополнително сценарио:

Некој ја презема навредливата фотографија и објавува: **„Погледнете што му прават на овој ученик. Ова е ужасно!“**

Намерата е да се осуди однесувањето, но фотографијата повторно станува видлива пред нова публика.

Насочувачки прашања

- ☑ **Каква е намерата на лицето што повторно ја објавува фотографијата?**
- ☑ **Што се случува со изложеноста на лицето на фотографијата?**
- ☑ **Дали е неопходно повторно да се објави штетната содржина за да се осуди однесувањето?**
- ☑ **Како може да се пријави ситуацијата без дополнително ширење?**
- ☑ **Како можеме да дадеме поддршка без повторно да ја изложуваме личноста?**

☑ **Која реакција ја намалува штетата, а која може ненамерно да ја зголеми?**

Заклучок: Поддршката не мора да вклучува повторно ширење на содржината што предизвикува штета. Сведокот може да помогне со прекинување на споделувањето, поддршка, пријавување и барање соодветна помош. Клучниот заклучок е дека различните форми на штетна онлајн комуникација бараат различна реакција. Кај посериозни ситуации, особено закани, уцени и ризик за безбедноста, навременото барање поддршка од возрасни и надлежни лица е важен дел од безбедната реакција.

Рефлексија – што научив и каде ќе го применам: 5 минути

Учениците ги дополнуваат реченициите:

„На овој час научив дека конфликт, навреда и сајбер-насилство...“

„Ако сум сведок на штетно однесување онлајн, можам да помогнам со...“

Можни продолженија:

„...одбивање да ја споделам штетната содржина.“

„...порака за поддршка.“

„...пријавување на содржината или профилот.“

„...барање помош од доверливо возрасно лице.“

„...одбивање да учествувам во групен притисок.“

„...зачувување релевантни докази кога тоа е безбедно.“

ЧАС 5: ГОВОР НА ОМРАЗА И ОДГОВОРНА КОМУНИКАЦИЈА

СТАНДАРД ЗА ОЦЕНУВАЊЕ	**Разликува говор на омраза од навреда.**
КЛУЧНИ ПОИМИ	**Говор на омраза, дискриминација, стереотип, навреда, критика, несогласување, достоинство.**
РЕСУРСИ	**Анонимни и целосно измислени коментари, картички со категории и работен лист за анализа.**

НАСОКИ ЗА РЕАЛИЗАЦИЈА НА ЧАСОТ

Не секоја груба или непријатна порака претставува говор на омраза. Пораката може да содржи аргументирана критика, лична навреда, стереотип, дискриминаторски повик или говор на омраза. Овие форми се поврзани, но имаат различни карактеристики.

Критиката е насочена кон идеја, одлука, постапка или аргумент и може да биде остра без да го напаѓа достоинството на лицето.

Навредата е понижувачка или омаловажувачка порака насочена кон конкретно лице.

Стереотипот припишува иста особина на цела група без да ги земе предвид индивидуалните разлики.

Дискриминацијата подразбира нееднаков третман, исклучување или ограничување на лице или група врз основа на некоја нивна карактеристика.

Говорот на омраза е изразување што напаѓа, понижува или поттикнува омраза, непријателство, дискриминација или насилство кон луѓе поради нивната припадност или карактеристика.

При анализата се разгледуваат содржината, насоката и можните последици на пораката.

За активностите се користат исклучиво измислени и анонимни примери. Од учениците не се бара да повторуваат или да наведуваат вистински навредливи пораки за конкретни групи или лица.

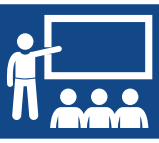

ГЛАВЕН ДЕЛ ОД ЧАСОТ

Активност „Што точно прави оваа порака?“: 25 минути

Учениците работат во групи од по четири члена и анализираат пет целосно измислени коментари.

Задача: Секоја група ги разгледува сите пет коментари и утврдува дали станува збор за аргументирана критика, лична навреда, стереотипизирање и генерализација, дискриминаторски повик или говор на омраза.

За секој коментар учениците издвојуваат конкретни зборови или делови од пораката што го поткрепуваат нивниот заклучок. Членовите на групата ги споредуваат своите толкувања и заеднички формулираат одговор.

Коментар А: „Не се согласувам со предлогот бидејќи е прескап и не е објаснето од каде ќе се обезбедат средствата.“

Насочувачки прашања

- ☑ Кон што е насочена пораката?
- ☑ Дали се напаѓа лице или се критикува предлог?
- ☑ Која причина е наведена за несогласувањето?
- ☑ Може ли понудениот аргумент да се провери?

Коментар Б: „Ти си глупак ако мислиш така.“

Насочувачки прашања

- ☑ Дали пораката содржи аргумент?
- ☑ Дали се критикува идејата или лицето?
- ☑ Кој дел од пораката претставува навреда?
- ☑ Што би останало од пораката ако се отстрани нападот кон лицето?

Коментар В: „Сите луѓе од таа група се исти: никогаш не може да им се верува.“

Насочувачки прашања

- ☑ Дали пораката зборува за конкретно однесување или за цела група?
- ☑ Кој збор покажува дека особината им се припишува на сите?
- ☑ Дали се земени предвид индивидуалните разлики во групата?
- ☑ На што се заснова генерализацијата?

Коментар Г: „Не треба да му дозволиме да учествува во активноста само затоа што припаѓа на таа група.“

Насочувачки прашања

- [ ] Каков третман се предлага за лицето?
- [ ] Дали предлогот се заснова на неговото однесување или на припадноста кон групата?
- [ ] Што би изгубило лицето доколку се примени предлогот?
- [ ] Дали се предлага исклучување или различен третман?

Коментар Д: „Луѓето од таа група се опасност за сите и треба да бидат истерани од нашата заедница.“

Насочувачки прашања

- [ ] Дали се критикува конкретна постапка или се напаѓа цела група?
- [ ] Како е претставена групата?
- [ ] Кои зборови создаваат непријателство кон неа?
- [ ] Каква постапка кон групата се бара од публиката?
- [ ] По што се разликува оваа порака од лична навреда или стереотип?

Работен лист

Коментар	Кон кого / што е насочен?	Што прави пораката?	Категорија	Кој е доказот во самиот текст?
А				
Б				
В				
Г				
Д				

Категории: **аргументирана критика – навреда – стереотип – дискриминација – говор на омраза**

Споредба на заклучоците

По пополнувањето на работниот лист, групите ги споредуваат своите одговори. За секој коментар наведуваат кои зборови или делови од пораката го поткрепуваат нивниот заклучок.

При заедничката проверка се издвојуваат следните категории:

Коментар	Категорија
А	Аргументирана критика
Б	Лична навреда
В	Стереотипизирање и генерализација
Г	Дискриминаторски повик
Д	Говор на омраза – повик на непријателство и исклучување поради етничко потекло

Кај коментарот В се појаснува дека стереотипот ја претставува групата како сите нејзини членови да имаат исти особини. Кај коментарот Д се објаснува дека нападот врз луѓе поради нивното етничко потекло, заедно со повикот за нивно истерување од заедницата, го разликува овој пример од лична навреда или стереотип. Проценета се заснова на зборовите во пораката и на дадениот контекст.

Заклучок: Аргументираната критика, личната навреда, стереотипизирањето, дискриминаторскиот повик и говорот на омраза се разликуваат според тоа кон кого е насочена пораката, што тврди и какво однесување поттикнува. Заклучоците се засноваат на конкретните зборови и контекстот на пораката.

Насочувачки прашања

Ако во дискусијата се појави ставот: **„Ова е говор на омраза затоа што е многу навредливо“,**

може да се разгледаат прашањата:

- Кон кого е насочена пораката?
- Дали напаѓа конкретно лице или група?
- Дали нападот е поврзан со припадност или карактеристика на групата?
- Дали содржината поттикнува понижување, дискриминација, непријателство или насилство?

Ако се појави ставот: **„Ова е само мислење“**,

може да се разгледаат прашањата:

- ⟶ Што конкретно се кажува во пораката?
- ⟶ Каков третман на друго лице или група се предлага?
- ⟶ Дали фактот дека нешто е нечие мислење ги менува значењето и можните последици од начинот на кој е изразено?

Предизвик – „Несогласување без навреда“: 10 минути

Учениците ја разгледуваат пораката: **„Само глупак може да мисли така.“**

Предизвикот е да ја преработат пораката така што силното несогласување ќе остане, а **личниот напад ќе се замени со аргумент.**

На пример: **„Не се согласувам со ова тврдење затоа што доказите што се понудени не го поддржуваат заклучокот.“**

Потоа се разгледува примерот: **„Овој предлог е целосно неприфатлив.“**

Можна преработка: **„Не го поддржувам предлогот затоа што може да создаде дополнителни трошоци, а не е објаснето каков проблем ќе реши.“**

Насочувачки прашања

- ☑ **Дали преработената порака и понатаму изразува јасно несогласување?**
- ☑ **Што е променето?**
- ☑ **Дали сега знаеме зошто лицето не се согласува?**
- ☑ **Кон што е насочена критиката?**
- ☑ **Како аргументот ја прави пораката појасна?**
- ☑ **Може ли критиката да биде силна без понижување на лицето?**

Заклучок: Одговорната комуникација дозволува јасно и силно несогласување. Разликата е во тоа што критиката е насочена кон **идејата, постапката, аргументот или доказите**, а не кон понижување на лицето или групата.

Завршна дискусија: 5 минути

Учениците ги споредуваат петте категории обработени на часот:

критика – навреда – стереотип – дискриминација – говор на омраза

Насочувачки прашања

- ☑ **Што ја разликува аргументираната критика од личната навреда?**
- ☑ **Кога пораката преминува од коментар за поединец кон генерализација за цела група?**
- ☑ **Каква е разликата меѓу стереотип и дискриминаторен повик?**
- ☑ **По што се разликува говорот на омраза од обична груба навреда?**
- ☑ **Кои елементи во самата порака треба да ги користиме како доказ за нашата процена?**

Заклучок: Не секоја груба порака е говор на омраза, а острата критика не е навреда само затоа што изразува силно несогласување. За проценатa е важно да се утврди кон кого или што е насочена пораката, дали содржи аргумент, дали генерализира за цела група и дали повикува на понижување, исклучување, дискриминација, непријателство или насилство.

Рефлексија – што научив и каде ќе го применам: 5 минути

Учениците ги дополнуваат реченициите:

„На овој час научив дека говорот на омраза и личната навреда...“

„Кога силно не се согласувам со некого, можам да ја насочам критиката кон...“

„Пред да проценам некој коментар, ќе обрнам внимание на...“

Можни продолженија:

- **„...тврдењето и аргументите.“**
- **„...кон кого е насочена пораката.“**
- **„...дали се генерализира за цела група.“**
- **„...дали се предлага исклучување или различен третман.“**
- **„...кои конкретни зборови го поткрепуваат мојот заклучок.“**

ЧАС 6: КОДЕКС ЗА БЕЗБЕДНО И ОДГОВОРНО ОНЛАЈН ОДНЕСУВАЊЕ

СТАНДАРД ЗА ОЦЕНУВАЊЕ	**Формулира правила за безбедно, одговорно и етичко онлајн однесување.**
КЛУЧНИ ПОИМИ	**Безбедност, приватност, почитување, одговорност, дигитална култура, правила на комуникација.**
РЕСУРСИ	**Голем лист или заеднички дигитален документ, картички со ситуации од претходните часови, работен лист за формулирање правило.**

НАСОКИ ЗА РЕАЛИЗАЦИЈА НА ЧАСОТ

Овој час ја заокружува темата преку премин од **препознавање ризик кон носење одговорна одлука.**

Учениците ги поврзуваат знаењата од претходните часови за:

лични податоци и приватност	**дозволи на апликации**	**дигитална репутација**	**сајбер-насилство и онлајн притисок**	**говор на омраза и одговорна комуникација**

Овие знаења се претвораат во конкретни правила што можат да се применуваат во секојдневната дигитална комуникација.

Правилата треба да покажуваат **што конкретно правиме, зошто го правиме и кој ризик го намалуваме** наместо да бидат општи забрани.

Добро формулирано правило одговара на три прашања:

Што правам?	→	**Зошто?**	→	**Кој ризик го намалувам за себе или за другите?**

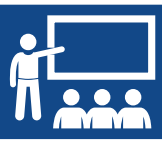

ГЛАВЕН ДЕЛ ОД ЧАСОТ

Активност „Од проблем до правило“: 25 минути

Учениците работат во мали тимови. Секој тим предлага **пет конкретни правила** за безбедно и одговорно онлајн однесување.

На почетокот се споредуваат општо и конкретно формулирано правило.

Премногу општо: „Биди внимателен онлајн.“

Поконкретно: „Пред да објавам личен податок, проверувам кој може да го види и дали е неопходно да биде јавно достапен.“

Друг пример:

Премногу општо: „Почитувај ги другите.“

Поконкретно: „Кога не се согласувам со некого, го критикувам аргументот или постапката, а не го навредувам лицето или групата.“

Работен модел

Секое правило се разработува преку три елементи:

Што правиме?	Зошто?	Кој ризик го намалуваме?
Пред да објавам фотографија со друго лице, размислувам дали е соодветно да ја споделам.	Фотографијата открива информации и за друго лице.	Нарушување на приватноста и несакано изложување.
Пред да ѝ дадам дозвола на апликација, проверувам зошто ја бара.	Дозволата треба да има смисла во однос на функцијата.	Непотребен пристап до податоци или функции.
Избирам начин да пријавам навредлива содржина без повторно да ја споделувам.	Повторното споделување може дополнително да ја прошири.	Дополнително понижување и изложување.

Насочувачки прашања

- ☑ **Дали правилото јасно кажува што треба да направиме?**
- ☑ **На кој конкретен ризик се однесува?**
- ☑ **Зошто оваа постапка го намалува ризикот?**
- ☑ **Дали правилото може реално да се примени во секојдневна ситуација?**
- ☑ **Дали е премногу општо или премногу апсолутно?**
- ☑ **Како може да се прецизира?**

Тимовите треба да опфатат различни ситуации од темата.

Приватност

> „Пред да споделам информација за друго лице, проверувам дали откривам нешто што не е неопходно да биде јавно.“

Дозволи на апликации

> „Ако не разбирам зошто една апликација бара пристап до камера, микрофон, контакти или локација, прво барам дополнителна информација.“

Дигитална репутација

> „Пред објавување размислувам како може да изгледа содржината за некој што не го знае оригиналниот контекст.“

Сајбер-насилство

> „Ако некој е исмеван во група, не се приклучувам кон споделувањето и барам безбеден начин да дадам поддршка или да пријавам.“

Онлајн притисок

> „Одлуката дали ќе споделам, коментирам или учествувам ја носам самостојно, а не затоа што тоа го прави групата.“

Одговорна комуникација

> „Кога не се согласувам, објаснувам со што не се согласувам и зошто, без лични навреди и генерализирање за групи.“

Проверка и подобрување на правилата

Секој тим избира едно правило и го проверува преку три прашања:

1. **Дали е доволно конкретно за некој да знае што треба да направи?**
2. **Дали е јасно кој проблем или ризик го намалува?**
3. **Дали може реално да се примени во секојдневна ситуација?**

На пример: **„Никогаш не споделувај лични информации“,**

може да се прецизира во: **„Споделувам лични податоци кога се потребни за конкретната цел и размислувам кој ќе има пристап до нив.“**

Од споредбата се забележува дека квалитетното правило не е апсолутна забрана, **туку насока за промислена одлука во конкретна ситуација.**

Активност „Наш заеднички кодекс“: 10 минути

Секој тим предлага по две од своите најдобро формулирани правила.

Правилата се групираат според областите:

ПРИВАТНОСТ – БЕЗБЕДНОСТ – КОМУНИКАЦИЈА – ПОДДРШКА – ОДГОВОРНОСТ

Потоа учениците ги споредуваат, ги спојуваат правилата што се повторуваат и ги прецизираат оние што се премногу општи.

На крајот се избираат **8-10 заеднички правила.**

Можен финален кодекс

1. **Пред да споделам личен податок, размислувам кој може да го види и дали е потребно да биде споделен.**
2. **Пред да објавам фотографија или информација за друго лице, размислувам како тоа може да влијае врз неговата приватност.**
3. **Пред да ѝ дадам дозвола на апликација, проверувам зошто таа дозвола е потребна.**
4. **Размислувам како може да биде разбрана мојата објава од публика што не го знае оригиналниот контекст.**
5. **Одбивам да учествувам во исмевање, закани, групен притисок или ширење понижувачка содржина.**
6. **Кога гледам штетно однесување, избегнувам дополнително да ја ширам содржината и барам безбеден начин да помогнам.**
7. **Кога не се согласувам, го критикувам аргументот или постапката, а го почитувам достоинството на лицето или групата.**
8. **Избегнувам генерализирање за цела група врз основа на постапка на едно лице.**
9. **Кога ми недостигаат информации за да одлучам дали нешто е безбедно или соодветно, барам дополнителна информација или помош.**
10. **Пред да објавам, размислувам до каква публика може да стигне содржината и какви последици може да има.**

Заедничкиот кодекс служи како **водич за одговорно дигитално однесување, а не како дисциплински правилник.**

Завршна дискусија: 5 минути

Насочувачки прашања

- ☑ **Кои правила се однесуваат на заштита на сопствената приватност?**
- ☑ **Кои правила го штитат достоинството или приватноста на другите?**
- ☑ **Кои правила се поврзани со начинот на комуникација?**
- ☑ **Кои правила помагаат кога сме сведоци на штетно однесување?**
- ☑ **По што се разликува доброто правило од општа забрана?**
- ☑ **Кое правило може да се примени во повеќе различни дигитални ситуации?**

Заклучок: Одговорното онлајн однесување се состои од конкретни одлуки за тоа што споделуваме, кому даваме пристап, како комуницираме и како реагираме кога нашите или туѓите постапки можат да влијаат врз приватноста, безбедноста и достоинството на другите.

Рефлексија – што научив и каде ќе го применам: 5 минути

Секој ученик индивидуално ги дополнува реченициите:

„Најважното правило за мене е _____ затоа што _____."

„Правилото на кое во иднина ќе обрнувам повеќе внимание е..."

„Кога не сум сигурен/а што е најодговорно да направам онлајн, ќе..."

Фокусот на рефлексијата е на тоа **кое правило ученикот го смета за најкорисно за своите идни одлуки во дигиталната средина**, без да се бара споделување лични или чувствителни искуства.

☑ СТЕКНАТИ СТАВОВИ / ВРЕДНОСТИ: ТЕМА 4

Ученикот/ученичката:

- ☑ **ги почитува приватноста и достоинството на другите во дигиталната комуникација;**
- ☑ **ги разгледува можните последици пред да сподели лични податоци или јавна објава;**
- ☑ **свесен е дека треба да бара поддршка и да користи соодветни начини за пријавување онлајн вознемирување;**
- ☑ **создава навика да изразува несогласување без навреди, дискриминација или говор на омраза.**

СЛЕДЕЊЕ И ФОРМАТИВНО ОЦЕНУВАЊЕ: ТЕМА 4

Активност	Што се следи / оценува – постигнување на стандардот	Оценувам преку
Анализа на измислен документ	Идентификување лични податоци и дигитални траги и објаснување како нивното поврзување може да открие дополнителни информации за едно лице	Точност при препознавање лични податоци; разликување директна и индиректна идентификација; образложување на можните ризици; предлагање решение со помало изложување на податоци

Табела за дозволи	Проценување дали дозволите што ги бара апликацијата се оправдани во однос на нејзината функција и препознавање кога се потребни дополнителни информации	Точност при поврзување дозвола и функција; образложување на проценатa; препознавање кога дозволата бара дополнителна проверка; предлагање соодветна одлука
„Иста објава – нова публика“	Проценување како публика, контекст и повторна употреба можат да влијаат врз дигиталната репутација	Пополнетост и точност на работниот лист; препознавање различни толкувања на иста објава; образложување на влијанието на контекстот; предлагање посоодветна верзија на објавата
„Што се случува во разговорот?“	Разликување шега, конфликт, навреда, онлајн притисок и сајбер-насилство и предлагање соодветни чекори за реакција.	Препознавање на улогите и штетните постапки; точност при класификација на ситуациите; предлагање безбедни чекори; формулирање порака за поддршка, правилно разликување шега од навреда и исмевање
Класификација на коментари	Препознавање говор на омраза и разликување од аргументирана критика, навреда, стереотип и дискриминација	Точност на класификацијата; издвојување конкретни зборови или формулации како доказ; образложување на изборот; преработка на навредлива порака во аргументирано несогласување
Дигитален кодекс	Формулирање конкретни правила за заштита на приватноста, безбедноста и достоинството на себе и на другите во дигиталната комуникација	Конкретност и применливост на правилата; поврзување на правилото со конкретен ризик; образложување зошто правилото е важно; учество во создавањето и доработката на заедничкиот кодекс

ТЕМА 5:

ВЕШТАЧКА ИНТЕЛИГЕНЦИЈА И СИНТЕТИЧКИ МЕДИУМИ

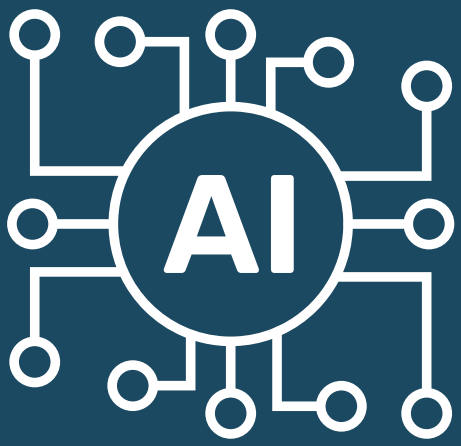

5 наставни часа

ВОВЕД

Вештачката интелигенција веќе е дел од секојдневието на учениците. Тие се среќаваат со неа додека пребаруваат информации, учат, комуницираат, создаваат содржини или користат дигитални платформи.

Целта на темата е учениците да разберат како функционира генеративната ВИ, што може да им понуди и кои се нејзините ограничувања.

Учениците треба да можат да препознаат:

- ☑ **што претставува генеративната ВИ;**
- ☑ **по што се разликува од другите дигитални алатки и од алгоритамските системи што препорачуваат содржини;**
- ☑ **за кои задачи може корисно да се употреби;**
- ☑ **зошто може да создаде неточна, измислена или погрешно претставена информација;**
- ☑ **како да ги проверуваат информациите и резултатите што ги добиваат;**
- ☑ **како да ја користат одговорно, етички и транспарентно.**

Клучната порака е дека резултатот создаден со ВИ не треба автоматски да се прифаќа како точен. **Корисникот има одговорност критички да го процени, да го провери кога е потребно и да одлучи дали и како ќе го употреби.**

ЧАС 1: ШТО Е ГЕНЕРАТИВНА ВИ?

СТАНДАРД ЗА ОЦЕНУВАЊЕ	Ја објаснува разликата меѓу традиционална дигитална алатка, систем за препораки и генеративна ВИ.
КЛУЧНИ ПОИМИ	Вештачка интелигенција, генеративна ВИ, ВИ-асистент, модел, податок, инструкција до ВИ-алатка, систем за препораки.
РЕСУРСИ	Картички со примери, однапред подготвени резултати од ВИ-алатка, проектор или отпечатени материјали.

НАСОКИ ЗА РЕАЛИЗАЦИЈА НА ЧАСОТ

Учениците секојдневно користат различни дигитални системи што извршуваат различни функции. За разбирање на генеративната ВИ, корисно е да се направи основна разлика меѓу:

- ☑ **традиционална дигитална алатка**, која извршува определена функција според однапред зададени правила;
- ☑ **систем за препораки**, кој избира или рангира постојни содржини според различни сигнали;
- ☑ **генеративна ВИ**, која создава нов резултат, како текст, слика, звук или код, како одговор на инструкција.

Овие категории се користат за полесно разбирање на различните функции. Во практиката една современа апликација може да комбинира повеќе од нив. На пример, иста платформа може да има традиционални функции, систем за препораки и алатка за создавање содржина со генеративна ВИ.

Од почетокот е важно да се направи уште една разлика: **Добро напишан и уверлив резултат од генеративна ВИ не е доказ дека информациите во него се точни.**

За активностите се користат однапред подготвени примери и резултати. Учениците не мора да отвораат лични профили или да користат сопствени ВИ-алатки.

Предизвик „Што прави системот?“: 5 минути

Учениците работат во парови и разгледуваат три примери:

Пример А: „Калкулатор пресметува 245 × 18.“

Пример Б: „Музичка платформа предлага песна што корисникот можеби би сакал да ја слушне.“

Пример В: „ВИ-алатка создава илустрација според текстуален опис.“

Предизвик: Паровите треба да го поврзат секој пример со една од следните функции:

⟶ Создава нов резултат.
⟶ Извршува однапред определена операција.
⟶ Препорачува содржина што веќе постои.

Неколку парови ги споделуваат своите одговори и накратко ги образложуваат.

Дополнително прашање: „Може ли една апликација истовремено да пресметува, да препорачува содржини и да создава нови резултати?“

Заклучок: Од предизвикот се издвојува основната разлика меѓу извршување однапред определена операција, препорачување постојна содржина и создавање нов резултат. Една апликација може да комбинира повеќе од овие функции.

Активност „Алатка, препорака или создавање содржина?“: 25 минути

Учениците работат во парови или мали групи. Секоја група добива **осум картички со примери** и три картички со категории:

Традиционална дигитална алатка	Систем за препораки	Генеративна ВИ

На картичките со примери пишува:

1. Калкулатор пресметува 245 × 18.
2. Апликација ги сортира фотографиите според датум.
3. Музичка платформа предлага песна врз основа на различни сигнали од користењето.
4. Видеоплатформа препорачува следно видео.
5. ВИ-алатка создава илустрација според текстуален опис.
6. ВИ-алатка создава кратко резиме на даден текст.
7. ВИ-алатка предлага нацрт за електронска порака.
8. Календар потсетува на однапред внесен настан.

Групите ги поставуваат картичките под категоријата за која сметаат дека најдобро одговара на **функцијата опишана во примерот.**

За секоја картичка треба да одговорат и на прашањето:

„Што прави системот во овој пример?“

При класификацијата учениците се насочуваат да размислуваат дали системот:

⟶ извршува однапред определена задача;
⟶ избира или рангира содржина што веќе постои;
⟶ создава нов резултат.

Потоа своите одговори ги бележат во работниот лист:

Што правиме?	Зошто?	Кој ризик го намалуваме?
Калкулатор пресметува 245 × 18		
Апликација сортира фотографии според датум		
Музичка платформа предлага песна		
Видеоплатформа препорачува следно видео		
ВИ-алатка создава илустрација		
ВИ-алатка создава резиме		
ВИ-алатка предлага нацрт за електронска порака		
Календар потсетува на внесен настан		

Насочувачки прашања

- ☑ **Дали системот извршува однапред определена задача?**
- ☑ **Дали избира или рангира нешто што веќе постои?**
- ☑ **Дали создава нов резултат?**
- ☑ **Кој пример најлесно го класифицирате? Зошто?**
- ☑ **Кај кој пример беше потребно повеќе размислување?**
- ☑ **Може ли една апликација да комбинира повеќе од овие функции?**

Неколку групи ги споредуваат своите распределби и ги образложуваат примерите за кои имале различни одговори.

Заклучок: Традиционалната дигитална алатка извршува определена задача, системот за препораки избира или рангира постојна содржина, а генеративната ВИ создава нов резултат. Една апликација може да комбинира повеќе од овие функции.

Предизвик „Како инструкцијата го менува резултатот?“: 10 минути

Учениците споредуваат две инструкции и два однапред подготвени резултати од иста или слична ВИ-алатка.

Инструкција А: „Напиши нешто за загадувањето.“

Инструкција Б: „Напиши објаснување од околу 120 збора за средношколци за разликата меѓу загадување на воздухот и загадување на водата. Користи едноставен јазик и по еден пример за секој вид. Не наведувај конкретни статистички податоци ако не можат да се потврдат.“

Насочувачки прашања

- ☑ **Кој резултат подобро одговара на конкретната задача?**
- ☑ **Во која инструкција е наведена публиката?**
- ☑ **Каде е определена приближната должина?**
- ☑ **Каде е појасно наведено што треба да содржи одговорот?**
- ☑ **Кое ограничување е поставено?**
- ☑ **Како дополнителните информации во инструкцијата влијаат врз резултатот?**
- ☑ **Дали покорисниот и подобро структуриран резултат автоматски е и фактички точен?**

Учениците ги издвојуваат основните елементи што можат да помогнат при формулирање инструкција:

ЗАДАЧА	→	ПУБЛИКА	→	КОНТЕКСТ	→	ФОРМАТ	→	ОГРАНИЧУВАЊА

На пример:

Задача: објасни ја разликата
Публика: средношколци
Контекст: загадување на воздухот и на водата
Формат: околу 120 збора и по еден пример
Ограничување: без непроверени статистички податоци

Појасната и поконкретна инструкција може да помогне резултатот да биде порелевантен и покорисен за задачата. Сепак, и таков резултат може да содржи неточна информација, измислен податок, непостоен извор, преедноставување или пристрасно претставување.

Затоа **квалитетот на инструкцијата и точноста на резултатот се две различни прашања.**

Рефлексија – што научив и каде ќе го применам: 5 минути

Учениците ги дополнуваат реченициите:

„Систем за препораки и генеративна ВИ се разликуваат затоа што...“

„Поконкретната инструкција може да биде корисна затоа што...“

„И кога резултатот од ВИ звучи уверливо, ќе...“

Можен одговор:

„...проверам дали информациите што ги содржи се точни.“

Заклучок: Генеративната ВИ создава нов резултат како одговор на инструкција, додека системот за препораки избира или рангира постојна содржина. Појасната инструкција може да даде порелевантен резултат, но не гарантира негова фактичка точност. Уверлив одговор и проверена информација не се исто.

ЧАС 2: МОЖНОСТИ И РИЗИЦИ ОД ВИ

СТАНДАРД ЗА ОЦЕНУВАЊЕ	**Идентификува можности, ризици и потребна човечка проверка.**
КЛУЧНИ ПОИМИ	**ВИ-текст, ВИ-слика, ВИ-видео, корист, ризик, пристрасност, неточност, приватност, човечка проверка.**
РЕСУРСИ	**Три измислени сценарија, работен лист „Корист – ризик – проверка“.**

НАСОКИ ЗА РЕАЛИЗАЦИЈА НА ЧАСОТ

Генеративната ВИ може да биде корисна за различни задачи: да објасни сложен поим со поедноставен јазик, да предложи идеи, да помогне при организирање текст или да понуди почетна точка за истражување.

Корисниот резултат, сепак, треба да се процени според задачата за која ќе се употреби. Резултатот од генеративна ВИ може:

- ⟶ да содржи неточни или измислени информации;
- ⟶ да изостави важен контекст;
- ⟶ да понуди едностран или пристрасен приказ;
- ⟶ да звучи сигурно и уверливо и кога содржи грешка;
- ⟶ да создаде ризик за приватноста кога во алатката се внесуваат лични или чувствителни податоци.

Затоа при секоја употреба се разгледуваат три прашања:

За што ја користам ВИ?	Што може да биде проблематично во резултатот?	Што треба да проверам пред да го употребам?

Различните задачи бараат различно ниво на проверка. Колку се поголеми можните последици од грешката, толку е поважна проверката со релевантни извори и, кога е потребно, со соодветно стручно лице.

Предизвик „Иста алатка – различен ризик“: 5 минути

Учениците работат во парови и разгледуваат две измислени ситуации:

Ситуација А: „ВИ предлага име за училиштен клуб.“

Ситуација Б: „ВИ дава здравствена информација врз основа на опишани симптоми.“

Предизвик: Паровите треба да одлучат во која ситуација грешката може да има посериозни последици и да предложат како би постапиле пред да го употребат одговорот.

Неколку парови накратко ги образложуваат своите одговори.

Насочувачки прашања:

- ☑ **Што може да се случи ако предложеното име за клубот не е соодветно?**
- ☑ **Какви последици може да има неточна здравствена информација?**
- ☑ **Дали двата одговори треба да ги проверуваме на ист начин?**
- ☑ **Од што треба да зависат начинот и внимателноста на проверката?**

Заклучок: Од предизвикот се издвојува дека ризикот не зависи само од тоа дали ВИ може да погреши, туку и од последиците што може да ги има грешката. Колку се посериозни можните последици, толку е поважна проверката преку релевантни и стручни извори. ВИ-одговор за здравствени прашања не е замена за процена од здравствен работник.

Активност „Корист – ризик – проверка“: 25 минути

Учениците работат во групи. За секое сценарио ја пополнуваат табелата:

Корисна примена на ВИ	Можен ризик	Што треба да провериме?

Сценарио А: Учење

Ученик не го разбира поимот „ефект на стаклена градина“ и бара од ВИ: **„Објасни ми го ефектот на стаклена градина со едноставни зборови и со пример.“**

ВИ дава јасно и лесно разбирливо објаснување.

Насочувачки прашања

- [ ] **Во што може да помогне ВИ?**
- [ ] **Дали едноставното објаснување секогаш е и целосно?**
- [ ] **Што може да се изгуби при преедноставување?**
- [ ] **Со кои извори може да се спореди одговорот?**
- [ ] **Кои делови од одговорот би требало да се проверат?**

Можен заклучок:

Корисна примена: дополнително објаснување или поинаков начин на претставување на поимот.

Можен ризик: неточност, преедноставување или изоставување важен дел.

Човечка проверка: споредба со учебник, материјал од наставата или друг релевантен образовен извор.

Од примерот се забележува дека **ВИ може да помогне во разбирањето, а проверените образовни извори останууваат важни за потврдување на содржината.**

Сценарио Б: Информирање

Ученик прашува: **„Кои биле најважните причини за еден историски настан? Или: „Што се случи со новата мерка што беше објавена оваа недела?“**

ВИ дава детален одговор со имиња, датуми и други фактички тврдења.

Насочувачки прашања

- [ ] **Кои делови од одговорот можат да се проверат?**
- [ ] **Дали информацијата може да биде застарена?**
- [ ] **Како ќе провериме дали наведените имиња, датуми и податоци се точни?**
- [ ] **Дали одговорот покажува од каде потекнува секое тврдење?**
- [ ] **Кои извори се најсоодветни за проверка на конкретната тема?**

Можен заклучок:

Корисна примена: почетен преглед на тема, објаснување поими или предлагање прашања за понатамошно истражување.

Можен ризик: неточен датум, измислен факт или извор, застарена информација, изоставен контекст или едностран приказ.

Човечка проверка: споредба со релевантни документи, учебници, институционални, стручни или проверени медиумски извори, зависно од темата.

Кога резултатот содржи **проверливи фактички тврдења**, тие се проверуваат во извори што се соодветни за конкретната тема.

Сценарио В: Креирање

Училиштен клуб подготвува постер за еколошка акција.

Учениците бараат: **„Предложи пет идеи за слоган и распоред на постер за акција за чистење на училишниот двор."**

Насочувачки прашања

- ☑ **Во кој дел од задачата ВИ може да заштеди време?**
- ☑ **Дали првиот предлог мора да биде и најдобар?**
- ☑ **Дали идеите одговараат на публиката и целта?**
- ☑ **Дали има стереотипни, несоодветни или нејасни формулации?**
- ☑ **Кој одлучува што ќе биде употребено во конечниот постер?**

Можен заклучок:

Корисна примена: создавање идеи, варијации и почетни концепти.

Можен ризик: генерички или несоодветни идеи, стереотипи, неточен текст или содржина што не одговара на целта.

Човечка проверка: избор, доработка, проверка на текстот и процена дали резултатот одговара на публиката и целта.

Конечната одлука за тоа што ќе се употреби останува кај ученикот или тимот што ја создава содржината.

Дополнителна ситуација – што внесуваме во ВИ?: 5 минути

Се разгледува примерот: **„За да добие совет, ученик копира цел приватен разговор со другар во ВИ-алатка."**

Насочувачки прашања

- ☑ **Чии лични податоци може да има во разговорот?**
- ☑ **Дали сите детали се неопходни за да се постави прашањето?**
- ☑ **Како може истата ситуација да се опише без имиња и лични детали?**
- ☑ **Што е потребно да провериме за начинот на кој алатката ги обработува внесените информации?**

Од примерот се издвојува дека при користење генеративна ВИ важно е да размислуваме **и за резултатот што го добиваме и за информациите што ги внесуваме.**

Дискусија „Колкав е ризикот?“: 5 минути

Учениците ги распределуваат примерите според можните последици од грешката.

ПОМАЛ РИЗИК: идеја за име, наслов или распоред на постер.

СРЕДЕН РИЗИК: резиме за училишна задача, објаснување поим, фактички податоци за презентација.

ПОГОЛЕМ РИЗИК: здравствени, правни, безбедносни, финансиски или други информации кај кои погрешен резултат може да има сериозни последици.

Насочувачки прашања

- ☑ **Што се менува кога последиците од грешката стануваат поголеми?**
- ☑ **Кога е доволно сами да го споредиме резултатот со релевантен извор?**
- ☑ **Во кои ситуации е важно да се консултира стручно лице?**
- ☑ **Кога одговорот од ВИ може да послужи само како почетна информација, а не како основа за одлука?**
- ☑ **Дали добро формулиран и уверлив одговор значи дека ризикот е помал?**

Генеративната ВИ може да биде корисна за учење, информирање и создавање идеи, но различните употреби носат различен ризик. Колку се поголеми можните последици од грешката, толку се поважни човечката процена, проверката со соодветни извори и внимателното користење на резултатот.

Рефлексија – што научив и каде ќе го применам: 5 минути

Учениците ги дополнуваат реченициите:

„Колку се поголеми последиците од можната грешка, толку...“

„Пред да употребам резултат од ВИ, ќе размислам...“

„Кога внесувам информации во ВИ-алатка, ќе внимавам...“

Можни продолженија:

- **„...повнимателно треба да го проверам резултатот.“**
- **„...поважни стануваат релевантните и авторитетните извори.“**
- **„...помалку треба да се потпирам само на одговорот од ВИ.“**
- **„...дали внесувам лични или чувствителни податоци.“**
- **„...дали резултатот може да влијае врз важна одлука.“**

ЧАС 3: ПРОВЕРКА НА ВИ-ГЕНЕРИРАНИ ИНФОРМАЦИИ

СТАНДАРД ЗА ОЦЕНУВАЊЕ	**Ги издвојува тврдењата во ВИ-одговор што треба да се проверат и разликува точно, сомнително, неточно и непроверливо тврдење.**
КЛУЧНИ ПОИМИ	**ВИ-одговор, тврдење, ВИ-генерирана неточност („халуцинација“), извор, доказ, проверка, точност, веродостоен извор.**
РЕСУРСИ	**Однапред подготвен ВИ-одговор со неколку проверливи тврдења, компјутери со интернет или отпечатени извори, работен лист „Провери го ВИ-одговорот“.**

НАСОКИ ЗА РЕАЛИЗАЦИЈА НА ЧАСОТ

Генеративната ВИ може да создаде одговор што звучи јасно, уверливо и стручно, а сепак да содржи неточна или измислена информација.

Во ВИ-одговор може да има:

- точни информации;
- делумно точни информации;
- застарени податоци;
- погрешно поврзани факти;
- измислени имиња, бројки, цитати или извори.

Затоа е важно да се направи разлика: **ВИ може да создаде тврдење. Изворите и доказите ни помагаат да утврдиме дали тврдењето е точно.**

Фокусот на часот е на **проверливите фактички тврдења**, како датуми, бројки, имиња, настани, документи и други информации што може да се споредат со релевантни извори.

Не е потребно секоја реченица од еден ВИ-одговор да се проверува на ист начин. Прво се издвојуваат тврдењата што се важни за задачата и што можат фактички да се потврдат.

Предизвик „Пронајди го сомнителниот податок!“: 5 минути

Учениците работат во парови и разгледуваат однапред подготвен пример на ВИ-одговор:

„Охридското Езеро е едно од најстарите езера во Европа. Се наоѓа меѓу Северна Македонија и Албанија и е познато по големиот број ендемични видови. Охридскиот Регион бил впишан на Листата на светско наследство на УНЕСКО во 1985 година.“

Предизвик: Паровите имаат две минути да издвојат најмалку три тврдења што можат фактички да се проверат. Потоа избираат еден конкретен податок што прво би го провериле и предлагаат извор што би им помогнал.

Неколку парови накратко ги споделуваат своите одговори.

Насочувачки прашања:

- ☑ **Кои делови од одговорот можеме фактички да ги провериме?**
- ☑ **Кои датуми, имиња или други конкретни податоци би ги провериле прво?**
- ☑ **Каде би ја провериле годината на впишување на Охридскиот Регион на Листата на светско наследство?**
- ☑ **Дали уверливиот начин на кој е напишан текстот е доказ дека информациите се точни?**

По првичната анализа се открива дека во примерот намерно е внесена неточна година. За проверка на овој податок се користат информациите на УНЕСКО: природните вредности на Охридскиот Регион се впишани во 1979 година, а културните вредности во 1980 година.

Клучно прашање: „Каков доказ ни е потребен за да утврдиме дали секое од тврдењата е точно?“

Од предизвикот се издвојува заклучокот дека ВИ-одговор може да содржи точни информации и неточен податок во ист текст. Уверливата формулација не е замена за проверка преку релевантни извори.

Активност „Провери го ВИ-одговорот“: 25 минути

Учениците работат во парови или мали групи. Секоја група проверува едно или повеќе фактички тврдења од подготвениот ВИ-одговор.

1. Издвој го точното тврдење

Наместо широко да формулираат: „ВИ пишува за Охридското Езеро“, учениците го издвојуваат конкретното тврдење: **„Охридскиот Регион бил впишан на Листата на светско наследство на УНЕСКО во 1985 година.“**

Јасно формулираното тврдење овозможува попрецизна проверка.

2. Определи каков извор е соодветен

Учениците прво размислуваат **кој извор е најрелевантен за конкретното тврдење.**

На пример:

статус на светско наследство	→	официјална страница или документ на УНЕСКО;
статистички податок	→	официјална статистичка институција;
закон или одлука	→	официјален документ или институција;
научно тврдење	→	релевантна научна или стручна публикација;
историски факт	→	релевантни историски извори, стручна литература или институционални архиви.

Од примерите се забележува дека **веродостојноста на изворот се проценува и според тоа колку е соодветен за конкретното тврдење.**

3. Провери најмалку два релевантни извори

Учениците ги запишуваат резултатите во работниот лист.

Работен лист „Провери го ВИ-одговорот“
Тврдење:
Извор 1:
Кој стои зад изворот:
Што покажува изворот:
Извор 2:
Кој стои зад изворот:
Што покажува изворот:
Дали изворите се согласуваат:
Најсилен доказ:
Што покажуваат доказите:

Заклучок

☐ **точно**

☐ **сомнително / потребна е дополнителна проверка**

☐ **неточно**

☐ **непроверливо со достапните извори**

Последната можност е, исто така, валиден резултат од проверката. Недостигот на доказ не треба автоматски да се претвора во заклучок дека тврдењето е неточно.

Насочувачки прашања

- ☑ **Дали изворот навистина се однесува на истото тврдење?**
- ☑ **Кој е авторот или институцијата зад него?**
- ☑ **Кога е објавена информацијата?**
- ☑ **Дали датумот е важен за конкретното тврдење?**
- ☑ **Дали изворот се повикува на оригинален документ или податок?**
- ☑ **Дали вториот извор носи дополнителна потврда или само го пренесува првиот?**
- ☑ **Дали доказите го потврдуваат целото тврдење или само дел од него?**

Посебно се издвојува разликата меѓу **два извори и две независни потврди.**

Два линка не мора да значат две независни потврди.

Ако два медиуми пренесуваат информација од ист документ или соопштение, и двата може да водат кон ист првичен извор.

Пример за заклучок

За тврдењето: **„Охридскиот Регион бил впишан на Листата на светско наследство на УНЕСКО во 1985 година“,**

по проверката учениците може да формулираат: **„Тврдењето е неточно во однос на годината. Проверените извори покажуваат дека природните вредности на Охридскиот Регион се впишани во 1979 година, а културните вредности во 1980 година. Затоа годината 1985 од ВИ-одговорот не е потврдена.“**

Заклучокот се однесува **на конкретната грешка,** а не на целиот ВИ-одговор.

Не се заклучува: „Сè што кажува ВИ е погрешно“,

туку прецизно се наведува **кое тврдење е потврдено, неточно или недоволно поткрепено.**

ВИ-генерирана неточност: 5 минути

Генеративната ВИ може да создаде информација што изгледа веродостојно, но е неточна или измислена. За ова често се користи и терминот **„халуцинација на ВИ“.**

На пример, ВИ може да:

- ⟶ наведе непостојна книга;
- ⟶ измисли автор;
- ⟶ даде погрешен датум;
- ⟶ создаде цитат што не постои во наведениот извор;
- ⟶ наведе непостоен научен труд или линк;
- ⟶ поврзе неколку точни информации во неточен заклучок.

Клучната тешкотија е што **неточниот резултат може да биде формулиран со истата сигурност и јасност како и точниот.**

Затоа тонот на ВИ-одговорот не се користи како доказ за неговата точност.

Завршна дискусија: 5 минути

Главното прашање е:

„Зошто ‘ВИ го кажа тоа’ не е доволен извор за фактичко тврдење?“

Насочувачки прашања

- ☑ **Можеме ли од ВИ-одговорот секогаш да утврдиме од каде потекнува конкретното тврдење?**
- ☑ **Што правиме кога ВИ наведува извор?**
- ☑ **Дали наведениот извор треба и самостојно да се провери?**
- ☑ **Зошто ни е потребен доказ до кој и друг може повторно да пристапи и да го провери?**
- ☑ **Како постапката се поврзува со проверката на информации од претходната тема?**

Во завршната дискусија се заокружува постапката:

тврдење	⟶	соодветен извор	⟶	втор релевантен извор	⟶	споредба на доказите	⟶	заклучок

Заклучок: ВИ-одговорот може да биде почетна точка за истражување, но проверливото тврдење се потврдува преку релевантни извори и докази. Уверливиот начин на кој е формулиран одговорот не ја заменува проверката.

Рефлексија – што научив и каде ќе го применам: 5 минути

Учениците ги дополнуваат реченициите:

„На овој час научив дека уверлив ВИ-одговор...“

„Ако ВИ ми даде конкретен датум, бројка, име или друг факт, ќе...“

„Ако два извори ја пренесуваат истата информација од ист првичен извор, тоа значи дека...“

Можни продолженија:

„...не е сам по себе доказ дека информацијата е точна.“

„...ќе го проверам во релевантни и веродостојни извори.“

„...ќе проверам дали наведениот извор навистина постои и дали го потврдува тврдењето.“

„...не мора да имам две независни потврди.“

ЧАС 4: СИНТЕТИЧКИ МЕДИУМИ И ДИПФЕЈК СОДРЖИНИ

СТАНДАРД ЗА ОЦЕНУВАЊЕ	**Објаснува што се синтетички медиуми и зошто визуелните знаци се само почетни индиции.**
КЛУЧНИ ПОИМИ	**Синтетички медиум, дипфејк, манипулиран глас, манипулирана фотографија, манипулирано видео, доверба, индиција, доказ.**
РЕСУРСИ	**Однапред подготвени примери на фотографии, кратки видеа или аудиоснимки, картички „Индиција или доказ?“, работен лист за проверка.**

НАСОКИ ЗА РЕАЛИЗАЦИЈА НА ЧАСОТ

Синтетички медиуми се фотографии, видеа, аудиоснимки или други содржини што се целосно или делумно создадени со дигитални системи, вклучително и генеративна ВИ.

Дипфејк најчесто се однесува на синтетичка или манипулирана аудиовизуелна содржина во која изгледа како реално лице да кажало или направило нешто што всушност не го кажало или направило.

Важно е да се направат две разлики:

- не секоја ВИ-генерирана слика е дипфејк;
- не секоја дигитално изменета фотографија, видеоснимка или аудиоснимка е создадена со ВИ.

Необични прсти, неправилни букви, чудни сенки, несоодветни одрази или неприроден звук може да бидат **индиции за дополнителна проверк**а, но сами по себе не докажуваат дека содржината е создадена или изменета со ВИ. Такви појави може да бидат резултат и на компресија, слаб квалитет, осветлување, агол на снимање или друга дигитална обработка.

Истовремено, современа синтетичка содржина може да изгледа убедливо и да нема лесно забележливи неправилности.

Затоа клучното прашање е: **„Кои докази ни помагаат да утврдиме од каде потекнува содржината, во каков контекст е создадена и дали навистина го поткрепува тврдењето со кое е споделена?“**

Предизвик „Трага или доказ?“: 10 минути

Учениците работат во парови и разгледуваат пет однапред подготвени примери или описи:

1. Прсти: На фотографија од човек што држи чаша еден прст изгледа како да се спојува со друг или не е јасно каде завршува.
2. Сенка: На фотографија од стол осветлен од прозорец сенката паѓа во насока што изгледа неусогласена со видливиот извор на светлина.
3. Глас: Во аудиоснимка гласот нагло ја менува висината или ритамот среде реченица, без јасна причина во говорот.
4. Натпис: На фотографија од продавница дел од буквите на таблата се нечитливи, неправилно обликувани или изгледаат како да се споени.
5. Одраз: На фотографија од човек пред огледало положбата на раката во одразот изгледа различно од положбата на раката на човекот.

Предизвик: Секој пар избира два примери и има три минути да одговори на три прашања:

- ⟶ Што точно забележуваме?
- ⟶ Кое друго објаснување, освен употреба на ВИ, би можело да постои?
- ⟶ Што дополнително треба да провериме за да го утврдиме потеклото на содр жината?

Неколку парови накратко ги споделуваат своите одговори.

Дополнителен предизвик: Се поставува прашањето:

„Ако на фотографијата или видеото нема ниту една забележлива неправилност, дали тоа докажува дека содржината е автентична?“

Насочувачки прашања

- ☑ **Дали необичните прсти или сенки може да имаат и друго објаснување?**
- ☑ **Дали неправилност во звукот може да биде последица на снимањето или обработката?**
- ☑ **Кои информации за изворот и потеклото би ни помогнале?**
- ☑ **Може ли ВИ-генерирана содржина да изгледа уверливо и без забележливи неправилности?**

Заклучок: Необичен визуелен или звучен елемент е причина за дополнителна проверка, а не конечен доказ дека содржината е создадена со ВИ. И отсуството на видливи неправилности не ја докажува автентичноста. За заклучок се потребни дополнителни информации за изворот, потеклото и контекстот на содржината.

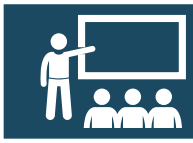

ГЛАВЕН ДЕЛ ОД ЧАСОТ

Активност „Индиција или доказ?“: 20 минути

Учениците добиваат картички на кои се наведени само примерите, без однапред означена категорија и без објаснување за секој пример.

Пред распределбата се претставуваат трите категории:

МОЖНА ИНДИЦИЈА	ПОСИЛЕН ДОКАЗ	НЕДОВОЛНО ЗА ЗАКЛУЧОК

Учениците ги распределуваат картичките и го образложуваат својот избор. Потоа заеднички се споредуваат одговорите и се разгледуваат објаснувањата што следуваат по примерите.

Примери**: „На раката се гледаат необично прикажани прсти.“**

Можна индиција – може да биде причина за проверка, но може да има и друго објаснување.

„Текстот на таблата во заднина е заматен и дел од буквите изгледаат необично.“

Можна индиција – потребни се дополнителни проверки.

„Гласот во снимката има необични промени во интонацијата.“

Можна индиција – самиот звук не е доволен за заклучок.

„Ја пронајдовме најраната достапна објава на снимката и можеме да утврдиме кој ја објавил и во каков контекст.“

Посилен доказ за потеклото и контекстот – но и понатаму се проверува што точно прикажува или содржи снимката.

„Постојат две независни снимки од истиот настан од различни извори.“

Посилен доказ дека настанот се случил, иако тоа само по себе не утврдува дали конкретната спорна снимка е изменета.

„Лицето или институцијата наведува дека снимката што кружи е изменета и објавува подолга или оригинална верзија за споредба.“

Релевантен доказ што треба да се спореди со спорната содржина.

„На фотографијата има лошо осветлување.“

Недоволно за заклучок – лошото осветлување не докажува употреба на ВИ.

„Не успеавме да ја пронајдеме оригиналната снимка.“

Недоволно за заклучок – тоа е причина за претпазливост, но не докажува дека снимката е синтетичка.

Насочувачки прашања

- ☑ **Што точно ни кажува оваа индиција?**
- ☑ **Кои други објаснувања се можни?**
- ☑ **Дали доказот се однесува на потеклото, на контекстот или на самата содржина?**
- ☑ **Дали доказот директно го менува заклучокот?**
- ☑ **Кој дополнителен доказ би ја направил проценатa посигурна?**

Особено се споредуваат два вида наоди: **„Раката изгледа необично“ и „Пронајдовме постара верзија на снимката во која лицето кажува нешто различно, а спорната верзија се појавила подоцна.“**

Вториот наод обезбедува многу посилна основа за проверка затоа што овозможува **директна споредба на содржината и нејзиниот контекст.**

Активност „Провери ја сомнителната снимка“: 10 минути

Учениците добиваат измислено сценарио: **На социјална мрежа кружи кратко видео во кое директор на измислена институција наводно најавува дека од утре сите активности се откажуваат. Видеото е објавено од непознат профил и брзо се споделува.**

Учениците ја применуваат постапката:

1. Извор
Кој ја објавил снимката? Дали можеме да утврдиме од каде потекнува?

2. Датум
Кога се појавила снимката? Постојат ли постари верзии?

3. Оригинална или подолга верзија
Постои ли подолга снимка на официјален или друг релевантен извор?

4. Контекст
Што било кажано пред и по спорниот дел? Дали краткиот исечок го менува значењето?

5. Дополнителни потврди
Дали релевантни независни извори потврдуваат дека најавата навистина била дадена?

Работен лист

Што проверивме?	Што откривме?	Што сè уште не знаеме?
Извор		
Датум		
Оригинална или подолга верзија		
Контекст		
Дополнителни потврди		

Ако учениците забележат: **„Усните и звукот не изгледаат совршено усогласени“**, тоа се бележи како: **„Индиција што бара дополнителна проверка“ а не како: „Докажано е дека видеото е дипфејк.“**

Кога достапните докази не се доволни, оправдан заклучок е: **„Со достапните докази не можеме да потврдиме дали снимката е автентична, па не можеме да ја користиме како сигурна потврда за тврдењето.“**

Ова е важен резултат од проверката. **„Не можеме да потврдиме“** не значи **„докажавме дека е лажно.“**

За крај се споредуваат:

„Чудни прсти“	**⟶**	**индиција и причина за проверка.**
„Пронајдовме оригинална снимка во која спорниот дел не постои, а изменетата верзија се појавила подоцна“	**⟶**	**многу посилен доказ дека содржината била изменета.**

Заклучок: Визуелните и звучните неправилности можат да бидат индиции, но не се доказ сами по себе дека содржината е создадена или изменета со ВИ. Проверката се потпира на потеклото, датумот, оригиналната содржина, контекстот и другите релевантни докази.

Рефлексија – што научив и каде ќе го применам: 5 минути

Учениците ја дополнуваат реченицата:

„Кога проверувам сомнителна фотографија, видео или аудиоснимка, мојот заклучок првенствено ќе го засновам на...“

Можни продолженија:

„...изворот и потеклото.“

„...датумот.“

„...оригиналната или подолгата верзија.“

„...контекстот.“

„...дополнителни релевантни извори.“

„...повеќе поврзани докази, а не на една визуелна или звучна неправилност.“

ЧАС 5: ЕТИЧКО И ТРАНСПАРЕНТНО КОРИСТЕЊЕ ВИ

СТАНДАРД ЗА ОЦЕНУВАЊЕ	**Формулира правила за безбедно, етичко и транспарентно користење ВИ.**
КЛУЧНИ ПОИМИ	**Етика, транспарентност, авторство, плагијат, приватност, авторски права, одговорност.**
РЕСУРСИ	**Измислени сценарија, работен лист „Кој ја направи работата?“, пример за кратка изјава за употреба на ВИ**

НАСОКИ ЗА РЕАЛИЗАЦИЈА НА ЧАСОТ

Етичкото користење ВИ зависи од **целта на употребата, обемот на помошта, правилата на конкретната задача и начинот на кој придонесот на ВИ е прикажан.**

Постои разлика меѓу користење ВИ за јазична доработка на сопствен текст, барање идеи или можни структури, користење како почетна помош при истражување и генерирање значителен дел или целата содржина што потоа се предава како сопствена работа.

Кога ученикот предава задача, треба да може да објасни **што направил самостојно, како ја користел ВИ, кои информации ги проверил и како стигнал до конечниот резултат.**

Одговорноста за конечната содржина останува кај лицето што ја користи и ја предава. Тоа подразбира проверка на фактите и изворите, почитување на правилата на задачата и внимателно постапување со личните и чувствителните податоци.

Клучните прашања се:

„За што ја користев ВИ?“
„Што направив јас?“
„Што проверив?“
„Дали правилата на задачата ја дозволуваат оваа употреба?“
„Дали треба да наведам како ја користев ВИ?“

Воведна дискусија: 5 минути

Учениците споредуваат две ситуации:

Ученик сам го пишува текстот, а ја користи ВИ само за проверка на јазикот.

Ученик бара ВИ да ја напише целата задача и ја предава без измени како своја.

Насочувачки прашања

- [ ] **Дали улогата на ВИ е иста во двата случаи?**
- [ ] **Кој ја создал суштинската содржина?**
- [ ] **Во кој случај ученикот има поголем сопствен придонес?**
- [ ] **Што треба да биде проверено?**
- [ ] **Дали правилата на задачата може различно да ги третираат овие две употреби?**

Од споредбата се издвојува дека **не е доволно само да знаеме дали била користена ВИ; важно е да знаеме за што и во кој обем била користена.**

Активност „Колку учествуваше ВИ?“: 20 минути

Учениците работат во групи и анализираат три ситуации.

Сценарио А: Јазична помош

Ученикот самостојно го истражува прашањето, ги избира изворите и го пишува текстот. Потоа внесува инструкција: **„Провери го текстот за јазични грешки и предложи појасни формулации, без да додаваш нови факти.“**

Насочувачки прашања

- [ ] **Кој ја извршил истражувачката работа?**
- [ ] **Кој ја создал основната содржина?**
- [ ] **Каков е придонесот на ВИ?**
- [ ] **Што треба да провери ученикот во предложените измени?**
- [ ] **Дали некоја измена го менува значењето?**
- [ ] **Што бараат правилата на задачата во однос на наведувањето на ВИ?**

Од примерот се забележува дека **јазичната помош не ја отстранува потребата ученикот да ги прегледа и одобри измените и да остане одговорен за конечниот текст.**

Сценарио Б: Помош при планирање

Ученикот бара: **„Предложи три можни структури за презентација за загадувањето на воздухот.“**

Потоа самостојно избира една структура, истражува, наоѓа извори, ги проверува податоците, го пишува текстот и ја изработува презентацијата.

Насочувачки прашања

- [ ] **Што придонела ВИ?**
- [ ] **Кои делови од работата ги направил ученикот?**
- [ ] **Дали предложената структура е извор или доказ за фактичките тврдења?**
- [ ] **Кој ја носи конечната одлука за структурата?**
- [ ] **Кој е одговорен за точноста на содржината?**
- [ ] **Дали правилата на задачата бараат да се наведе употребата на ВИ?**

Од анализата се издвојува дека **идејата или предложената структура може да помогне во планирањето, но не ги заменува истражувачката работа, проверката на изворите и авторските одлуки на ученикот.**

Сценарио В: Целосно генерирана задача

Ученикот внесува: **„Напиши ми есеј од 1.000 зборови на оваа тема.“**

Потоа го копира добиениот текст и го предава под свое име, без проверка и без да ја наведе употребата на ВИ.

Насочувачки прашања

- [ ] **Кој го создал најголемиот дел од текстот?**
- [ ] **Што е сопствен придонес на ученикот?**
- [ ] **Може ли ученикот да објасни како е изработен текстот?**
- [ ] **Како ќе знае дали фактите и изворите се точни?**
- [ ] **Што ако во текстот има непостоен извор или измислен податок?**
- [ ] **Дали ваквата употреба е дозволена според правилата на задачата?**
- [ ] **Што е проблематично ако генерираниот текст се претстави како самостојно изработена работа?**

Важно е да се избегне поедноставувањето дека **секоја содржина создадена со ВИ автоматски е плагијат.**

Проблем со академската чесност се појавува кога ученикот **претставува генериран или друг туѓ придонес како сопствен, спротивно на правилата на задачата или без потребната транспарентност.**

Работен лист

Сценарио	Каква беше улогата на ВИ?	Што направи ученикот?	Што треба да се провери?	Дали треба да се наведе употребата на ВИ?	Дали употребата е дозволена според правилата на задачата?
А					
Б					
В					

За сите три сценарија се разгледува прашањето: **„Кој може да застане зад конечната содржина и да објасни како е создадена?“**

Од дискусијата се издвојува дека одговорното авторство подразбира **сопствен придонес, избор, проверка, носење одлуки и способност да се објасни начинот на кој е создадена работата.**

Дискусија – Приватност и туѓо творештво: 5 минути

Се разгледуваат две дополнителни ситуации.

Приватност

Ученик внесува цел приватен разговор со соученик во ВИ-алатка за да побара совет.

Насочувачки прашања

- ☑ **Чии лични податоци се содржани во разговорот?**
- ☑ **Кои од тие податоци се навистина потребни?**
- ☑ **Како може да се опише ситуацијата без имиња и препознатливи детали?**
- ☑ **Што треба да знаеме за начинот на кој алатката ги обработува внесените информации?**

Од примерот се издвојува правилото: **Во ВИ-алатка внесуваме само информации што се потребни за задачата и внимаваме на својата и приватноста на другите.**

Авторски права и туѓо творештво

Се разгледува пример: Ученик бара од ВИ да создаде текст или визуелна содржина што многу блиску го имитира препознатливиот стил на конкретен автор, а потоа резултатот го претставува како целосно сопствено творештво.

Фокусот е на прашањата:

„Што е мој придонес?“
„На што или на кого се потпира создадената содржина?“
„Дали треба јасно да наведам како е создадена?“

Не е потребно навлегување во сложени правни прашања. Учениците треба да ја препознаат разликата меѓу **сопствен придонес, употреба на туѓи извори и придонес на ВИ-алатката.**

Активност – „Напиши изјава за употреба на ВИ“: 5 минути

Кога употребата на ВИ е дозволена и правилата бараат или препорачуваат транспарентност, кратка изјава може да покаже за што точно била користена.

Пример за изјава: **„При подготовката на задачата користев ВИ за _____. Изборот и проверката на изворите, проценета на информациите и конечната содржина се моја одговорност.“**

Пример: **„При подготовката на задачата користев ВИ за предлагање можни структури на текстот. Истражувањето, изборот на извори и конечниот текст ги изработив самостојно.“**

Или: **„Користев ВИ за јазична доработка на текстот. Ги прегледав предложените измени и сум одговорен/а за конечната верзија.“**

Учениците составуваат кратка изјава за едно од анализираните сценарија.

Транспарентното наведување не ја заменува проверката дали конкретната задача го дозволува тој начин на користење ВИ. **Употреба што е спротивна на правилата на задачата не станува дозволена само затоа што е наведена.**

Завршна дискусија: 5 минути

Насочувачки прашања

- ☑ **Дали секоја употреба на ВИ има исто влијание врз конечната работа?**
- ☑ **Кога придонесот на ВИ станува значителен?**
- ☑ **Зошто е важно ученикот да може да објасни како ја изработил задачата?**

- [ ] Кој ја проверува точноста на фактите и изворите?
- [ ] Што ни овозможува изјавата за употреба на ВИ?
- [ ] Дали транспарентноста може да го замени почитувањето на правилата?
- [ ] Како се поврзува приватноста со етичкото користење ВИ?

Заклучок: ВИ може да биде дел од процесот на работа, но етичката и транспарентна употреба бара јасно разграничување на нејзиниот придонес, почитување на правилата, проверка на содржината и преземање одговорност за конечниот резултат.

Рефлексија – што научив и каде ќе го применам: 5 минути

Учениците ги дополнуваат реченициите:

„Транспарентната употреба на ВИ значи...“

„Пред да користам ВИ за училишна задача, ќе проверам...“

„Кога предавам работа во која сум користел/а ВИ, моја одговорност е...“

Можни продолженија:

- **„...јасно да наведам за што сум ја користел/а.“**
- **„...да ги почитувам правилата на задачата.“**
- **„...да ги проверам фактите и изворите.“**
- **„...да ги заштитам личните и чувствителните податоци.“**
- **„...да ги прегледам предложените измени.“**
- **„...да можам да објаснам што е мој придонес и како е создадена конечната работа.“**

СТЕКНАТИ СТАВОВИ / ВРЕДНОСТИ: ТЕМА 5

Ученикот/ученичката:

- [ ] го користи ВИ-резултатот како материјал што бара процена и проверка;
- [ ] знае дека треба да ги проверува важните тврдења во веродостојни извори од областа;
- [ ] не внесува лични, чувствителни или доверливи податоци во ВИ-алатки;
- [ ] јасно наведува значајна помош од ВИ и ги почитува авторството и авторските права.

СЛЕДЕЊЕ И ФОРМАТИВНО ОЦЕНУВАЊЕ: ТЕМА 5

Активност	Што се следи / оценува – постигнување на стандардот	Оценувам преку
Алатка, препорака или создавање содржина?	Разликување традиционална дигитална алатка, систем за препораки и генеративна ВИ и образложување на разликата преку конкретен пример	Точност на класификацијата; препознавање што прави системот; образложување на изборот; разликување препорачување постојна содржина од создавање нов резултат
Анализа на сценарија „Корист – ризик – проверка“	Проценување можности и ризици од користење генеративна ВИ и предлагање соодветна човечка проверка според ситуацијата	Препознавање корисна примена; идентификување можен ризик; избор на соодветен начин на проверка; поврзување на нивото на проверка со можните последици од грешката
„Провери го ВИ-одговорот“	Проверување ВИ-генерирано фактичко тврдење, разликување точно, сомнително, неточно и непроверливо тврдење и формулирање заклучок врз основа на релевантни извори и докази	Јасно издвојување на тврдењето; избор на соодветни извори; споредување на најмалку два релевантни извори; разликување независна потврда од пренесување ист извор; точност и прецизност на заклучокот
„Индиција или доказ?“	Анализирање синтетичка или потенцијално манипулирана содржина и разликување индиција од посилен доказ	Точност при класификација на индициите и доказите; образложување зошто одреден знак не е доволен за заклучок; проверка на извор, датум и контекст; формулирање внимателен заклучок врз основа на достапните докази
Етички сценарија „Колку учествуваше ВИ?“	Проценување дали употребата на ВИ е етичка и транспарентна и разграничување на придонесот на ученикот и ВИ	Препознавање на улогата на ВИ; разликување сопствен и генериран придонес; препознавање ризици за приватноста и академската чесност; проверка дали употребата е во согласност со правилата на задачата; образложување кој ја носи одговорноста
Изјава за употреба на ВИ	Јасно и транспарентно наведување за што и во кој обем била користена ВИ и формулирање правило за безбедно, етичко и транспарентно користење ВИ	Прецизност на изјавата; јасно разграничување на придонесот на ВИ и ученикот; наведување што било проверено и изработено самостојно; усогласеност со правилата на задачата; јасност и применливост на формулираното правило

ТЕМА 6:

ОДГОВОРНО КРЕИРАЊЕ МЕДИУМСКИ СОДРЖИНИ И ЗАВРШЕН ПРОЕКТ

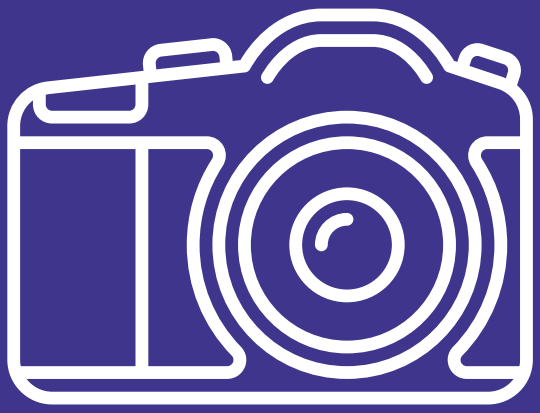

7 наставни часа

ВОВЕД

Последната тема ги поврзува знаењата и вештините развиени во текот на предметот во една практична задача. Учениците повеќе не се само публика што анализира медиумски содржини, туку стануваат **автори кои планираат, проверуваат, создаваат и презентираат сопствен медиумски производ.**

Во процесот на работа тие ги применуваат истите критериуми што ги користеле при анализата на туѓи содржини:

- ☑ **Дали имаме доволно докази за она што го тврдиме?**
- ☑ **Дали изворите се проверени и соодветно наведени?**
- ☑ **Кој е авторот и кому му се обраќаме?**
- ☑ **Дали насловот точно ја претставува содржината?**
- ☑ **Дали ги почитуваме приватноста и достоинството на другите?**
- ☑ **Дали фотографиите, видеата и другите визуелни елементи се соодветни и правилно употребени?**
- ☑ **Дали се почитуваат авторството и условите за користење туѓи содржини?**
- ☑ **Доколку е користена значајна помош од генеративна ВИ, дали таа е транспарентно наведена?**

Во оваа тема наставникот има првенствено **менторска улога**: им помага на учениците да го дефинираат проблемот, да ги проверат информациите, да го изберат соодветниот формат и да ја подобруваат содржината низ повеќе чекори.

Завршниот производ може да биде текст, постер, серија објави, аудиосодржина, видео, презентација или друг соодветен медиумски формат.

Медиумскиот производ се презентира во рамките на наставата. Неговото јавно објавување не е услов за постигнување на резултатите од учење. Доволно е производот да биде подготвен и презентиран пред класот, со кратко образложение на изборите, изворите и начинот на работа.

Главната цел е учениците да создадат точна, проверена, јасна, етичка и одговорно подготвена медиумска содржина.

ЧАС 1: ИЗБОР НА ТЕМА И ДЕФИНИРАЊЕ ПРОБЛЕМ

СТАНДАРД ЗА ОЦЕНУВАЊЕ	**Избира тема од јавен, локален или ученички интерес и формулира јасен проблем, публика и цел.**
КЛУЧНИ ПОИМИ	**Тема, јавен интерес, локален интерес, ученички интерес, проблем, публика, цел.**
РЕСУРСИ	**Работен лист „Локатор на проблеми“, табла или голем лист.**

НАСОКИ ЗА РЕАЛИЗАЦИЈА НА ЧАСОТ

Медиумскиот производ започнува со јасно определено прашање или проблем, а форматот се избира подоцна.

Клучното прашање е: **„Кој проблем сакаме да го истражиме или објасниме и кому му е важен?“**

Темата е поширока област, додека **проблемот** е поконкретна појава, прашање или недостаток што може да се истражи.

Проектот може да обработува прашање од поширок јавен интерес, но и тема од секојдневието на учениците, училиштето или локалната средина, доколку е релевантна за определена публика.

Воведна активност „Тема или проблем?“: 10 минути

Учениците ги споредуваат примерите:

Тема: Загадување

Премногу широко: „Ќе правиме проект за загадувањето.“

Поконкретен проблем: „Учениците немаат јасна информација каде во училиштето можат да селектираат различни видови отпад.“

Друг пример:

Тема: Дигитална безбедност

Поконкретен проблем: „Дел од учениците не знаат каде можат да пријават сомнителна или вознемирувачка порака на платформите што ги користат.“

Насочувачки прашања

- ☑ **Кој пример полесно може да се истражи?**
- ☑ **Кого го засега проблемот?**
- ☑ **Какви информации би требало да собереме?**
- ☑ **Која публика би имала корист од содржината?**
- ☑ **Што сакаме публиката да дознае, разбере или да направи?**

Од споредбата се забележува дека **колку е поконкретен проблемот, толку полесно можеме да определиме што треба да истражиме и што сакаме да ѝ пренесеме на публиката.**

Активност „Локатор на проблеми“: 30 минути

Учениците работат во тимови и предлагаат две или три можни теми од својата непосредна средина.

Темите може да се однесуваат на училиштето, локалната средина, младите, животната средина, безбедноста, информирањето, културата или слободното време.

Потоа тимот избира една тема и ја разработува:

Тема:

Конкретен проблем или прашање:

Кого го засега:

Зошто е важен:

Која е нашата публика:

Што сакаме публиката да дознае, разбере или да направи:

Пример

Тема: Информирање во училиштето

Конкретен проблем: Учениците често доцна дознаваат за промените во распоредот на активности.

Кого го засега: Учениците.

Зошто е важен: Доцното информирање може да доведе до пропуштени активности и забуна.

Публика: Ученици и училишна заедница.

Цел: Да утврдиме како се споделуваат информациите и да предложиме појасен начин на информирање.

Проверка на идејата

Тимовите ја проверуваат идејата преку четири прашања:

Дали проблемот е доволно конкретен?
Можеме ли да најдеме релевантни информации и извори?
Знаеме ли за кого ја создаваме содржината?
Можеме ли реално да го обработиме во времето што го имаме?

Премногу широк проблем се стеснува.

На пример: „Менталното здравје на младите“

може да стане: **„Каде учениците во нашето училиште можат да побараат поддршка кога им е потребна?“**

Рефлексија – што научив и каде ќе го применам: 5 минути

Секој тим ја претставува идејата во една реченица:

„Нашиот проблем е _____, го избравме затоа што _____, а содржината ќе биде наменета за _____.“

Другите ученици може да постават едно прашање:

„Дали е јасно што точно ќе истражувате?“

Во завршницата се издвојува дека **темата покажува за која област станува збор, а добро формулираниот проблем определува што конкретно ќе се истражува, за кого е важно и што сакаме публиката да разбере.**

ЧАС 2: ИСТРАЖУВАЊЕ И ПРОВЕРКА НА ИЗВОРИ

СТАНДАРД ЗА ОЦЕНУВАЊЕ	**Собира, проверува и избира релевантни информации и докази.**
КЛУЧНИ ПОИМИ	**Извор, доказ, проверка, релевантност, точност, веродостојност, цитирање извор.**
РЕСУРСИ	**Работен лист „Филтер за факти“, интернет или однапред подготвени материјали.**

НАСОКИ ЗА РЕАЛИЗАЦИЈА НА ЧАСОТ

Истражувањето започнува од **проблемот и прашањата што треба да се одговорат.**

Постапката е:

Проблем → **прашања** → **извори** → **докази** → **заклучок**

Целта е учениците да собираат информации што им помагаат да го разберат проблемот, вклучително и информации што можат да ја променат нивната почетна претпоставка.

Воведна дискусија: 5 минути

Учениците го разгледуваат прашањето: **„Што е подобро: прво да одлучиме што мислиме, па да бараме докази, или прво да поставиме прашања и да видиме што покажуваат изворите?“**

Се издвојува разликата меѓу истражување и барање информации што го потврдуваат однапред избраниот став.

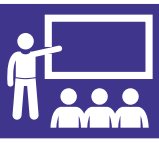

ГЛАВЕН ДЕЛ ОД ЧАСОТ

Активност „Филтер за факти“: 30 минути

Секој тим формулира 2-3 прашања што треба да ги одговори за својот проект.

На пример:

Проблем: Учениците немаат јасна информација каде можат да селектираат отпад во училиштето.

Прашања:

- ⟶ Дали во училиштето постојат места за селектирање?
- ⟶ Кои видови отпад се собираат?
- ⟶ Кој е одговорен за нивното празнење?
- ⟶ Дали учениците знаат каде се наоѓаат?

Потоа тимовите собираат релевантни извори.

Работен лист:

Извор	Автор / институција	Датум	Што тврди?	Каков доказ дава?	Како го проверивме?

Извор може да биде официјален документ или соопштение, релевантна веб-страница, стручен или медиумски текст, интервју, изјава, податок или друг доказ поврзан со проблемот.

Насочувачки прашања

- ☑ **Кој стои зад информацијата?**
- ☑ **Кога е објавена?**
- ☑ **Дали директно се однесува на нашето прашање?**
- ☑ **Со каков доказ е поткрепено тврдењето?**
- ☑ **Може ли да се спореди со друг релевантен извор?**
- ☑ **Кој доказ ни дозволува да го тврдиме ова?**

Фокусот е на избор на **неколку релевантни и проверливи извори.**

Завршна проверка: 5 минути

Секој тим избира:

Најсилен извор: изворот што најдиректно и најверодостојно го поддржува важното тврдење.

Извор што бара дополнителна проверка: изворот што дава помалку јасен или послаб доказ. Тимот образложува зошто.

Рефлексија – што научив и каде ќе го применам: 5 минути

Учениците ја дополнуваат реченицата: **„Пред да употребиме некоја информација во нашиот производ, ќе провериме...“**

Во завршницата се издвојува дека **медиумската содржина се гради врз прашања, релевантни извори и докази што можат повторно да се проверат.**

ЧАС 3: ФОРМАТ, ПУБЛИКА И ПОРАКА

СТАНДАРД ЗА ОЦЕНУВАЊЕ	**Избира формат според целта, публиката и достапните услови.**
КЛУЧНИ ПОИМИ	**Формат, публика, платформа, клучна порака, структура, сценарио, визуелно нацрт-сценарио.**
РЕСУРСИ	**Работен лист „Медиумски архитекти“, хартија или дигитална алатка за планирање.**

НАСОКИ ЗА РЕАЛИЗАЦИЈА НА ЧАСОТ

Форматот се избира според **публиката, пораката, комуникациската цел и расположливите ресурси.**

Истата тема може да се претстави преку текст, постер, карусел, видео, поткаст или комбинација од повеќе содржини.

Клучното прашање е: **„Кој формат најјасно ќе ја пренесе нашата проверена порака до публиката?“**

Воведна дискусија: 5 минути

Учениците разгледуваат пример:

Треба да се објаснат пет едноставни чекори за селектирање отпад.

Се споредуваат краток постер, карусел, петминутно видео и поткаст.

Насочувачки прашања

- ☑ **Кој формат овозможува информацијата брзо да се прегледа?**
- ☑ **Кој бара повеќе време од публиката?**
- ☑ **Кој формат одговара на местото каде што ќе се користи содржината?**
- ☑ **Дали најинтересниот формат секогаш е и најсоодветниот?**

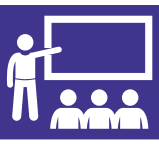

ГЛАВЕН ДЕЛ ОД ЧАСОТ

Активност „Медиумски архитекти“: 30 минути

Секој тим одговара:

Публика: Кому му е наменета содржината?

Клучна порака: Која е најважната информација што треба да ја запомни публиката?

Цел: Што сакаме публиката да разбере, почувствува или да направи?

Формат: Кој формат најдобро одговара на целта?

Ресурси: Со колку време, опрема, материјали и вештини располагаме?

Можни формати се текст, постер, карусел, краток поткаст, видео или мини кампања.

Откако ќе го изберат форматот, тимовите прават едноставен план:

- ⟶ за текст: наслов, вовед, главни информации, завршница;
- ⟶ за постер или карусел: распоред на информации и визуелни елементи;
- ⟶ за видео: сториборд со главните кадри;
- ⟶ за поткаст: кратко сценарио;
- ⟶ за мини кампања: поврзани содржини и нивниот редослед.

Фокусот е тимот да знае што ќе создава пред почетокот на продукцијата.

Завршна презентација: 5 минути

Секој тим накратко објаснува:

„Нашата публика е _____.“
„Главната порака е _____.“
„Го избравме форматот _____ затоа што _____.“

Рефлексија – што научив и каде ќе го применам: 5 минути

Учениците ја дополнуваат реченицата:

„Форматот е соодветен кога...“

Во завршницата се издвојува дека **форматот е средство за пренесување на пораката и треба да одговара на публиката, целта и ресурсите.**

ЧАС 4: ПРОДУКЦИСКО СТУДИО – ПРВА ВЕРЗИЈА

СТАНДАРД ЗА ОЦЕНУВАЊЕ	**Создава медиумски производ заснован на проверени информации.**
КЛУЧНИ ПОИМИ	**Медиумски производ, кратко видео, поткаст, постер, карусел, текст, кампања, визуелни елементи, уредување.**
РЕСУРСИ	**Материјалите од претходните часови, извори, сториборд или сценарио, компјутери или материјали за офлајн продукција.**

НАСОКИ ЗА РЕАЛИЗАЦИЈА НА ЧАСОТ

Тимовите веќе имаат дефиниран проблем, проверени извори, публика, порака и формат. Овој час е посветен на **создавање на првата целосна работна верзија.**

Работната верзија треба да овозможи да се процени:

„Дали пораката е јасна?“
„Дали фактите се проверени?“
„Дали структурата функционира?“

Тимски улоги

Во зависност од бројот на ученици, може да се распределат или комбинираат улоги: координатор, истражувач, проверувач, автор, визуелен уредник, аудио/видео уредник и презентер.

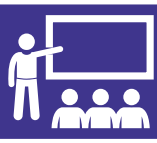

ГЛАВЕН ДЕЛ ОД ЧАСОТ

Продукција: 35 минути

Тимовите ја создаваат првата верзија.

Таа треба да содржи јасна главна порака, проверени факти, евидентирани извори, логична структура, содржина приспособена на публиката и соодветен наслов или вовед.

Клучното прашање при додавање факт е: **„Кој доказ го поддржува ова тврдење?“**

Ако нема соодветна дигитална опрема, рамноправни производи се и печатен постер, хартиен карусел, сториборд, сценарио за поткаст, текст или детално разработен нацрт.

Критериумите остануваат исти: **точност, извори, јасност, структура и одговорност.**

Менторска проверка: 5 минути

Тимовите ги разгледуваат прашањата:

Која е нашата главна порака?

Кој е најважниот факт и кој доказ го потврдува?

Кое тврдење бара дополнителен доказ?

Дали насловот точно ја претставува содржината?

Дали нешто е непотребно или нејасно?

Дали производот е разбирлив за избраната публика?

Секој тим определува **две конкретни работи за доработка.**

Рефлексија – што научив и каде ќе го применам: 5 минути

„Во следната верзија прво ќе подобриме _____ затоа што _____.“

Заклучокот е дека **првата верзија служи за проверка и подобрување, а фактичките тврдења уште од почеток треба да имаат јасна основа во проверени информации.**

ЧАС 5: ЕТИЧКИ УРЕДНИК

СТАНДАРД ЗА ОЦЕНУВАЊЕ	**Применува правила за јасност, визуелна етика, приватност, авторски права и инклузивен јазик.**
КЛУЧНИ ПОИМИ	**Точност, јасност, визуелна етика, приватност, достоинство, авторски права, инклузивен јазик, транспарентност.**
РЕСУРСИ	**Чек-листа „Етички уредник“, работната верзија од претходниот час.**

НАСОКИ ЗА РЕАЛИЗАЦИЈА НА ЧАСОТ

Пред презентацијата, тимот ја проверува содржината не само од визуелен и јазичен аспект, туку и според прашањата:

„Дали е точна?“
„Дали е претставена во соодветен контекст?“
„Дали ги почитува приватноста и достоинството?“
„Дали е транспарентно подготвена?“

Учениците сами ги забележуваат проблемите и носат уредувачки одлуки.

Воведна проверка: 5 минути

Се споредуваат: „Содржината изгледа добро“ и „Содржината е точна, проверена, јасна и одговорно подготвена.“

Учениците издвојуваат кои дополнителни прашања ги отвора вториот исказ.

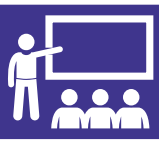

ГЛАВЕН ДЕЛ ОД ЧАСОТ

Чек-листа „Етички уредник“: 25 минути

Секој тим проверува:

- ☐ Секое важно фактичко тврдење има соодветен извор.
- ☐ Изворите се јасно наведени.
- ☐ Насловот точно ја претставува содржината.
- ☐ Лични податоци се вклучени само кога се релевантни и соодветни за задачата.
- ☐ Приватноста и достоинството на другите се почитувани.
- ☐ Содржината избегнува непотребно понижување, генерализирање и стереотипизација.
- ☐ Фотографиите, видеата и другите материјали имаат познато потекло и соодветен контекст.

☐ Авторството и условите за користење туѓа содржина се почитувани.
☐ Употребата на ВИ е наведена според правилата на задачата, кога тоа е потребно.
☐ Производот е јасен и разбирлив за избраната публика.

Еден ученик ја презема улогата на **етички уредник** и поставува прашања:

⟶ Од каде го знаеме ова?
⟶ Дали изворот директно го поддржува тврдењето?
⟶ Дали фотографијата е потребна?
⟶ Дали откриваме податок што не е релевантен?
⟶ Дали насловот оди подалеку од доказите?
⟶ Дали го знаеме авторот или потеклото на визуелниот материјал?
⟶ Дали користевме ВИ и дали треба да го наведеме тоа?
⟶ Дали публиката лесно ја разбира главната порака?

Финални корекции: 10 минути

Тимовите ги внесуваат потребните измени: прецизираат тврдење, додаваат извор, менуваат наслов, отстрануваат непотребен личен податок, менуваат визуелен материјал, додаваат информација за авторство или ВИ-помош или ја поедноставуваат структурата.

Завршна дискусија: 5 минути

Тимот одговара: **„Можеме ли одговорно да застанеме зад оваа содржина ако сега треба да ја претставиме пред публика?“**

Ако се потребни дополнителни измени, тимот прецизно наведува кои се тие.

Во завршницата се издвојува дека **финалната проверка опфаќа точност, извори, приватност, достоинство, авторство, контекст и транспарентност.**

ЧАС 6: ПРЕМИЕРА ПРЕД КЛАСОТ

СТАНДАРД ЗА ОЦЕНУВАЊЕ	Го презентира медиумскиот производ и го објаснува процесот на неговото создавање.
КЛУЧНИ ПОИМИ	Презентација, аргументација, публика, повратна информација.
РЕСУРСИ	Финален медиумски производ, краток образец за врсничка повратна информација.

НАСОКИ ЗА РЕАЛИЗАЦИЈА НА ЧАСОТ

Презентацијата не е само прикажување на финалниот производ. Тимовите објаснуваат **кои докази и одлуки стојат зад него.**

Фокусот е на процесот, аргументацијата и способноста да се образложат изборите.

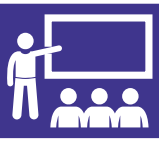

ГЛАВЕН ДЕЛ ОД ЧАСОТ

Презентација на тимовите: 35 минути

Секој тим одговара на пет прашања:

1. **Кој проблем го обработувавме?**
2. **Кои беа нашите најважни извори или докази?**
3. **Зошто го избравме овој формат и оваа публика?**
4. **Која уредувачка или етичка одлука ни беше најважна?**
5. **Што сакаме публиката да запомни или разбере?**

Потоа го прикажува финалниот производ.

Дополнително може да се одговори: **„Која одлука најмногу го подобри производот од првата до финалната верзија?“**

Врсничка повратна информација: 5 минути

Друг тим дава кратка повратна информација преку:

Силна страна: Што е јасно, добро аргументирано или успешно решено?

Прашање: Што сакаме подобро да разбереме?

Конкретен предлог: Што реално може да се подобри?

Наместо: „Одлично е“ се користи, на пример: **„Главната порака е јасна, но изворот за бројката треба да биде повидлив.“**

Повратната информација се однесува на производот и конкретните одлуки, а не на личноста.

Рефлексија – што научив и каде ќе го применам: 5 минути

Секој тим избира еден предлог што ќе го разгледа во последната дорабoтка.

„Предлогот што ќе го разгледаме е _____ затоа што може да го подобри _____.“

Во завршницата се издвојува дека добрата презентација покажува и што е создадено и кои извори, докази и одлуки го поддржуваат конечниот производ.

ЧАС 7: ПОДОБРУВАЊЕ И РЕФЛЕКСИЈА

СТАНДАРД ЗА ОЦЕНУВАЊЕ	**Го подобрува производот врз основа на конкретна повратна информација.**
КЛУЧНИ ПОИМИ	**Ревизија, повратна информација.**
РЕСУРСИ	**Врсничката повратна информација од претходниот час, финална верзија на производот, краток лист за самооценување.**

НАСОКИ ЗА РЕАЛИЗАЦИЈА НА ЧАСОТ

Повратната информација се разгледува критички. Тимот проценува кој **предлог навистина го подобрува производот и зошто.**

Рефлексијата го поврзува целиот процес: изборот на проблем, истражувањето, проверката, продукцијата, етичките одлуки и презентацијата.

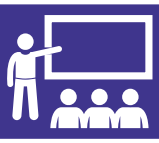

ГЛАВЕН ДЕЛ ОД ЧАСОТ

Тимска анализа на повратната информација: 20 минути

За секој предлог тимот избира:

☐ **го прифаќаме**
☐ **делумно го прифаќаме**
☐ **не го прифаќаме**

Образложение:

Одлуката се темели на тоа дали предлогот:

- ⟶ ја подобрува точноста;
- ⟶ ја прави пораката појасна;
- ⟶ подобро одговара на публиката;
- ⟶ го подобрува користењето на изворите;
- ⟶ решава етички или уредувачки проблем.

Клучното прашање е: **„Што конкретно ќе стане подобро ако ја направиме оваа промена?“**

Ревизија: 15 минути

Секој тим прави најмалку една значајна корекција.

Тоа може да биде прецизирање тврдење, додавање или подобро наведување извор, промена на наслов, подобрување на структурата, замена на визуелен елемент или подобро приспособување на содржината за публиката.

Тимот бележи: **„Ја променивме _____ затоа што _____."**

Индивидуална рефлексија – што научив и каде ќе го применам: 10 минути

Секој ученик самостојно одговара:

1. **Кој беше мојот најважен придонес во тимот?**
2. **Кој извор или доказ беше најважен за нашиот производ?**
3. **Која одлука ја променивме во текот на работата и зошто?**
4. **Што би направил/а поинаку ако проектот го започнуваме повторно?**
5. **Која вештина од овој предмет ќе ја користам кога сум публика, а не автор?**

ПРИЛОГ 6.1 – ПРОЕКТЕН ОБРАЗЕЦ

Работен наслов:
Тема:
Проблем:
Зошто е важен:
Публика:
Цел:
Главно прашање:
Извор 1:
Извор 2:
Дополнителен извор:
Клучен доказ:
Формат:
Клучна порака:
Улоги во тимот:
Етички ризик:
Како ќе го намалиме:

ПРИЛОГ 6.2 – ВРСНИЧКА ПОВРАТНА ИНФОРМАЦИЈА

Проект: _____
Најсилниот дел:
Не ми е доволно јасно:
Еден конкретен предлог:
Дали тврдењата се поткрепени со извори?

☐ **да**
☐ **делумно**
☐ **не можам да проценам**

Дали форматот одговара на публиката?

☐ **да**
☐ **делумно**
☐ **не**

☑ СТЕКНАТИ СТАВОВИ / ВРЕДНОСТИ: ТЕМА 6

Ученикот/ученичката:

- ☑ **е свесен/а за својата одговорност кон публиката при секоја уредувачка одлука;**
- ☑ **работи со проверени информации и го почитува достоинството на лицата за кои се зборува;**
- ☑ **ги почитува авторството, приватноста и договорените тимски обврски;**
- ☑ **ја користи повратната информација за конкретно подобрување на производот.**

СЛЕДЕЊЕ И ФОРМАТИВНО ОЦЕНУВАЊЕ: ТЕМА 6

Активност	Што се следи / оценува – постигнување на стандардот	Оценувам преку
„Локатор на проблеми“	Избор на релевантна тема и формулирање јасен проблем, публика и цел на медиумската содржина	Конкретност на проблемот; образложување зошто е важен; јасно определена публика; реално поставена цел; учество во тимската дискусија
„Филтер за факти“	Собирање и проверување релевантни извори и поврзување на важните тврдења со соодветни докази	Точност и релевантност на избраните извори; проверка на автор, датум и содржина; поврзување тврдење-доказ; образложување кој извор е најсилен и кој бара дополнителна проверка
„Медиумски архитекти“	Избор на соодветен медиумски формат според публиката, пораката, целта и расположливите ресурси	Јасно определена публика и клучна порака; образложување на изборот на формат; усогласеност меѓу форматот и целта; реалистичен план за изработка
Продукциско студио	Создавање медиумски производ врз основа на проверени информации и соодветна структура	Вклучување проверени факти; јасна главна порака; логична структура; правилно користење и евидентирање извори; приспособеност на содржината на избраната публика; придонес во тимската работа

„Етички уредник“	Примена на правила за точност, приватност, достоинство, авторство и транспарентност	Пополнетост на чек-листата; препознавање непрецизни или недоволно поткрепени тврдења; заштита на лични податоци; проверка на потеклото и користењето туѓи содржини; образложување на направените корекции
Презентација	Презентирање на медиумскиот производ и образложување на истражувачките, уредувачките и етичките одлуки	Јасност на презентацијата; поврзување на заклучоците со извори и докази; образложување на изборот на формат и публика; способност да се објаснат важните одлуки во процесот
Врсничка повратна информација	Давање конкретна, аргументирана и корисна повратна информација за медиумски производ	Наведување конкретна силна страна; поставување релевантно прашање; давање применлив предлог за подобрување; насочување на коментарот кон производот, а не кон личноста
Ревизија и индивидуална рефлексија	Подобрување на медиумскиот производ врз основа на повратна информација и проценување на сопствениот придонес и процесот на работа	Образложување кои предлози се прифатени или одбиени; правење значајна корекција; објаснување зошто промената го подобрува производот; препознавање на сопствениот придонес, научените вештини и можностите за подобрување

5. ОПШТИ НАСОКИ ЗА СЛЕДЕЊЕ И ОЦЕНУВАЊЕ

Следењето и оценувањето на учениците се насочени кон постигнувањето на резултатите од учење и стандардите за оценување утврдени со наставната програма. Предложените показатели и инструменти во Прирачникот му служат на наставникот како практична поддршка за континуирано следење, давање повратна информација и насочување на понатамошното учење. Следењето и оценувањето се континуирани, формативни и насочени кон развој и примена на знаењата и вештините предвидени со стандардите за оценување.

Оценувањето се темели на тоа **како ученикот ги применува знаењата во конкретни ситуации, ги образложува своите одлуки и користи релевантни извори и докази**, а не само на познавање поими и дефиниции.

Се следи дали ученикот:

- поставува релевантни и критички прашања;
- разликува тврдење од доказ;
- препознава автор, цел, публика и контекст;
- избира и користи релевантни извори;
- применува соодветни постапки за проверка;
- ги образложува заклучоците со релевантни докази;
- покажува одговорно и безбедно дигитално однесување;
- соработува и придонесува во тимската работа;
- создава содржина што е точна, јасна, одговорно подготвена и соодветна за публиката;
- го проценува сопствениот процес на работа и препознава што може да подобри.

Ставовите и вредностите се развиваат континуирано преку наставните активности, дискусиите, соработката и рефлексијата. Тие се следат преку однесувањето и учеството на учениците во наставниот процес и не се предмет на непосредно оценување како изолирани лични ставови или уверувања.

ОПШТА РУБРИКА ЗА СЛЕДЕЊЕ И ОЦЕНУВАЊЕ

Критериум	Напредно	Задоволително	Потребна поддршка
Анализа	Ги поврзува авторот, целта, публиката, контекстот и доказите и објаснува како тие влијаат врз значењето на содржината	Ги препознава главните елементи и ја објаснува нивната основна улога	Со поддршка ги препознава релевантните елементи и нивната поврзаност

Проверка	Избира релевантни извори и докази, ги споредува и формулира внимателен заклучок во согласност со пронајденото	Спроведува основна проверка и го поврзува заклучокот со пронајдените докази	Со поддршка избира соодветни извори и го поврзува заклучокот со доказите
Аргументација	Јасно ја објаснува врската меѓу тврдењето, доказите и заклучокот	Дава релевантно образложение и наведува доказ за својот заклучок	Со поддршка го образложува ставот и избира доказ што го поткрепува
Одговорност и етика	Самостојно препознава ризици за приватноста, достоинството, авторството, безбедноста и транспарентноста и предлага соодветно решение	Ги препознава главните ризици и ги применува релевантните правила	Со поддршка ги препознава ризиците и избира соодветна постапка
Креирање медиумска содржина	Создава точна, јасна, проверена и одговорно подготвена содржина, соодветна на публиката и целта	Создава содржина што ја исполнува основната цел и содржи релевантни и проверени информации	Со поддршка ги подобрува точноста, јасноста, структурата или приспособеноста на содржината кон публиката
Рефлексија	Конкретно објаснува што научил/а, кои одлуки ги променил/а и што би подобрил/а следниот пат	Го препознава главното научено и наведува можност за подобрување	Со поддршка препознава што научил/а и што може да подобри

6. ПОИМНИК

Алгоритам	низа правила и постапки според кои дигитален систем обработува информации и извршува определена задача.
Алгоритамски систем	дигитален систем што користи алгоритми за обработка, избор, рангирање или препорачување содржини и информации.
Апликациска дозвола	одобрение со кое на апликацијата ѝ се овозможува пристап до определена функција или податок на уредот, како камера, микрофон, локација или контакти.
Аргумент	образложено тврдење поткрепено со причини, факти или други релевантни докази.
Аргументација	постапка на образложување став или заклучок преку релевантни причини и докази.
Автор	лице или субјект што создава содржина или е одговорен за нејзиното создавање.
Авторски права	права поврзани со создавањето и користењето оригинални авторски дела, како текстови, фотографии, музика, видео и други творби.
Бот	автоматизиран или делумно автоматизиран профил или систем што може да објавува, споделува или реагира на содржини.
Вештачка интелигенција (ВИ)	дигитални системи способни да извршуваат задачи што вклучуваат препознавање обрасци, предвидување, класификација, создавање содржина или други форми на обработка на информации.
ВИ-генерирана неточност	неточна или измислена информација создадена од генеративен ВИ-систем и претставена во уверлива форма. Понекогаш се користи и терминот „халуцинација на ВИ“.
ВИ-одговор	резултат што генеративна ВИ-алатка го создава како одговор на инструкција од корисникот.
Веродостојност	степен до кој изворот или информацијата заслужува доверба врз основа на потеклото, доказите, точноста и можноста за проверка.
Визуелна манипулација	користење или изменување фотографии, видео, кадри, графика или други визуелни елементи на начин што може да влијае врз впечатокот или разбирањето на содржината.
Генеративна ВИ	ВИ-систем што создава нова содржина, како текст, слика, аудио, видео или код, како одговор на инструкција.

Говор на омраза	комуникација што напаѓа, понижува или поттикнува омраза, непријателство, дискриминација или насилство кон лица или групи врз основа на нивната припадност или карактеристика.
Дезинформација	неточна или измамничка информација создадена или употребена со намера да доведе во заблуда.
Дигитален отпечаток	поширокатa слика што со текот на времето може да се создаде од повеќе дигитални траги поврзани со едно лице.
Дигитална репутација	впечатокот што другите можат да го создадат за едно лице врз основа на информации и содржини достапни во дигиталната средина.
Дигитална трага	поединечен запис што останува при користење дигитални услуги, како објава, коментар, фотографија, пребарување, реакција или податок за локација.
Дигитална култура	начини на комуникација, однесување, создавање и споделување содржини во дигиталната средина.
Дигитална приватност	можност лице да има контрола врз тоа кои негови податоци се собираат, користат или споделуваат во дигиталната средина.
Дипфејк	синтетичка или манипулирана аудиовизуелна содржина во која изгледа како реално лице да кажало или направило нешто што всушност не го кажало или направило.
Дискриминација	нееднаков третман, исклучување или ограничување на лице или група врз основа на некоја нивна карактеристика или припадност.
Доказ	проверлив елемент што поддржува или побива определено тврдење.
Економија на внимание	средина во која различни медиуми, платформи, креатори и компании се натпреваруваат за ограниченото внимание на публиката.
Емоционална манипулација	користење зборови, слики, звук или други елементи со цел силно да се влијае врз емоционалната реакција на публиката на начин што може да го потисне критичкото разгледување на информацијата.
Етика	принципи што помагаат при проценување што е одговорно, правично и соодветно постапување кон другите
Извор	лице, институција, документ, база на податоци, снимка или друг материјал од кој потекнува информацијата или преку кој таа може да се провери.
Изјава за употреба на ВИ	кратко објаснување за тоа дали и за што била користена ВИ при создавањето определена работа.
Индиција	знак или трага што може да биде причина за дополнителна проверка, но сама по себе не е доволен доказ за заклучок.

Инструкција до ВИ-алатка	барање, задача или опис што корисникот го внесува во генеративна ВИ-алатка за да добие определен резултат.
Интерпретација	објаснување на значењето, причините или последиците од настан, податок или информација.
Инфлуенсер	креатор или јавна личност чија комуникација и однос со публиката може да влијаат врз ставовите, интересите или одлуките на следбениците
Јавен интерес	интерес на поширокаta заедница поврзан со права, безбедност, јавни ресурси, работата на институциите или квалитетот на животот.
Кадар	дел од визуелната содржина што покажува определен дел од сцената во фотографија или видео.
Клучна порака	најважната информација или идеја што авторот сака публиката да ја разбере или запомни.
Координирано однесување	слично или усогласено дејствување на повеќе профили, на пример, објавување идентични пораки или систематско засилување иста содржина.
Конфликт	несогласување меѓу две или повеќе лица во кое учесниците меѓусебно реагираат.
Контекст	околности, време, место и други информации потребни за правилно разбирање на содржината или настанот.
Контролна улога на медиумите	функција на професионалното новинарство да ја следи работата на институциите и носителите на јавни функции и да бара отчетност.
Креатор на содржина	лице што создава и споделува дигитални содржини, како текстови, фотографии, видеа или аудиосодржини, за определена публика.
Критика	образложена процена или несогласување насочено кон идеја, одлука, постапка или аргумент.
Личен податок	информација што се однесува на конкретно лице или што може директно или индиректно да помогне во неговото идентификување.
Локација	податок за местото каде што се наоѓа или се наоѓало лице, уред или настан.
Манипулација со контекст	претставување автентична фотографија, видео, изјава, податок или друга содржина во погрешен или изменет контекст.
Медиумски производ	содржина создадена за определена публика, како текст, постер, видео, поткаст, карусел или друг формат.
Мисинформација	неточна информација што се пренесува без нужно да постои намера да доведе во заблуда некого.

Модел на ВИ	систем што во процесот на обучување препознава обрасци во голем број примери и ги користи за да создава или предвидува резултати.
Монтажа	избор, спојување и уредување делови од видео или аудиосодржина.
Намера	целта или причината поради која некоја содржина е создадена, изменета или споделена.
Наслов-мамка	наслов што намерно крие клучна информација или создава претерано очекување со цел да поттикне клик.
Навреда	понижувачка или омаловажувачка порака насочена кон конкретно лице.
Независна потврда	потврдување информација преку извор што не ја презема истата информација само од изворот што веќе се проверува.
Онлајн притисок	обид преку дигитална комуникација друго лице да се натера да направи нешто што не сака да го направи.
Одговорна комуникација	комуникација што дозволува јасно несогласување и критика, но го почитува достоинството на другите и се потпира на аргументи наместо на понижување.
Плагијат	претставување туѓо дело, идеи или значаен туѓ придонес како сопствени без соодветно наведување.
Пласирање производи	вклучување производ, услуга или бренд во медиумска содржина како дел од промотивна или комерцијална комуникација.
Показател	карактеристика или образец што може да упатува на определена појава и да биде причина за понатамошна проверка, но сам по себе не мора да биде доказ.
Политичка пристрасност	начин на претставување политички теми или актери што може да создаде поповолен или понеповолен впечаток преку изборот на теми, извори, соговорници, јазик или визуелни елементи.
Повратна информација	конкретен коментар за силните страни, нејаснотиите или можностите за подобрување на одредена работа.
Потекло на содржина	информација за тоа од каде потекнува определена фотографија, видео, аудиоснимка, документ или друга содржина
Пребарување наназад по фотографија	постапка со која фотографија или нејзин дел се користи за пронаоѓање исти или слични слики и нивни претходни појавувања на интернет.
Приватност	можност лице да контролира кои информации за него се достапни, кому и за која цел.
Примарен извор	извор директно поврзан со оригиналниот настан, документ, податок, изјава или содржина.

Прикриено рекламирање	промотивна содржина во која комерцијалниот интерес не е јасно означен.
Пристрасност	систематска наклонетост или нерамнотежа што може да влијае врз изборот, претставувањето или резултатот.
Проверка на факти	систематска постапка за проверување дали определено фактичко тврдење е поткрепено со релевантни докази.
Публика	лица или групи за кои е создадена или до кои може да стигне определена медиумска содржина.
Рамка на претставување	начин на кој преку избор, нагласување или изоставување одредени елементи се организира и претставува медиумска содржина.
Редакциска одлука	одлука дали и како определена информација или содржина е подготвена за објавување, дополнителна проверка или отфрлање.
Ревизија	повторно разгледување и подобрување на содржина врз основа на нови докази, проверка или аргументирана повратна информација.
Реклама	содржина чија цел е да промовира производ, услуга, бренд или друга понуда.
Релевантност	степен до кој определен извор, доказ или информација директно се однесува на прашањето што се истражува.
Рефлексија	размислување за сопствениот процес на учење, одлуките, придонесот и можностите за подобрување.
Сајбер-насилство	вознемирување, понижување, закани, исклучување, ширење навредливи содржини или други форми на штетно однесување преку дигитални технологии.
Самооценување	проценување на сопствената работа, придонес или напредок според определени критериуми.
Сведок	лице што забележува или е присутно кога се случува определено однесување, иако не е директно цел на тоа однесување.
Секундарен извор	извор што пренесува, обработува, анализира или објаснува информација од друг извор.
Сензационализам	претерано драматично или емотивно претставување на содржината со цел да се привлече внимание
Синтетички медиум	фотографија, видео, аудиоснимка или друга медиумска содржина што е целосно или делумно создадена со дигитални системи, вклучително и генеративна ВИ.
Систем за препораки	систем што проценува кои од постојните содржини може да бидат релевантни или интересни за корисникот врз основа на различни сигнали.

Спонзорирана содржина	содржина за чие создавање или објавување е обезбедена финансиска или друга поддршка и која треба јасно да биде означена според применливите правила.
Стереотип	генерализирано претставување со кое иста особина им се припишува на сите или на повеќето членови на определена група без да се земат предвид индивидуалните разлики.
Структура	начинот на кој се организирани и поврзани деловите од содржината.
Сториборд	визуелен план што преку низа скици или кадри покажува како ќе се развива видеосодржина или друг визуелен производ.
Тврдење	изјава за која може да се побара доказ или образложение.
Тимска работа	заедничко работење во кое членовите на тимот споделуваат задачи, одговорности и одлуки.
Транспарентност	јасно покажување како е создадена содржината, кои извори или алатки се користени и кои важни интереси или ограничувања постојат.
Уредувачка одлука	избор поврзан со тоа што ќе биде вклучено, нагласено, изменето или отстрането од медиумската содржина и како таа ќе биде претставена.
Факт	нешто за кое се знае дека се случило или дека постои, особено нешто за кое постои доказ или за кое има достапни информации.
Формат	обликот во кој се создава и се претставува содржината, на пример, текст, видео, поткаст, постер или карусел
Човечка проверка	процена и проверка што човек ја прави пред да прифати, употреби или објави резултат создаден од дигитален или ВИ-систем.
Цел на содржината	она што авторот сака публиката да го дознае, разбере, почувствува или да го направи по изложувањето на содржината.
Закана	порака или постапка со која се најавува или сугерира можна штета кон друго лице.
Заклучок	процена или став до кој се доаѓа врз основа на достапните информации и докази.
Заштита на приватноста	постапки со кои се ограничува непотребното собирање, користење или споделување лични податоци.

7. КОРИСТЕНИ И ПРЕПОРАЧАНИ ИЗВОРИ

Национални и програмски документи

Биро за развој на образованието. Наставна програма за слободен изборен предмет Медиумска писменост – гимназиско образование. Скопје, 2026.

Образложение и оправданост на Програмата за слободен изборен предмет Медиумска писменост.

Биро за развој на образованието. Рамка за медиумска писменост во основното образование. Скопје, 2023.

Агенција за аудио и аудиовизуелни медиумски услуги и Институт за комуникациски студии. Истражување на медиумската писменост кај ученици во прва и втора година средно образование. Скопје, 2024.

Министерство за образование и наука (во соработка со Универзитет „Гоце Делчев“). (2025). Водич за вештачка интелигенција.

Медиумска писменост и медиумска култура во одделенската настава – Прирачник за наставници за IV одделение.

Медиумска писменост и медиумска култура во одделенската настава – Прирачник за наставници за V одделение.

Мрежа за медиумска писменост. Наставни материјали, прирачници и ресурси.

Меѓународни и научни извори

Ahmmad, M., Shahzad, K., Iqbal, A., & Latif, M. (2025). Trap of Social Media Algorithms: A Systematic Review of Research on Filter Bubbles, Echo Chambers, and Their Impact on Youth. Societies, 15(11), 301. https://doi.org/10.3390/soc15110301

Eurostat. (2026). *Digitalisation in Europe - 2026 edition*. Publications Office of the European Union. DOI: 10.2785/7479854. Интерактивна публикација

Faverio, M., & Sidoti, O. (2024). Teens, Social Media and Technology 2024. Pew Research Center.
Pariser, E. (2011). The Filter Bubble: What the Internet Is Hiding from You. Penguin Press.

UNESCO. *Media and Information Literacy - Resources*. https://www.unesco.org/en/media-information-literacy/resources